

MEDYA ve KÜLTÜR

Kültürel Çalışmalar ve Medya Dergisi

The Journal of Cultural Studies and Media

Cilt/ Volume:5 Sayı/Issue:1 Yıl/Year: 2025

CİLT/VOLUME: 5 SAYI/ISSUE: 1
E-ISSN 2791-6979

HAZİRAN/JUNE 2025
<https://dergipark.org.tr/tr/pub/medkul>

MEDYA VE KÜLTÜR

MEDIA AND CULTURE

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

The Owner on Behalf of Sakarya University

Sakarya Üniversitesi Adına İmtiyaz Sahibi

Prof. Dr. Hamza Al
Sakarya University, Sakarya-Türkiye

Editor in Chief / Baş Editör

Işıl Şimşek
Journalism
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
isilsimsek@sakarya.edu.tr

Assistant Editor/ Editör Yardımcısı

Mikail Uğuş
Journalism
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
mikailugus@sakarya.edu.tr

Section Editors / Alan Editörleri

Hediyetullah Aydeniz
Public Relations and Publicity
Marmara University
İstanbul-Türkiye
haydeniz@marmara.edu.tr

Ahmet Gökçen
Sociology
Samsun University
Samsun -Türkiye
ahmet.gokcen@samsun.edu.tr

Muhammed Hüküm
Turkish Literature
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
muhammedhukum@sakarya.edu.tr

Mustafa Bostancı
Journalism
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
mbostanci@sakarya.edu.tr

Yusuf Ziya Gökçek
Radio Television Cinema
Marmara University
İstanbul-Türkiye
yusufziyagokcek@gmail.com

Editorial Board / Editör Kurulu

Ali Murat Yel
Social and Cultural Anthropology
Marmara University
İstanbul-Türkiye
alimuratyel@yandex.com.tr

Ahmet Koyuncu
Sociology
Necmettin Erbakan University
Konya-Türkiye
koyuncuahmet42@gmail.com

Matthew Worley
Modern History
University of Reading
United Kingdom
m.worley@reading.ac.uk

Mustafa Kemal Şan
Sociology of Culture
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
mksan@sakarya.edu.tr

Murat Şentürk
Urban Sociology
İstanbul University
İstanbul-Türkiye
murat.senturk@istanbul.edu.tr

Mutlu Binark
Communication Sociology
Hacettepe University
Ankara-Türkiye
binark@hacettepe.edu.tr

Peyami Çelikcan
Cinema
İstinye University
İstanbul-Türkiye
peyami.celikcan@istinye.edu.tr

Adem Başpınar
Sociology
Kırkklareli University
Kırkklareli -Türkiye
adembaspinar@gmail.com

Paula Guerra
Sociology
University of Porto
Portugal
pguerra@letras.up.pt

Tom Parkinson
Music
University of Kent
United Kingdom
t.parkinson@kent.ac.uk

Ethics Editor/ Etik Editörü

Ahmet Eskicumalı
Educational Sciences
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
ecumali@sakarya.edu.tr

Book Review Editor / Kitap İnceleme Editörü

Mikail Uğuş
Journalism
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
mikailugus@sakarya.edu.tr

Statistics Editor/ İstatistik Editörü

Önder Gökmen Yıldız
Mathematics
Bilecik Şeyh Edebali University
Bilecik -Türkiye
ogokmen.yildiz@bilecik.edu.tr

English Language Editor/ İngilizce Dil Editörü

M. Fatih Adıgüzel
English
Mersin University
Mersin -Türkiye
mfatihad@gmail.com

Turkish Language Editor/ Türkçe Dil Editörü

Muhammet Oğuz Han Şimşek
Communication and Design
Sakarya University
Sakarya -Türkiye
oguzhansimsek@sakarya.edu.tr

Layout / Mizanpaj

Mehmet Emin Çolak
Scientific Journals Coordinatorship
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
mehmetcolak@sakarya.edu.tr

Yakup Beriş
Scientific Journals Coordinatorship
Sakarya University
Sakarya-Türkiye
yakupberis@sakarya.edu.tr

Indexing

SocINDEX
with Full Text

Sociology Source
Ultimate

EBSCO

Central & Eastern
European Academic
Source

ERIH PLUS
EUROPEAN REFERENCE INDEX FOR THE
HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

 DOAJ

Contents

Research Article

- 1 Çevrimiçi Gruplarda İletişim Pratiklerini Bourdieu ile Okumak: Facebook Grubu Örneği
Reading Communication Practices in Online Groups with Bourdieu: The Case of Facebook Group
Selver Dikkol Akçay, Hakan Erkılıç 1–23
- 2 Türkiye’de Kültürel Çalışmalar Alanı Olarak Dijital Sanat Araştırmaları
Digital Art Research as a Field of Cultural Studies in Türkiye
Sümeyya Olcay Yaman, Yusuf Adıgüzel 24–42
- 3 Erken Cumhuriyet Döneminde Çingenelere Yönelik Söylem İnşası: Cumhuriyet Gazetesi Örneği
Discourse Construction Towards Gypsies in the Early Republic Period: The Example of Cumhuriyet Newspaper
Simge Mert 43–70

Review Article

- 4 Hibrit Zekâda Sosyolojik İmgelem: Stratejik İnovasyon Kapsamında İnsan Zekâsı ile Yapay Zekânın Bilgi Ekosistemleriyle Etkileşiminin İncelenmesi
Sociological Imagination in Hybrid Intelligence: Examining the Interaction of Human Intelligence and Artificial Intelligence with Knowledge Ecosystems in the Context of Strategic Innovation
Susran Erkan Eroğlu 71–89

Book Review

- 5 Ece Ünür’ün “Yerli Dizilerdeki Kimlik Kalıpları” Adlı Eseri Üzerine Eleştirel Bir İnceleme
A Critical Review of Ece Ünür’s Study Titled Identity Patterns in Domestic Television Series
Ersel Kiraz 90–94
- 6 Fenomenolojinin Sanat Felsefesindeki Temsili: Göz ve Tin
The Representation of Phenomenology in the Philosophy of Art: Eye and Mind
Sümeyye Tanta 95–100

Çevrimiçi Gruplarda İletişim Pratiklerini Bourdieu ile Okumak: Facebook Grubu Örneği *Reading Communication Practices in Online Groups with Bourdieu: The Case of Facebook Group*

Selver Dikkol Akçay^{1*}
Hakan Erkilic²

¹ Başkent Üniversitesi, Radyo
Televizyon ve Sinema Bölümü, Ankara,
Türkiye,
selverdikkol@gmail.com,
ror.org/02v9bqx10

² Mersin Üniversitesi, Radyo Televizyon
ve Sinema Bölümü, Mersin, Türkiye,
erkilichakan@gmail.com,
ror.org/04nqdw39

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Öz: Dijital iletişim biçimlerinden birisi olan çevrimiçi gruplar, kullanıcıların ortak ilgi alanları ve konular etrafında bir araya geldiği ve çoğu zaman destek ve dayanışma içeren topluluklardır. Bu çalışma, çevrimiçi gruplardaki iletişim pratiklerini Bourdieu'nün sosyal, kültürel ve sembolik sermaye/iktidar kavramları ekseninde araştırmakta, gruplardaki özgün bir iletişim kültürünün olup olmadığını sorgulamaktadır. Temel amaç, çevrimiçi gruplara üye kullanıcıların grup içi iletişimlerini belirleyerek oluşturdukları iletişim pratiklerini Bourdieu sosyolojisinin kavram seti ile analiz etmek ve bu iletişime özgü yatkınlıkları ortaya çıkarmaktır. Nitel araştırma yöntemiyle yürütülen bu çalışmada, Facebook'ta kurulan ve "BYBO" adlı grup üyeleriyle yapılan 38 derinlemesine görüşmeden elde edilen veriler kategorize edilmiştir. Facebook'ta ve Facebook grubu içerisinde süreklilik veya kopuş gösteren tutumlar, grup içerisinde işleyen sermaye biçimleri (bilgi, sosyal ve sembolik) ve güç ilişkilerinin varlığı grup üyeleri arasındaki iletişimi etkileyen temel unsurlar serimlenmiş, bulgular Bourdieu'nün son yıllarda dijital medya çözümlemelerinde de başvurulan teorik eksen ile çözümlenmiştir. Böylece, grup içerisindeki iletişim kültürünün gerek çevrimiçi gerekse çevrimdışı referanslarla birlikte değerlendirilmesi mümkün olmuştur. Araştırma sonucunda çevrimiçi grupların bilgi sermayesi, sosyal ve sembolik sermaye ile güç ilişkileri ekseninde kendine özgü bir iletişim pratiği oluşturmakta olduğu gözlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Facebook, Çevrimiçi Gruplar, BYBO, Bourdieu Sosyolojisi

Geliş Tarihi/Received: 21.03.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 28.05.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
26.06.2025

Abstract: One of the forms of digital communication, online groups are communities where users come together around shared interests and topics, often fostering support and solidarity. This study investigates communication practices in online groups through the lens of Bourdieu's concepts of social, cultural, and symbolic capital/power, questioning whether a unique communication culture exists within these groups. The main objective is to analyze the communication practices developed by users within online groups using Bourdieu's sociological framework and to identify the specific dispositions that shape this communication. Conducted using a qualitative research method, this study categorizes data obtained from 38 in-depth interviews with members of a Facebook group called "BYBO". It examines the continuities and disruptions in behaviors within Facebook and its groups, the forms of capital (social, cultural, symbolic) operating within the group, and the presence of power relations—highlighting the key factors influencing communication among group members. The findings are analyzed through Bourdieu's theoretical framework, which has increasingly been applied in digital media studies in recent years. Thus, it has been possible to evaluate the communication culture within the group alongside both online and offline references. As a result of the research, it has been observed that online groups develop a unique communication practice shaped by their knowledge capital, social and symbolic capital, and power relations.

Keywords: Facebook, Online Groups, BYBO, Sociology of Bourdieu

Extended Abstract

This study investigates the communication practices in online groups on the axis of Bourdieu's social, cultural and symbolic capital/power concepts and questions whether there is a unique communication culture in the groups. The main purpose is to analyse the communication practices of users who are members of online groups by determining their in-group communication with the concept set of Bourdieu's sociology and to reveal the predispositions specific to this communication.

The meanings generated by members regarding intra-group communication were categorized, described, and analyzed using a qualitative method. The findings were then discussed in relation to key concepts such as types of capital, tendencies, and symbolic violence. The study focused on the BYBO (Maintenance and Repair) group on Facebook. Originally established in 2013 as a baby care forum, the group later changed its name to reflect a broader focus on personal growth and has since evolved into a large community. With over 40,000 members, BYBO was chosen for its high level of communication and interaction. Members actively engage by asking questions, sharing experiences, and exchanging information daily. Research data was collected through semi-structured interviews with 38 participants-28 interviewed face-to-face and 10 online. The interview form included sections on demographic information, offline socialization tendencies, Facebook usage habits, and BYBO-specific experiences. This approach allowed for an analysis of how offline tendencies influence interactions within the group. Participants were selected voluntarily through a call posted on Facebook, and regular updates on the ethical process and research progress were shared within the group. Thematic analysis was used to categorize the data. The main categories identified were offline tendencies of group members, Facebook usage habits, and in-group sharing and interaction processes. Subcategories included topics such as definitions of friendship, socialization practices, lifestyle, Facebook friendships, group memberships, belonging to BYBO, participation, solidarity, group rules, group friendships, and the benefits and opportunities provided by the group.

The findings of the study reveal that Facebook is more than just a sharing space for individuals; it plays an important role in the processes of obtaining information and social interaction. Participants stated that they use Facebook to obtain information and exchange ideas on different topics, especially through groups, rather than making individual posts. In the BYBO group, it was observed that group members showed a certain selectivity in sharing information, adopted various strategies to prevent the spread of misinformation, and gave more importance to scientifically based content. This situation causes the group to be guided by individuals with a certain knowledge capital and a hierarchical knowledge structure to be formed within the group.

When evaluated in terms of in-group hierarchy, knowledge sharing processes and social interaction dynamics, it is seen that certain members have more say in the BYBO group and symbolic power is provided by these members. Group administrators and members with academic knowledge assume a guiding role in knowledge sharing and are placed in a respected position by other members. When evaluated within the framework of Bourdieu's (1986) concepts of symbolic capital and symbolic violence (Bourdieu & Wacquant, 2014, p. 82), it was observed that certain norms were imposed within the group and members were subjected to a certain pressure in the process of adapting to these norms. The rules determined by the group administrators shape the in-group communication styles of the members and cause the exclusion of members who cannot comply with certain norms. Although the participants stated that group rules are necessary to maintain the order of the group, members who do not comply with the rules may sometimes be subjected to harsh criticism.

Another important finding of the study is the effect of online groups on individuals' offline social relationships. It was observed that there were individuals among the participants who carried the relationships they established online to offline environments and developed new social connections through the group. Face-to-face meetings organized among BYBO members enable the strengthening of

social capital within the group and the establishment of deeper relationships among members. This situation shows that online groups can directly affect the social life of individuals and contribute to the expansion of their social networks.

As a result, this study reveals that online groups are not only a digital communication space but also dynamic structures that shape individuals' social practices and social relations. The analyses of the BYBO group show that online groups are shaped around certain forms of knowledge and cultural capital, the hierarchy within the group is constructed through information sharing and group norms, and members' offline social practices and online interactions are interconnected. The findings of the study provide important contributions to understanding the effects of online groups on individuals' identity construction, social capital accumulation and knowledge acquisition processes. Bourdieu's (Bourdieu & Wacquant, 2014, p. 118) theory of capital and field provides a powerful framework for analyzing the effects of online interactions on social structures and an important conceptual tool for understanding the place and function of online groups in individuals' daily lives.

Online groups are formed by users coming together on different social media platforms. Facebook is one of the platforms that provides this opportunity to users who want to establish and join online groups. As in every social media platform, group founders or members can communicate on Facebook within the framework of the opportunities offered by the platform. Therefore, every social media group can build communication processes in a way that is subject to the software and hardware of the platform it is connected to. In this sense, the research is limited to the behavioral patterns determined for members in Facebook groups.

This study, which examines online group communication using Bourdieusian sociology, has the potential to be replicated across different age groups and socio-economic levels. Further research will provide more in-depth information on cultural relations formed through online practices in Türkiye. In addition, this study, which was conducted through a group established on Facebook, will contribute to understanding how cultural practices and power relations are shaped on different social media platforms.

1. Giriş

Dijital iletişim, dijital teknolojilerdeki gelişmeler ile kullanıcıların ihtiyaçları doğrultusunda farklı formlarda ortaya çıkan iletişim pratiklerinin tümü için kullanılan çatı bir kavramdır. Akıllı iletişim araçlarına bağlı yapısıyla sosyal medya, bu etkileşim biçimini platformlar ekseninde çeşitlendirmiş ve gündelik iletişimin doğal bir parçası hâline getirmiştir. Facebook, X (Twitter), Instagram, TikTok ve YouTube gibi dünya çapında popülerleşen sosyal medya platformları, çevrimiçi iletişimi küresel ölçekte yaygınlaştırmış ve kullanıcıları çok geniş ağlarla birbirine bağlamıştır. Sosyal medya platformlarının ayrılmaz bileşenlerinden olan kullanıcılar hem içerik üreticisi hem de içerik tüketicisi rollerini bir arada sürdürmektedir. Bruns'un (2008) "produser" kavramıyla ifade ettiği bu ikili yapı, literatürde 'kullanıcı türevli içerik' olarak yerini alır ve aynı zamanda içerik üretimi ile tüketimine eş zamanlı dâhil olunan bir pratiği açıklar. Ancak kullanıcılar bu platformlarda sınırsız bir eylem pratiğine sahip değildir. Platform ara yüzlerinin sunduğu imkânlar doğrultusunda hareket etmektedirler. Pek çok platformda, kullanıcıların belirli konular ekseninde bir araya gelmelerini sağlayan grup veya topluluk kurma özelliği bulunmaktadır. Bu yapılar çoğunlukla çevrimiçi topluluklar olarak tanımlanmaktadır.

1970'lerden bu yana gelişmeye başlayan çevrimiçi topluluklar, dönemin bilgisayar ve internet teknolojilerinin sunduğu imkânlar dâhilinde, belli başlı konular etrafında oluşturulan sohbet odalarında insanları bir araya getirmiş ve etkileşimde bulunmalarını sağlamıştır. Günümüzde çevrimiçi toplulukların yapısını belirleyen temel eksen, platformların sahip olduğu niteliklerdir. Örneğin, X (Twitter) platformunda kullanıcılar belli konular üzerine açılan Spaces adı verilen canlı sesli sohbet odalarında bir araya gelebilmekte; Instagram ve TikTok'ta sınırlı sayıda kullanıcı ile grup sohbeti

başlatılabilmekte; YouTube'da ise açılan bir canlı yayına mesajlar ile katkıda bulunulabilmektedir. Facebook, örnek verilen bu platformlardan önce, grup kurma özelliğini platformun temel niteliklerinden biri olarak sunmuştur. Facebook kullanıcıları hem ilgi alanlarına göre hem de belli konularda dayanışma amacıyla grup kurabilmekte veya mevcut gruplara katılabilmektedir. Grup kurma ve gruba katılma imkânıyla öne çıkan Facebook, bugün hâlâ dünya genelinde en çok kullanılan sosyal medya platformu olarak yerini korumaktadır (We Are Social, DataReportal, & Meltwater, 2025). Dolayısıyla destek, eğlence, eğitim, hobi gibi çeşitli amaçlarla bir araya gelen insanların bağlantı kurabildiği Facebook gruplarının, aktif birer iletişim mecrası olduğunu söylemek mümkündür.

Bu çalışma, çevrimiçi gruplardaki iletişim pratiklerini Bourdieu'nün sermaye ve sembolik iktidar kavramları ekseninde araştırmakta, gruplardaki özgün bir iletişim kültürünün olup olmadığını sorgulamaktadır. Temel amaç, çevrimiçi gruplara üye kullanıcıların grup içi iletişimlerini belirleyerek oluşturdukları iletişim pratiklerini Bourdieu sosyolojinin kavram seti ile analiz etmek ve bu iletişime özgü yatkinlıkları ortaya çıkarmaktır. Bu amaç doğrultusunda ilerleyen çalışmada, çevrimiçi grup pratiklerinin ve grupta işleyen sermayelerin belirlenmesi, gruba özgü güç ilişkilerinin varlığının araştırılması, grup üyeleri arasındaki iletişimin belirleyici unsurlarının ortaya koyulması ve böylece üyelerin gruptaki iletişim kültürünün analiz edilmesi hedeflenmektedir. Konuyla ilgili çalışmalara bakıldığında çevrimiçi grupların (Facebook grupları) çoğunlukla eğitim bilimlerinde (İşman & Albayrak, 2014; Ekoc, 2014; Akcaoglu & Lee, 2018), sağlık iletişimde (Bozkanat, 2018; Athanasiadis vd. 2021) ve farklı toplumsal grupların iletişimde oynadığı rolü (Göker & Doğan, 2011; Reyhanoğlu & Cengiz, 2018; Çömlekçi & Bozkanat, 2019) anlamaya dönük çalışmaların mevcut olduğu görülmektedir. Bu çalışmada farklı olarak, belli bir konu etrafında bir araya gelmiş kullanıcılar için çevrimiçi grupların temel işlevlerinden çok, bu gruplarda ortaya çıkan iletişimin örüntüleri ve özgünlüğü sorgulanmaktadır. Üyelerin gruptaki iletişim süreçlerinde ortaya çıkardığı yatkinlıkların ne olduğu temel sorusuna yanıt aranmakta ve üyelerin mevcut iletişim pratikleri ile grup içerisindeki konumları arasındaki ilişkisellik ortaya konmaya çalışılmaktadır.

2. Dijital İletişim ve Çevrimiçi Gruplar

Dijital medya, günümüzde yaygın bir kullanım kazanmadan önce, geleneksel medyadan farklılaşan yönlerini (etkileşim, katılım, kullanıcı türevli içerik, vb.) belirginleştirmek amacıyla 'yeni medya' olarak adlandırılmıştır. Endüstri 4.0 ve Web 2.0'ın hızla kullanıcıyı yeni medyanın merkezine yerleştirmesi, medya tüketicilerini pasif alıcıdan aktif kullanıcıya dönüştürmesi de 'yeni' kavramının anlamını pekiştirmiştir. Ancak aynı zamanda araştırmacılar, 'yeni' olan şeyin ne olduğu sorusuna ekonomik, politik ve kültürel dinamikler çerçevesinde yanıtlar aramaktadır (Stevenson, 2002; Gitelman & Pingree, 2003). Bunula birlikte, Manovich'in (2002, s. 44) bilgi işlem ve medya teknolojileri gibi iki ayrı tarihsel yörüngenin bir araya gelmesiyle temsil edildiğini belirttiği yeni medya, toplum ve medya ilişkisinin tarihsel bağlamına yerleşmeye başlamaktadır. Bu ilişkilerin bir sonucu olarak, sosyal ağların da yükselişi ile birlikte 'yeni medya' kavramı yerini, kullanıcıların ve platformların niteliklerinin ön plana çıktığı 'çevrimiçi iletişime' ve günümüzde 'dijital medyaya' ve 'dijital iletişime' bırakmış görünmektedir. Bu kavramsal dönüşüm etrafında şekillenen tartışmaların yanı sıra, dijital medyanın toplumsal bağlamda kullanıcılara ne yaptığı sorusu da araştırmaların odağı hâline gelmiştir. Bu soru, medya çalışmalarının ilk dönemlerinde oldukça belirleyici olan etki paradigmatıyla benzerlik gösteren cevaplarda karşılığını bulmuştur.

Teknolojik determinizmin izlerini taşıyan iyimser ve kötümser yaklaşımlar ile dijital medyanın etkilerini konu edinen çalışmalar, önemli referans ve uğrak noktaları olarak belirmiştir. Castells'in (2013) isyan ve umut ağları olarak tanımladığı sosyal medya, yeni toplumsal hareketler adı verilen taban hareketlerinde ve böylece alternatif kamusal alanların oluşumunda itici bir güçtür. Diğer taraftan aynı sosyal medya uygulamaları ve araçları geçici direnişlerin, gözetimin ve tekelleşmenin de olduğu yerlerdir (Virilio, 2003). Fuchs'a göre ise (2014) dijital medya, kullanıcıların maddi olmayan dijital

emeklerinin ve ürettikleri değerin kapitalist üretim ilişkileriyle sömürüldüğü alanlardır. Aynı zamanda dijital iletişimin önemli bir alanını kapsayan sosyal medyanın, kullanıcıların ve platformların şekillendirdiği algoritmalar ile manipülasyon, yankı odaları ve filtre balonları oluşturarak demokratik tartışmaları kısıtlayıp toplumun kutuplaşmasına katkı sunduğu da vurgulanmaktadır (Tüfekçi, 2015; Karslen vd., 2017). Sosyal ağ siteleri, günümüzdeki adıyla sosyal medya platformları, van Dijk'a göre (2013, s. 41) sosyalleşme pratikleriyle şekillenen bir "bağlantı kültürü" oluşturmaktadır. Dijital kültür biçiminde literatürde yerini alan bu bağlantı kültürü, kullanıcılar ve sosyal medya platformları arasında oluşan etkileşime dayanır ve dolayısıyla her ikisinin de sahip olduğu nitelikler karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Papacharissi (2011, s. 317), kullanıcıların benlik yapılarının, içinde bulundukları ağlara bağlı olarak geliştiğini savunarak 'ağa bağlı benlik' kavramını ortaya atmıştır. Boyd ise (2010, s. 39), sosyal medya platformlarının 'ağa bağlı kamular' veya 'hayali kolektifler' olarak işlediğini öne sürerek, kullanıcı etkileşiminin ağı yapısına bağlı biçimde ilerlediğini vurgular. Her iki yaklaşım da kullanıcıların kültürel ve sosyal konumları ile platformların niteliklerinin kesiştiği alanları açıkça belirtmektedir. Bu anlamda, dinamik ve belirsiz kullanıcılardan oluşan topluluklarda -başka bir deyişle kamularda- etkileşim hâlinde olan tekil benliklerin ağı yapısından bağımsız olmadığı söylenebilir.

Çevrimiçi gruplar, tartışılan bu dijital kültür içerisinde kendisine erken yer bulan pratiklerden birisi olmuştur. Dijital iletişimin ilk kullanıcıları, yeni bir topluluk deneyimini Stewart Brand ve Larry Brilliant'ın 1985 yılında kurdukları WELL (Whole Earth 'Lectronic Link') adlı grupla yaşamıştır. Erken dönemlerinde 'sanal cemaatler' olarak tanımlanan bu toplulukların deneyimlediği pek çok şey gerçeğe yakın olduğundan 'sanal' teriminin açıklama için yetersiz kaldığı düşünülmüş ve günümüzde çevrimiçi gruplar olarak ele alınmaya başlanmıştır. WELL topluluğunun ilk üyelerinden Rheingold (2000, ss. 1-24), deneyimlerini kuramsallaştırarak çevrimiçi topluluklar ile çevrimdışı olanları karşılaştırmakta ve çevrimiçi toplulukların da etkin dostluklar yaratabileceğini savunmaktadır. Preece (2000, ss. 9-10) de benzer biçimde, çevrimiçi gruplarda yer alan üyelerin yüz yüze topluluklarda olduğu gibi ortak çıkarlar, hedefler ve iş birliği çerçevesinde bir araya geldiğini belirtmektedir. Baym (2010, ss. 75-89) çevrimiçi gruplarda yer algısı, ortak eylemler, paylaşım yoluyla elde edilen kaynaklar ve kişiler arası iletişim gibi temel nitelikleri öne çıkarmaktadır. Aynı zamanda De Souza ve Preece'in de (2004) belirttiği üzere bu topluluklar, içerisinde olduğu dijital medyanın da niteliklerine bağlı olarak şekillenmektedir. Dayanışma, eğlence, sohbet etme, bilgilendirme ve çok daha fazla amaç etrafında, çok farklı platformlarda oluşan topluluklar, temelde paylaşım ve sosyalleşme yatkınlığının unsurlarını barındırmaktadır. Çevrimiçi gruplar denildiğinde ilk akla gelenlerden biri olarak Facebook ise çevrimiçi grupların araştırılması ve analizinde geniş bir saha imkânı sunması bakımından başvuru bir platformdur.

Günümüz dijital iletişimde hâlen önemli bir yeri olan çevrimiçi gruplar, sosyal medya araştırmalarında da farklı yaklaşımlarla ele alınmaya devam etmektedir. Pierre Bourdieu'nün ilişkisel kuramı ise 2000'lerin başlarında yeni medya araştırmalarında referans alınmaya başlanmıştır. Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımı ve onun kavramlarına dayanılarak gerçekleştirilen dijital medya analizleri aşağıda detaylandırılarak sunulmaktadır.

3. Bourdieu Sosyolojisi ve Dijital Medya Çözümlemelerinde Kullanımları

Kültür sosyolojisi denildiğinde ilk akla gelen isimlerden birisi olan Bourdieu, özdüşünümsel ve ilişkisel yaklaşımıyla yapı ve fail arasındaki pratikleri inceler. Failler kendileri dışsal olanı içselleştirip onu tekrar dışsallaştırarak iki yönlü bir süreç içerisinde yer alırlar (Bourdieu, 2018, s. 141). Bir yeniden üretim biçimi olarak görülebilecek bu pratik eksen, aynı zamanda habitusu da oluşturan şeydir. Habitus, faillerin önceden plan yapmadan, bilinçli bir hesap sürecine girmeden davranışlarının makul ve tutarlı olmasını sağlayan içselleştirilmiş bir yatkınlıklar sistemidir (Bourdieu & Wacquant, 2014, s. 121). Bourdieu'nün (2015, s. 675) pratik bilgi olarak tanımladığı ve faillerin toplumsal yapılarla kurduğu ilişkiyi açıklayan habitus ile yapılar yeniden üretilir. Toplumsal yapının bedenlere işlemiş hâli olan

habitus ile failler, özerk olarak konumlanmış toplumsal alanlarda pratik bilgiyle hareket etmektedir. Toplumsal olanı birleşik, yekpare bir yapı olarak değil, ‘alan’ olarak tanımlayan Bourdieu’nün sermaye kavramı ve türleri de her bir alanda geçerli olan şemaları açıklamak adına ortaya çıkar. Habitusu yapılandıran alan içerisindeki içkin zorunluluklar, bir değer olarak o alanın anlamlı bir dünya olarak kurulmasını sağlar (Bourdieu & Wacquant, 2014, s. 118). Asıl iktidar, bu alanların içerisindeki sermayeleri, kazançları ve kayıpları belirleyen güç ilişkileridir. Hangi sermayenin daha etkin olduğunu, hangi habitusların bu sermayelere ulaşmada başarılı olduğunu veya en başta alana girebilmek için gereken sermayelerin neler olduğunu belirleyen şey bu güç ilişkileridir. Oyun metaforu ile Bourdieu, alan ve habitus ilişkiselliğini daha somut bir biçimde ifade etmeye girişir ve sermaye, *illusio*, doksa gibi unsurları teorisine ekler. Bir oyun gibi işleyen alanlarda *illusio*, alana yatırımı tanımlarken doksa bu alana katılmanın değerli olduğuna yönelik inancı tarif eder. Sermayeler ise alana göre değişen oyun kartları gibidir (Bourdieu & Wacquant, 2014, s. 82). Her alanın kendine özgü sermaye biçimleri ve bu sermayelerin ağırlıkları vardır; alandaki iktidar ilişkileri de bu ağırlığın kimde olduğuna göre değişiklik gösterir ve tam da bu nedenle alanın yapısı da değişkendir. Kültürel, sosyal ve sembolik sermaye olarak üç farklı biçimde daha alanlarda işler durumdadır. Ekonomik sermaye maddi kazanç ve kapital ile ilişkiliyken, diğerleri sosyokültürel konumlarla ve değerlerle bağlantılıdır. Kültürel sermaye bir çeşit bilgi sermayesidir. Sosyal sermaye faillerin kalıcı veya potansiyel ilişkiler ağını tanımlar. Sembolik sermaye ise diğer üç sermayenin algı aracılığıyla anlaşılan değerlere sahip olunmasıyla oluşur (Bourdieu, 1986). Sembolik sermaye aynı zamanda sembolik iktidar ve sembolik şiddet yaratması bakımından failler arasındaki güç ilişkilerinin ve mücadelelerin kurulduğu sermaye biçimini tanımlar. Tahakkümü kuran sembolik iktidar tarafından meşrulaşan sembolik şiddet, failler tarafından doğrudan bir şiddet biçimi olarak algılanmadığı için ‘semboliktir’. Fiziksel veya disiplin içeren şiddetten farklı olarak sembolik şiddet, faillerin iş birliği olmadan etkili hale gelemez. Başka bir ifadeyle, failler şiddete uğradıklarını doğrudan fark etmek yerine onu doğal bir düzenin olması gereken kuralları (doksanın) olarak algılar ve uyum sağlarlar. Doğrudan şiddeti algılamak kolayken, sembolik şiddetin farkına varmak bu nedenle daha zordur. Bu anlamda sembolik şiddette açık biçimde görülen disiplin yerine tahakküm mekanizmaları işler ve bu da şiddeti görünmez hale getirerek sembolikleştirir (Bourdieu & Eagleton, 2013, ss. 404-405). Bourdieu sosyolojisinin genel hatlarıyla ele alınan bu kavramsal çerçeve, dijital medya çalışmalarında başvuru kaynağı hâline gelmiştir.

Dijital medya çözümlemelerinde Bourdieu sosyolojisinin geniş bir yer kapladığını söylemek mümkündür. Özellikle dijitalleşme, sosyal medya platformları ve genel olarak dijital kültürü ele alan çalışmalarda Bourdieu, güç ve sermaye ilişkileri ile habitus ve kültürel üretim pratikleri ekseninde başvuru kaynağı hâline gelmektedir. Onun ilişkisel analiz yöntemi, yukarıda değinilen ve yeni medya teriminde ‘yeni’ sıfatının yarattığı ikiliği sorunlu bulan araştırmacılar için işlevsel olmuş; teknolojik yeniliklerin, tekrar eden diğer sosyal pratikler gibi ele alınması gerektiğinin altını çizmişlerdir (Sterne, 2003; Stevenson, 2016). Bourdieu’nün sınıf ve beğeni ilişkisini teknoloji kullanımı bağlamında inceleyen ve dijital eşitsizliği vurgulayan (North, Snyder & Bulfin, 2008); internete nitelikli erişimi tartışan (Robinson, 2009); dijital medyanın etnik gruplar tarafından kullanımını dijital eşitsizlik bağlamında ele alan (Lissitsa, 2015); sermayeleri araştıran (Gómez, 2020) çalışmaların tümü Bourdieu’nün kuramını temel almaktadır. Teknolojinin, internetin, sosyal medyanın kullanımında yaşanan eşitsizlikler, başka bir ifade ile dijital bölünme Bourdieu’nün ayrım teorisine örtüştüğünden çalışmalarda sıklıkla bu konulara rastlanmaktadır. Bunların yanı sıra Türkiye’de sosyal medya ve simgesel şiddet (Yalçın, 2015), kimlik inşası (Turan, 2019); haber üretim süreçleri (Öztürk, 2020), ayrımın yeniden üretimi (Ölçer, 2020) konuları üzerine çalışmalar bulunmaktadır.

Özellikle, Bourdieu’nün kendi yaklaşımında merkezi rol oynayan ‘habitus’ kavramının, dijital kültür içerisindeki toplumsal pratikleri açıklamada sıklıkla kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda, ‘dijital habitus’ kavramını öne süren veya habitusun dijital alanlarda varlığını araştıran farklı çalışmalar da mevcuttur. Bu araştırmalar, çevrimiçi etkileşimlerin bir “habitus” veya “dijital habitus” oluşturduğu

fikrini desteklemekte ve bu kavramı incelemektedir (Binark & Bayraktutan, 2011; Güzel, 2016; Emchiyeva, 2019). Ancak farklı olarak Papacharissi ve Easton (2013), dijital habitus yerine ‘yeninin habitusu’ (*habitus of the new*) kavramını kullanmıştır. Böylece iki karşıtlık (yeni ve geleneksel) aşarak, dijital medyanın sürekli bir yenilik süreci içerisinde olduğu ve bu yeniliğin kendisinden önce var olan habitusla da ilişkili olduğu vurgusu güçlenmiştir. Bunun nedeni, kullanıcıların alanda yaşanan değişimlere rağmen benzer yatkınlıkları sürdürmesi ve mikro ölçekli habituslarını korumalarıdır (Papacharissi & Easton, 2013, s. 175). Araştırmacılar, “dijital habitus” terimini kullanmak yerine, dijital alanda özerk biçimde üretilmiş bir habitus olmadığını, bunun ancak ‘yeni’ olan her şeyin içerisine nüfuz eden bir birikim ve kültürel bir yapı ile anlaşılması gerekliliğinin altını çizmektedirler. Benzer biçimde Herzig (2016), internetin bir uzlaşma ve çatışma alanı olduğu, kullanıcıların ise habituslarına göre burada var olduklarını ifade eder. Bourdieu ile birlikte dijital medyayı ele alan çalışmalarda, dijital habitus veya yeninin habitusuna benzer olarak “teknoloji habitusu” (Czerniewicz & Brown, 2013); “zayıf alan” (Di Stefano, 2016); “samimiyet sermayesi” (Lambert, 2016), “beden sermayesi” (Ferreira, 2017) gibi farklı kavramların üretildiği görülmektedir.

Bu çalışmada ise çevrimiçi gruplarda Bourdieu’nün sermaye, doksa ve sembolik iktidar/şiddet gibi kavramları, üyelerin iletişim pratikleriyle birlikte ele alınmakta, araştırmanın yöntemine teorik bir zemin sağlamakta ve çevrimiçi etkileşimlerin sosyal yapılar üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik bir çerçeve sunulmaktadır.

4. Araştırmanın Yöntemi

Çevrimiçi gruplarda yer alan üyeler arasındaki iletişim, ortak bir konu veya ilgi alanında bir araya gelip bilgi alışverişinde bulunmaktan çok daha fazlasını içermektedir. Üyeler bu gruplarda, aynı zamanda sahip oldukları mevcut kültürel, ekonomik ve sosyal yatkınlıkları ile varlık gösterirler. Çalışma yürütülmeye başlanmadan önce araştırmada kullanılacak verilerin toplanmasını sağlayacak olan yarı yapılandırılmış görüşme sorularının ve araştırmanın bilimsel ve etik araştırma açısından uygunluğu Mersin Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu’nun 09.01.2018 tarihli 2017/3 sayılı Toplantı ve Karar Tutanağı ile karar verilmiştir. Çalışmanın hazırlama, veri toplam ve analiz aşamalarında bilimsel ve etik ilkelere uyulmuştur.

Araştırma, nitel bir yöntemle gerçekleştirilmiş, grupta kurulan iletişime dair üyelerin ürettiği anlamlar kategorize edilip betimlenerek bir araştırma deseni oluşturulmuştur. Çevrimiçi gruplarda oluşan iletişim kültürü, kültür ve iktidar arasındaki ilişkiyi derinlemesine çözümlemeye olanak tanıyan Bourdieu’nün sosyolojik yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular bu teori çerçevesinde analiz edilerek sermaye türleri, yatkınlıklar ve sembolik şiddet gibi temel kavramlar ekseninde tartışılmaktadır. Bu bağlamda araştırma, üyelerin grup içi iletişimde inşa ettiği anlamları kümeleyen, betimleyen ve analiz eden bir araştırma desenine sahiptir.

Çalışma, evreni oluşturan Facebook grup uygulaması ve bu evrenden seçilen BYBO (Beşer Yapım Bakım Onarım) grubu örnekleme ile yürütülmüştür. 2013 yılında Bebek Yapım Bakım Onarım adıyla kurulmuş olan grubun konusu bebek bakımındır ancak ilerleyen yıllarda grubun odağını insan yetiştirme fikrine vurgu yapmak adına bebek yerine beşer ifadesi kullanılmaya başlanmıştır. Grubun araştırma örnekleme olarak seçilmesinde etkin olan faktör grubun 40 bini aşkın üye sayısı ve grup içi iletişimin aktif ve etkileşimli biçimde ilerlemesidir. Üyeler grupta her gün farklı konular üzerine sorular sormakta, deneyim paylaşmakta ve birbiri ile iletişim kurmaktadır.

Araştırma verileri yarı yapılandırılmış görüşme formu ile yüz yüze ve çevrimiçi olarak toplanmıştır; formda demografik sorular, çevrimdışı sosyalleşme yatkınlıkları, Facebook kullanım pratikleri, BYBO pratikleri kategorilerinden oluşan sorulara yer verilmiştir. Böylelikle grup içerisindeki kimi pratiklerde çevrimdışı yatkınlıkların belirleyiciliğine ulaşabilmek de mümkün olmuştur. Alan araştırmasında yer alan katılımcılara grubun Facebook sayfasından ulaşılmıştır. Araştırmacı BYBO grubuna üye olarak

araştırmanın amacı hakkında bilgiler içeren bir gönderi yayınlamış ve araştırmaya katılma çağrısı yapılmıştır. Paylaşımın ardından gönüllü olarak araştırmaya katılmak isteyen üyelerle farklı bir Facebook grubu kurulmuş ve üyelerle iletişim buradan devam etmiştir. Araştırmanın etik izni, çalışmanın seyri gibi hususlar konusunda grupta belirli aralıklarla paylaşımlarda bulunulmuştur. 38 katılımcı ile yürütölen saha araştırmasında 28 üye ile yüz yüze, yurtdışında yaşayan 10 üyeyle ise çevrimiçi olarak görüşölmüştür. Elde edilen veriler kategorilere ayrılarak tematik biçimde analiz edilmiştir. Grup üyelerinin çevrim dışı yatkınlıkları, Facebook kullanım alışkanlıkları ve grup içeriindeki paylaşım ve etkileşimleri temel kategorilerdir. Çevrim dışı toplumsal ilişkilerde arkadaşlığa, sosyalleşmeye ve yaşam biçimine ilişkin tanımlar ve deneyimler, Facebook kullanım alışkanlıkları, Facebook gruplarına üyelik, BYBO'ya ilişkin aidiyet; katılım, dayanışma, grup kuralları, grup arkadaşlıkları, grubun sunduğu fayda ve çıkar ilişkileri ise alt kategorileri oluşturmaktadır.

5. Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde yer alan ve tartışılan başlıklar, katılımcıların çevrimiçi grup deneyimlerini anlamlandırmaya yönelik kategorik ve tematik çerçevelerden oluşmaktadır. Aynı zamanda katılımcılara yöneltilen sorulara ve temalara da işaret etmektedir. Öncelikle katılımcıların sosyo-demografik verileri analiz edilerek, eğitim ve iş gücüne katılım durumları belirlenmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 1

Katılımcıların Demografik Özellikleri

Katılımcı	Cinsiyet	Yaş	Eğitim	Meslek	İş	Aylık Gelir
K1	Kadın	31	Doktora	Dr Öğrencisi	Çalışmıyor	6000+
K2	Kadın	41	Lisans	Bankacı	Çalışmıyor	20000+
K3	Kadın	33	YL	Arş. Gör.	Çalışan	20000+
K4	Kadın	33	Lisans	Mühendis	Çalışan	6000+
K5	Kadın	32	Lisans	Öğretmen	Çalışan	8000+
K6	Kadın	37	Ön Lisans	Yönetici	Çalışan	6000+
K7	Kadın	34	Lisans	Avukat	Çalışan	10000+
K8	Kadın	30	Lisans	Öğretmen	Çalışan	20000+
K9	Kadın	30	YL	Sosyolog	Çalışan	8000+
K10	Kadın	35	Ön Lisans	Muhasebeci	Çalışan	6000+
K11	Kadın	38	Lisans	Öğretmen	Çalışan	10000+
K12	Kadın	35	Lisans	Otomotivci	Çalışan	10000+
K13	Kadın	42	Lisans	Öğretmen	Çalışan	4000+
K14	Kadın	38	YL	Gazeteci	Çalışan	10000+
K15	Kadın	34	Lisans	İnsan Kaynakları	Çalışan	10000+
K16	Kadın	35	Lisans	Öğretmen	Çalışan	10000+
K17	Kadın	35	Doktora	Arş. Gör.	Çalışan	8000+
K18	Kadın	33	Lise	Sağlık çalışanı	Çalışan	4000+
K19	Kadın	32	Lisans	Otelci	Çalışan	8000+
K20	Kadın	35	Lisans	Turizm	Çalışmıyor	8000+
K21	Kadın	35	Lisans	Üni. Personeli	Çalışan	10000+
K22	Kadın	37	Lisans	Editör	Çalışan	6000+
K23	Kadın	31	Ön Lisans	Otelci	Çalışan	8000+
K24	Kadın	42	Lisans	-	Çalışmıyor	4000+
K25	Kadın	33	YL	Hostes	Çalışan	10000+
K26	Kadın	39	Doktora	Öğr. Görevlisi	Çalışan	10000+
K27	Kadın	46	Lisans	Bölge Müdürü	Çalışan	10000+
K28	Kadın	43	YL	Bölge Müdürü	Çalışan	20000+
K29	Erkek	36	Lisans	Öğretmen	Çalışan	8000+

Tablo 1 (Devamı)

K30	Kadın	34	Ön Lisans	Muhasebeci	Çalışan	20000+
K31	Kadın	36	Lisans	Öğretmen	Çalışan	4000+
K32	Kadın	40	Lisans	Medya Sektörü	Çalışan	6000+
K33	Kadın	34	Lisans	Medya Sektörü	Çalışan	10000+
K34	Kadın	37	YL	Kişisel Gelişim Uz	Çalışmıyor	10000+
K35	Kadın	35	Lisans	Mühendis	Çalışan	8000+
K36	Kadın	34	YL	-	Çalışmıyor	20000+
K37	Kadın	61	Lisans	Mühendis	Emekli	10000+
K38	Kadın	29	YL	Sosyolog	Çalışan	20000+

Tablo 1’de de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan BYBO üyelerinin 37 kadın, biri erkektir. Ortalama 30-40 yaş aralığında olan katılımcıların ikisi hariç diğerleri evli ve çocuk sahibidir. Çoğunluğu lisans ve lisansüstü eğitim düzeyine sahip katılımcılar farklı sektörlerde yer alan mesleklere sahiptirler ve iş gücüne katılımları yüksek olduğundan hane içi ekonomik gelirleri de yüksektir. Mevcut toplumsal konumları bakımından katılımcıların ekonomik sermayelerine bu anlamda ulaşmak mümkün olmuştur. Katılımcıların Facebook ve grup pratiklerini çevrimdışı yatkinliklerle karşılaştırabilmek adına sosyalleşmelerine ilişkin genel eğilimlerini, arkadaşlık dinamiklerini ve etkileşimlerini anlamayı amaçlayan sorular iletilmiştir. Böylelikle sosyal sermayelerine ilişkin mevcut verilere de ulaşmak mümkün olmuştur. Bulguların analizi süresince bu yatkinliklere değinilmiş, katılımcıların grup üyeliğine yönelik deneyimlerinde çevrimdışı referansları vurgulanmıştır. Çevrim dışı toplumsallaşma pratiklerinde; arkadaş çevresinin niteliği, arkadaşlıkların seçilme kriterleri, toplumsal kurallara uyma bilinci, ilişkilerinde etkin olma düzeyi, toplumsal aidiyet ve etkileşim gibi unsurlar, üyelerin sosyal sermayeleri açığa çıkarmaya yönelik sorular aracılığıyla incelenmiştir. Bu sorular, Facebook arkadaşlıkları ve Facebook gruplarındaki eylem biçimleriyle karşılaştırılabilecek veriler sunmuştur. Söz konusu veriler, bulguların ele alındığı bu bölümde ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir. Bir diğer kategori ise, Facebook kullanım pratikleridir. Katılımcıların platformu nasıl kullandıkları, oradaki arkadaşlık ilişkileri ve gruplara üyelik motivasyonları ele alınmış ve grup içi pratikleri ile karşılaştırılmıştır. Grubun işleyişi ve yapısına odaklanan başlıklar çerçevesinde oluşan temalar; Bourdieu sosyolojisinde sıkça karşımıza çıkan sermaye, yatırım ve çıkar kavramlarından oluşmaktadır. Bu olgular arasındaki ilişki bilgi sermayesi, sosyal sermaye ve sembolik sermaye gibi alt başlıklar altında kategorileştirilmiş, grup içindeki bilgi sermayesi, dayanışma ve destek ağları ile grup üyelerinin bilgi kaynağına erişim süreçleri analiz edilmiştir. Kültürel sermayenin gruptaki yeri ve grubun belirli pratikleri nasıl etkilediği de bu başlıklar içerisinde tartışılmış ve doksanın işleme süreçlerine değinilmiştir. Sembolik iktidar ve sembolik şiddet bağlamında, grup içindeki hiyerarşik yapı, üyelerin yönetici rollerine yaklaşımı, yanlış tanıma mekanizmaları ve sınır ihlali korkusunun grup dinamiklerine etkisi ortaya konulmuştur.

5.1. Facebook kullanımı, Facebook grubu üyeliği ve gündelik hayat

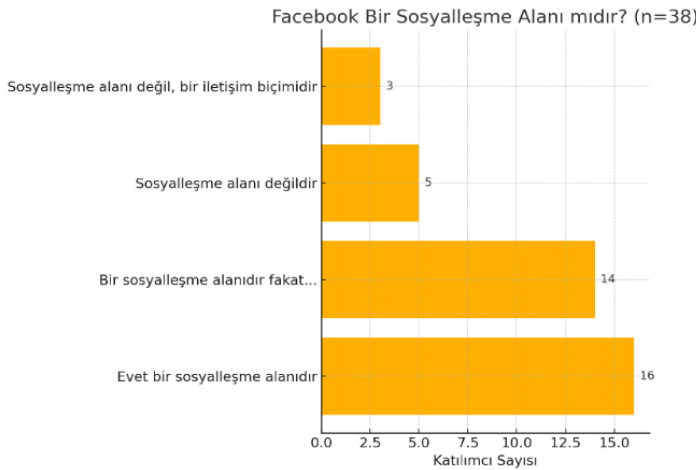
Katılımcılar, gündelik hayatlarında kendilerine yakın hissettiği, bilinçli, pozitif, benzer hayat görüşü ve yaşam tarzına sahip olduğu, benzer politik görüşleri paylaştığı, dürüst ve güvenilir kişilerle arkadaşlık kurduklarını veya kurmak istediklerini belirtmiştir. Ardından ‘Facebook arkadaşlığının’ anlamları üzerine konuşan katılımcılar, çoğunlukla yüz yüze ortamlarda tanıştıkları kişilerle Facebook’ta arkadaş olduğunu belirtmiştir. Facebook arkadaşlıklarında da yüz yüze ile benzer unsurları gözetmekte olduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların Facebook kullanım sıklığında grupların önemli bir yeri olduğu görülmüştür. Farklı sosyal medyalara da zaman ayırdıklarını belirten kullanıcılar, ortalama dört gruba üyeyken, Facebook’u da daha çok gruptaki paylaşımları takip etmek amacıyla kullandıklarını belirtmiştir. Üyelerin Facebook’ta ve gruplarda kurduğu iletişim pratiklerini çevrimdışı sosyalleşme pratikleriyle ilişkili bir biçimde ele alabilmek adına, katılımcılara kendi gündelik hayatlarında sosyalleşmeye yönelik tutumları hakkında sorular da aynı anda yönetilmiştir.

Facebook kullanıcıları aktif etkileşim içerisinde olduğu veya en az bir kez yüz yüze tanıştığı kişilerle arkadaş olmayı tercih etmektedirler (Sapiezynski vd, 2018, s. 4). Arkadaşlık kurma konusunda çevrimiçi veya yüz yüze ilişkilerde bu nedenle sıkı bir bağ olduğunu söylemek mümkündür. Facebook arkadaşlığından çıkarma pratikleri de bu bağ desteklemektedir. Katılımcılar, belirgin toplumsal olaylarda Facebook arkadaşlığından çıkardığı çok sayıda kişi olduğunu söylemişlerdir. Ancak kimi durumlarda bunun mümkün olmadığını belirten katılımcılar da olmuştur. Kendisiyle farklı düşünmesine ve hatta paylaşımlarını görmek istememesine rağmen yüz yüze ilişkilerin bozulmaması adına Facebook arkadaşlığını devam ettirdiğini vurgulamıştır. Dolayısıyla, Facebook'ta arkadaşlıktan çıkarma, katılımcıların çevrimdışı sosyal ilişkilerine negatif biçimde yansıyacak bir durumdur, bir katılımcının ifade ettiği biçimde ise 'ayıptır'. Sosyal sermayenin kaybedilmek istenmemesi, bir nevi belli bir çıkarla hareket edildiği anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, kimi katılımcılar da çevrimdışı ilişkilerine zarar verebileceğini düşündükleri bu çevrimiçi pratik karşısında stratejik davranmaktadır. Bu aynı zamanda çevrimiçi ve çevrimdışı arasında ilişkisel bir anlam kurulduğunu da örnekleyen bu durumdur.

Facebook'un bir sosyalleşme alanı olup olmadığına yönelik soru karşısında ise katılımcıların büyük bir kısmı 'evet' ve 'kısmen evet' yanıtını verirken geri kalanı sosyalleşme alanı olmadığını, olsa olsa bir iletişim biçimi olduğunu belirtmiştir:

Şekil 1

Katılımcıların Facebook'ta Sosyalleşmeye İlişkin Görüşleri

Facebook'ta sosyalleştiğini veya sosyalleşmediğini belirten katılımcılar, Papacharissi'nin (2011, s. 307), dijital ağların kullanıcılar için sağladığı bireyler arası etkileşimin çok çeşitli mübadele ilişkileri ve bağlar yoluyla kurulduğuna ve bunun farklı yoğunlukta tecrübe edildiğine yönelik ifadelerini desteklemektedir. Kurulan ilişkilerin niteliği, katılımcıların bu ağlarda 'sahte' bir ilişki biçiminin varlığına yönelik inancını da belirlemektedir. Örneğin K17 kodlu katılımcı, Facebook'taki arkadaşlarının hayatında olup bitenleri takip edebildiğinden, sürekli iletişim hâlinde kalabildiğini belirtmiştir. Aksine katılımcı K20, gerçekte mutlu olmadığını bildiği bir arkadaşının orada mutluymuş gibi davrandığını gördüğünü ileri sürerek, Facebook'taki paylaşımların gerçeği yansıtmadığını ifade etmiştir. Bu anlamda deneyimlerin yoğunluğu ve farklılığı Facebook'ta sosyalleşmenin varlığını ve tanımını değişken hale getirmektedir.

Sosyalleşmeye dair katılımcı yanıtlarından çıkan bir başka önemli bulgu ise tersine işleyen bir arkadaşlık sürecidir. Facebook arkadaşlığı ve sosyalleşme yoğunlukla yüz yüze ilişkilerin oraya aktarılmasıyla oluşurken, katılımcılar Facebook'tan tanışıp yüz yüze biçimde arkadaşlık kurabileceği kişiler olabileceğini de belirtmiştir. Böylece kendi sosyal sermayesini arttırmada önemli bir katkısı olacaktır. Bu biçimde düşünen katılımcıların referans noktası ise Facebook gruplarıdır. Hâlihazırda ortak bir konu etrafında bir araya gelmenin yarattığı sempati ve yakınlık ile ele alındığında katılımcıların

gruplarda tanıştığı ve benzer bir hayat tarzına sahip olduğunu düşündüğü kişilerle iletişimini yüz yüze ortamlara taşıma talebi bu katkıya örnek teşkil etmektedir.

Katılımcılara genel olarak bir Facebook grubunu nasıl tanımladıkları ve bir gruba üye olmanın ne gibi anlamlar içerdiği sorulmuştur. Beklendiği üzere Facebook grubu denildiğinde katılımcıların ilk aklına gelen ifadelerde ortak bir ilgi alanı ve belli bir konu veya amaç ekseninde bir araya gelmiş insanlardan oluşan topluluk vurgusu bulunmaktadır. Aynı zamanda katılımcılar arasında, BYBO grubuna referans vererek Facebook grubunu tanımlayan, hatta Facebook'ta olmasının neredeyse tek nedenin bu grup olduğunu belirtenler de bulunmaktadır. Bu, Wellman ve Gulia'nın (1999, s. 185), çevrimiçi gruplarda yakınlığın demografik niteliklerden çok ortak çıkarlar ekseninde kurulduğuna ilişkin tespitlerini doğrular görünmektedir. Farklı gruplara üye olan katılımcıların BYBO vurgusunda grubun sahip olduğu 'ciddi', 'profesyonel', 'benzer üye profili' gibi niteliklerin altı çizilmektedir. Böylece katılımcılar BYBO grubunu, içerisinde yer aldığı diğer gruplardan önemli ölçüde ayırtırmakta, farklı gruplara yönelik olumsuz ifadelerle bunu pekiştirmektedirler.

5.2. Bilgi sermayesi

Bourdieu (2014, s. 82) için 'illusio' kavramı, sonunda elde edeceği kazancı göz önünde tutarak failerin belli bir alana yatırım yapmaya veya yapmamaya karar vermesini açıklamaktadır. Bu bir anlamda failin arzu ettiği şeye ulaşmak için harcaması gereken emek ve zamana dair karar vermesi anlamına gelir (Threadgold, 2018, s. 42). Bu çerçevede bakıldığında, bir Facebook grubunda yer almanın gerisinde yatan isteğin, grupta harcanan zaman ve emek karşılığında elde edilecek faydanın hacmiyle ölçülebileceği söylenebilir. Neden BYBO grubunda yer aldıkları sorusuna ilişkin katılımcı cevapları 'bilgilenmek', 'dayanışmak', 'destek almak', 'kültürel sermayeyi arttırmak' ve 'sosyal sermayeyi güçlendirmek' olarak kategorileşmiştir. Böylelikle, yatırım ve çıkar nosyonlarının grubun sermayesiyle birlikte işlediği ve üyelerin bu sermayelere erişim için grupta yer almayı ve üyeliğini devam ettirmeyi arzuladığı söylenebilir.

Dijital iletişim mecralarında doğru ve nitelikli bilgiye erişimin giderek zorlaştığı, dezenformasyonun yaygınlaştığı göz önüne alındığında, katılımcıların gruba üye olmalarında ve grup içinde aktif biçimde yer almalarında grubun bilimsel ve teyit edilmiş bir bilgi kaynağı olmasının rolü büyük olmuştur. Gruba üyeliğini gerçekleştirdikten sonra grupta kalmaya devam etmesi yönünden kendisini motive eden şeylerin neler olduğu sorusuna katılımcıların verdiği cevaplar aşağıdaki gibidir:

"... Çok fazla bocaladığım konularda çok destek ve yardım gördüm oradaki insanlardan olmadığımızı eşimle beraber anladık dolayısıyla orada kaldım" (K3).

"Diğerlerinden farklı bir grup yani, süzülmüş bilgiye doğru, bilgiyi daha bilimsel bilgi, insanların birbirini yargılanmadığı, birbirinin hitap şekillerinin rahatsız edici olmadığı bir grup olduğu için bu grupta kalıp diğer gruplardan mesela çıkmıştım" (K9).

Gruba yeni katılan üyeleri karşılayan bu bilgi birikimine, diğer bir anlamda grubun belleğine, Facebook gruplarında grup içi arama ve konu etiketleme özelliğiyle kolaylıkla ulaşılabilir.

"Birçok üyeye karşı tanışmadığımız halde bilgilerine deneyimlerine karşı bir güven mekanizması oluştu. Hem de çok fazla daha önceden paylaşılmış bilgiler deneyimler var" (K38).

Grupta yer alan bilgilerin büyük çoğunluğu grup yöneticileri, belli konularda uzman olan veya deneyim aktaran üyeler tarafından paylaşılmaktadır. Belirtildiği üzere bu bilgilere erişim de kolayca mümkün olduğundan, yeni gelen katılımcılar kendilerinden önce toplanmış bilgi kümeleri içerisinde ihtiyacı olanı seçebilmektedir. Böylece, grup içerisinde aktif bir rol üstlenmeden önce, bu bilgilerin güvenilirliğini ve geçerliğini teyit edebilme imkânı da bulmaktadır. Bu aynı zamanda üye için, grupta bilgi üretirken nelere dikkat etmesi gerektiği konusunda da yatkınlık oluşturmaya başladığı bir anlama sürecidir. Grubun bilgi sermayesi, katılımcıların grupta kalmak ve grup için sorumluluk almak gibi eylemlerle gruba yatırım yapmalarını sağlayan itici bir güçtür. Aşağıda yer alan katılımcı ifadeleri, bilginin

kullanımı ve üretimi yönünde yatırım ve çıkar nosyonlarının bir arada nasıl işlediğini de açıklar niteliktedir:

“BYBO benim o zamanki hâlim gibi acemi anneler ya da çocuğu daha küçük annelerin olduğu daha yoğun bir yer oldu. O acemi dönemi atlattıktan sonra ben de daha çok post’a yorum yapıp bilgilerimi paylaşıyordum. Nasıl ben oradan çok şey öğrendiysem elimden geldiği kadar onlara yardımcı olmaya çalışıyordum. Benim için çok güvenilir bir bilgi kaynağı oldu orası” (K15).

Grupta bilgi sermayesi üzerinden işleyen bir dayanışma ve destek ağının olması, çevrimiçi gruplarda sıklıkla rastlanan bir pratiktir. Yalnız olmadığını düşünmek, kolektif bir kimlik oluşturmak, bağlılık geliştirmek, durumunu karşılaştırma şansı yakalayabilmek (Bane, Haymaker & Zinchuk, 2005, ss. 242-243) çevrimiçi gruplarda iletişimin beklenen sonuçları arasındadır. Yeni katılan grup üyeleri de öncelikle var olan bilgileri kullanmakta ve daha sonra bunun bir dayanışma süreci de olduğunu fark ederek, ilerleyen zamanlarda benzer bir karşılık vermede kendilerini sorumlu hissetmektedir. Aşağıda yer alan katılımcı ifadeleri de bunu desteklemektedir:

“Yaklaşık kırk bin kişi var benimle aynı dönemleri geçiren binlerce insan var orada. Çok denk geliyor birçok şey. Dolayısıyla hani yazılan şeyin benim hayatımdaki yeri veya yardım edebileceğimi düşündüğüm konular varsa buna göre değişiyor” (K35).

“Benim deneyimlediğim yardımcı olabileceğim bir şey varsa ilk onlara bakıyorum. Hiç bilmediğim öğrenebileceğim şeyleri de okuyorum” (K38)

Çevrimiçi gruplarda, üyeler bir bakıma amaçlı bir biçimde grupta yer aldıklarından, Boyd’un (2010, s. 39) hayali kolektif olarak nitelendirdiği bir ortaklık deneyimlemektedirler. Bu durum bilgilerin daha hızlı ve nitelikli bir biçimde üretilmesine ve alımlanmasına da katkı sunmaktadır. Bilgiyi kullandıkça ve bu bilgiler işe yaradıkça üyeler arasındaki güven ve dayanışma mekanizmaları da pekişmektedir. Yüz yüze dayanışma ağlarının karmaşasından ve risklerinden farklı olarak çevrimiçi olanlar bireylerin daha rahat ve ön yargıdan daha uzak bir biçimde hareket etmelerini sağlamaktadır (Baym, 2010, s. 83). Yorumlarda belirgin olduğu üzere, BYBO grubunda da üyeler, farklı hesaplamalar yapmadan, yalnızca bir dönem oldukça destek aldığı gruba kendi katkısını sunmaktadır.

Kültürel sermaye, grupta yer almanın değerli bir şey olduğuna yönelik algının oluşmasında önemli bir etkidir. Katılımcıların, ‘neden gruptasınız?’ sorusuna verdikleri yanıtlar arasında bunu açık bir biçimde görmek ve yorumlamak mümkün olmuştur:

“Yani aydın insanlar var. Bilgili kültürlü insanlar var” (K10).

“Türkiye’ye dair, insanlığa dair konuşabilecek ve konuşulan pek çok şey olması sebebiyle ayrılmıyorum galiba” (K17).

“Çünkü medeni insanların Türkiye’de bulunduğu tek alan falan herhalde artık. O kadar memnun oluyorum ki orada insanların Türkçeyi kullanması da birbirlerine hitapları da... (K36).

Grupta yer alan diğer üyelerin paylaşımlarına istinaden yapılan bu yorumlarda, aynı zamanda katılımcıların kendisine dair bir tanımlama yaptığı da söylenebilir. Benzer bir kültürel sermayenin kendisinde de var olduğunu dolaylı olarak aktarmaktadırlar. Ayrıca katılımcıların ifadelerinde, BYBO’yu benzer konulu gruplarla kıyaslayan ve daha nitelikli bir grup olduğunu belirten görüşler bulunmaktadır. Bir bakıma ayırım stratejisi olarak da işleyen bu tutum, Bourdieu’nün (2015, s. 306) “bireylerin yatkınlıklarını, mümkün pek çok pratik arasından kendisine uygun olanı seçip diğerlerini es geçerek özgünleştirdiğini” vurgulayan ifadesiyle de uyumludur. Grubun içerisinde yer alması muhtemel olumsuzluklar katılımcılar tarafından görmezden gelinerek, iyi ve işlevsel olduğu düşünülen nitelikler ise ön plana çıkarılmaktadır.

5.3. Sosyal sermaye

Sosyal sermaye bir ilişkiler ağıdır, bu ağda failler bilinçli veya bilinçsiz biçimde belli yatırım stratejileriyle hareket ederek sosyal ilişkiler kurar ve onları yeniden üretirler (Bourdieu 1986, s. 22). Bu

anlamda sosyal sermaye, içerisinde çıkar ilişkilerini ve stratejilerini barındıran bir sermaye türüdür. Failler kimlerle ilişki kuracaklarına, çıkarlarına hizmet etme ölçütüyle karar verirler ancak Bourdieu'nün vurguladığı üzere bu kimi zaman bilinçliyen çoğu zaman bir *habitusun*, başka bir deyişle yatkınlığın da sonucudur. Çevrimiçi gruplarda arkadaşlık ilişkileri yukarıda tartışılan ve Facebook ile çevrimdışı arkadaşlığı ilişkisel olarak ele alan bölümde ortaya çıkan sonuçlara benzer bir seyir izlemektedir. Ancak grup arkadaşlığının dinamiklerinde, elbette farklılıklar olacaktır. Örneğin, Facebook'ta arkadaşlık yüz yüze ilişkilere daha bağımlıyken, grupta arkadaşlıklar tersi olarak çevrimdışına taşınma potansiyeline sahiptir. Katılımcılara yöneltilen ve sosyal sermayeyi açığa çıkarmayı hedefleyen sorular arasında herhangi bir üyeyi Facebook arkadaşı olarak ekleyip eklemeyi veya kendisine arkadaşlık isteği gönderilip gönderilmediği, kendisine yakın hissettiği üye olup olmadığı, yüz yüze görüştüğü üyeler olup olmadığı, BYBO Buluşmalarına katılıp katılmadığına ilişkindir. Böylece grup içerisinde işlemekte olan sosyal sermayenin gündelik hayatla ilişkisini de anlayabilmek olanaklı hale gelmiştir.

Katılımcıların cevapları arasında dikkat çekici bir unsur olarak kültürel sermayenin belirginleştiği, arkadaşlık kurma isteğinin çoğunlukla üyelerin kültürel sermayelerine olan olumlu inançla birlikte işlediği görülmektedir. Baym'ın (2010, s. 102), 'benzerlik varsayımı' olarak kavramsallaştırdığı bu durumda üyeler, diğerlerini kendisi gibi algılama eğilimi sergilemiştir:

"Yani ismen söyleyemem de öyle üyeler var. Duygularıma tercüman oldu diyebileceğim" (K1).

"[...] Hatta bazı yorumlar ya da postlar oluyor ki 'Bunu ben mi yazdım? Ben yazmış gibi ya. Ben yazsam bu kadar yazardım' falan [diyorum]" (K20).

"Yani yorum yazdığı zaman yani ben de aynı şeyi yazardım dediğim bir sürü insan var" (K26).

"Oradaki kadınlarla aynı dünya hayali kuruyoruz galiba. Bunu hissediyorum, böyle insanlar var diyorum ve rahatlıyorum" (K6).

Toplumsal uzamda belirgin olan ayrımlar (statü, sınıf, vb.) olmasına rağmen Bourdieu'ye göre (2014, s. 196) kimi fiziki koşullar bu birbirinden ayrı düşen faillerin karşılaşmalarını ve bir arada olmasını sağlayabilmektedir (müze, kentsel mekânlar gibi). Sosyal sermaye bu karşılaşmaları daha mümkün hale de getirebilmektedir. Belli toplumsal grupların yakınlık ve uzaklıkları arasındaki mesafe ilişkiler ağıyla azalıp artabilir. Çevrimiçi ortamlar, tıpkı fiziksel ortamlar gibi, söz konusu mesafeyi azaltabilecek bir anonimliği kullanıcılarına sağlayabilmektedir. Dolayısıyla yukarıda yer alan anlatımlarda hiç tanımadığı bir üyeye katılımcıların kurduğu yakınlık sınıfsaldan çok kültürelidir. Dahası farklı katılımcıların aşağıda yer alan ifadeleri bu durumu daha açık biçimde anlatmaktadır:

"Benim gibiler. Yargılamıyorlar, doğal, normal ki mesela çoğunun yaşı benden büyüktü, sosyal statü açısından da benden yukarıdalar ama hiçbir zaman onlarda bunu hissetmedim" (K4).

"Herhangi bir okulda, herhangi bir kafede bir araya gelemeyecek insanlar ama ortak zevklere ortak kültürlere sahip insanlar birbirini tesadüf üzerine bir grupta ya da internette buluyorlar. O yüzden iyi ki birbirimizi bulduk diyoruz ya mutluyum yani iyi ki hayatıma girdiler" (K30).

Mekândan ve zamandan bağımsız kurulan sosyalleşme pratiklerinin çevrimdışı ortamlarda sürdürmeye olanak veren BYBO Buluşmaları adlı aktivite, aynı şehirde yaşayan grup üyelerinin yüz yüze bir araya gelmelerini sağlamaktadır. Üyeler tarafından organize edilen bu buluşmalarda yer alan katılımcılar, daha önce tanışmadığı kişilerle ilk kez bir arada olmasına rağmen kendini yabancı hissetmediğini, yüze yüze hiç görüşmemelerini rağmen tatile birlikte çıktıklarını ve tanıdığı bir üyenin yaşadığı şehre gittiğinde iletişime geçtiğini belirtmiştir. Bu yüz yüze buluşma deneyimlerinin dışında WhatsApp grubu kuran, iletişimlerine oradan da devam katılımcılar da bulunmaktadır. BYBO üyesi olmanın sosyal sermayeyi katkı sunmada belirgin bir yeri olduğu görülmektedir. Bu kimlik, kurumsal bir anlam yaratarak, üyeler arasında güven ilişkisi tesis etmekte ve böylece gündelik hayatta tanışma olasılığının düşük olduğu kişilerin bir araya gelmesine vesile olmaktadır. Aynı zamanda çevrimdışı ortamlarda kurulması vakit alan bu ilişkilerin çevrimiçinden transfer edilmesi, kişilere zaman da kazandırmaktadır.

Bilgi sermayesinin ve kültürel sermayenin oldukça yoğun olduğu grupta, bu sermayelerin oluşumunda başta yöneticiler olmak üzere, yöneticiler kadar grubu sahiplenmiş üyelerin de etkin olduğunu söylemek mümkündür. Bourdieu'nün oyuna giriş kartları olarak tanımladığı sermayeler, BYBO grubunda bilgi ve kültür üzerine yoğunluk kazanmıştır ve üyelerin gruptaki pratiklerinde de yerini almış görünmektedir. Bilimsel ve nitelikli biçimde işleyen bilgi sermayesi, üyeler için çıkar ve faydanın merkezinde konumlanmıştır. Üyelerin paylaşımlarına yansıyan bakış açılarıyla gözlenmesi mümkün olan kültürel sermaye ise, grupta yer almayı değerli ve faydalı kılan bir diğer unsurdur. Dolayısıyla bilgi kaynaklarının aynı zamanda üyelerle benzer kültürel sermayeye sahip olması, toplumsal ve bireysel farklı konulara benzer bir bakış açısı ile yaklaşılması, grupta kolektif bir biçimde oluşan kültürel sermayenin varlığına da işaret etmektedir. Böyle bir ortamda destek ve dayanışma gibi topluluklara özgü pratiklerin daha iyi işlediği de katılımcıların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Bu anlamda bilgi ve kültürel sermaye dışında bu ağların da üyelerin çıkarlarıyla örtüştüğü söylenebilir. Bourdieu'nün (1986, ss. 163-164) çıkarların zaman ve mekâna göre değişkenlik gösterdiği ve her bir alanın kendine özgü hedef ve çıkarları olduğuna yönelik ifadelerinden hareketle, bu çıkarlar dizisinin çevrimiçi topluluklarda özgün bir biçimde işlediği ancak üyelerin çevrimdışı yatkınlıklarından çok uzak olmadığı sonucunu çıkarmak mümkündür.

5.4. Sembolik sermaye ve çıkar ilişkileri

Alanlarda yer alan güç ilişkilerinde failerin konumlarını belirleyen şey sembolik sermayedir. Sembolik sermayeye sahip olan failer, alanlarda sözü geçen ve tahakküm kuran eyleyicilerdir. Sembolik şiddet olarak tanımlanan bu tahakküm biçiminde iktidar da semboliktir. Bu, “şeyleri kelimelerle vücuda getirme, zaten var olan şeyleri tasdik ve ifşa etme iktidarındır” (Bourdieu, 2014, s. 211). Tahakküm kuran ve üzerinde tahakküm kurulan failerin iş birliği olmadan sembolik iktidarın yerleşmesi ve yeniden üretilmesi ise olanaklı değildir. Failer söz konusu tahakkümü bir şiddet biçiminde algılamadığı ölçüde sembolik iktidar ve şiddet kendisini yeniden üretir. Bourdieu'nün *yanlış tanıma* olarak açıkladığı bu süreçte, uyum sağlama, sorgulamadan benimseme ve doğru olarak varsayma gibi alanın pratikleriyle oluşan bilişsel yapıların katkısı vardır (Bourdieu & Wacquant, 2014, s. 167). Bu anlamda güç ilişkilerinin alanda dağılımı ve gücü elinde bulunduranların tahakkümü ile tahakküm altında olanların yanlış tanımları neticesinde alanın sembolik ilişkileri oluşur. Gruptaki sembolik ilişkilerde, yukarıda katılımcıların ifadeleriyle de desteklenen kültürel ve bilgi sermayesi türlerinde çok daha etkin bir konumda olan grup yöneticileri ve yöneticiler gibi davranan grup üyeleri başat failer olarak konumlanmaktadır. Bu “sembolik birikim” en başta yöneticilerin bilgi ve kültürel sermayesi ve ilerleyen dönemlerde üyelerin bu sermayeye yönelik katkısı etrafından şekillenmiştir.

Katılımcıların grupta kalma ve paylaşımlarda bulunma isteklerinde öne çıkan bilgi sermayesi, destek ve dayanışma ağı ve kültürel sermaye gibi pratikler sembolik sermayenin kaynağını oluşturmaktadır. Katılımcıların görüşmeler boyunca üzerinde durduğu ve diğer gruplardan da bir ayrım noktası olarak çizdiği profesyonel, nitelikli ve bilimsel bilgiler grup yöneticilerine referansla tekrarlanmıştır. Gruba yatırımın ve gruptan elde edilen çıkarın da merkezinde yer alan bu bilimsel bilgi birikimi, grubun konusuyla ilgili kendi bloglarında yazıları olan ve kendi yazdığı kitapları da bulunan grup yöneticileri tarafından sağlanmıştır. Farklı zamanlarda kimi üyeler bu bilgiye katkı sağlasa da asıl olarak yöneticilerin paylaşımları her zaman çok daha yoğun bir ilgiyle karşılanmıştır. Görüşmeler sırasında yöneticilerin isimleri katılımcılar tarafından çoğu kez zikredilmiş, en doğru ve en güvenilir paylaşımların onlar tarafından yapıldığına yönelik bir inancın da var olduğu görülmüştür. Yöneticilerin paylaşımlarına olan ilgi de yüksektir; her paylaşımları mutlaka okunan, not alınan, kaydedilen içeriklerdir. Katılımcılar için yöneticiler, grubu diğerlerinden ayıran sermayeleri üreten ve böylece grubu prestijli ve saygın bir hale getiren kişilerdir. Grup yöneticilerinin aynı zamanda akademisyen, doktor veya hâlihazırda çocuk gelişimi ile ilgili kitapları olan kişilerdir ve kültürel sermayelerinin de yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Dolayısıyla üyeler için grup yöneticileri özellikle mesleki anlamda saygın konumları ile grubun kültürel sermayesinin de üreticileridir:

“... bunda [Yön-B]’nin çok emeği var gerçekten, onun notlarını okudum bütün hepsini. Yani hani bilimsel olarak inandığım her şeyin doğru olduğunu yaşadıkça gördüm. [Yön-C]’nin iki tane yazısı vardı grupta, onu mesela baştan sona kaç kere okudum... Çok işe yaradı onlar” (K5).

“[Yön-B] ve [Yön-A]’ın yazılarını takip ediyorum. Sıkı takip ediyorum tam yerinde yazılar oluyor, makaleleri çok güzel” (K6).

“Çocuğumla iletişim konusunda [Yön-A]’nın yazdığı ebeveynlikle alakalı yazıları uygulamaya çalışıyorum” (K10).

“Güven aşaması var o güveni duyduktan sonra o grubun yöneticilerine... Sağlıkla ilgiliydi benim buraya girme nedenim [Yön-C]’nin sağlıkla ilgili söylediği her şeyin benim bir araştırmaya gerek kalmadan kabul ettiğim bilgiler olması” (K16).

“Yön-B] ve [Yön-C]’nin paylaşımları çocuk eğitimi, yaşamla, insanlarla ilgili... mesela bir bilgi paylaşıyor ise ya da bir fikir paylaşıyor ise bunun makale kaynakça vesairesi ile doğru olarak paylaşıldığını görmek beni mutlu ediyor” (K37).

Yöneticilerin katılımcılar gözündeki saygınlığını belirleyen unsurların paylaşımları olduğu yukarıda yer alan ifadelerden de anlaşılmaktadır. Yöneticilerin sürekli olarak içerikleri güncel tutmaları, üyelerin bu tutumunu pekiştirmektedir. Bu paylaşımlar aynı zamanda üyeler için de makbul paylaşım biçimlerinin nasıl olması gerektiği konusunda uyarıcıdır ve böylece sembolik yatkınlıklar yöneticilerin davranış kalıplarıyla düzenlenir. BYBO buluşmalarında katılımcılar ve yöneticiler yüz yüze gelme ve tanışma olanağı bulabilmektedir ancak genel olarak katılımcıların yalnızca grup içerisindeki paylaşımlarından hareketle yöneticilere karşı sempati ve yakınlık duydukları görülmüştür:

“Ya üslubunu sevdiğim kendime yakın bulduğum [Yön-B] var. Ona yazarım” (K33).

“[Yön-B]’nin postlarına bayılıyorum. Ona bayılıyorum. Hem tarzını çok seviyorum, kimseyi kırmadan bir şey açıklamasını çok seviyorum. Hem kendi profesyonelliğiyle tırnak içinde ‘artistik yapmamasını’ seviyorum. Ama hani dersin ki en çok postlarında böyle kendini bulduğun keşke böyle yazsam dediğim [Yön-A] ve [Yön-B]’dir” (K12).

“ [Yön-A]’yı yüz yüze şahsen de tanıdım. Çok tatlı bir insan, çok tatlı bir kadın. Grup buluşmamıza geldi falan hani öyle tanıştık. Çok hanımefendi bir kadın çok dolu dolu bir kadındı yani” (K28).

Yukarıda yer alan ifadelerden anlaşılabileceği üzere grubun sembolik sermayesinin oluşumunda yöneticilerin önemli bir yeri olduğu, içeriklerinin, üsluplarının ve hatta kişilik özelliklerinin üyeler üzerinde sembolik bir etkisi olduğu görülmektedir. Grubun bir nevi temsili olan yöneticiler, katılımcılar tarafından varlığına en çok ihtiyaç duyulan, yöneticiliği bıraktığında yokluğu hissedilen temsil ettikleri değer ile ön planda konumlandırılan kişilerdir. Bu durum beklenen ve normal bir süreç olarak kendisini gösterse de Bourdieu’nün (2016, s. 285) “bütün dağılımların en eşitsiz ve kuşkusuz, her hâlükârda, en zalim olanlarından biri, simgesel sermayenin, yani toplumsal önemin ve varlık sebeplerinin dağılımıdır” dediği sembolik sermayenin eşitsiz bir ilişki yaratması kaçınılmazdır. Nitekim gruptaki söz konusu dağılımda daha az sembolik sermaye payına sahip olanlar üyelerdir ve yöneticiler bu dağılımda sembolik iktidara da sahip olan kişiler olarak konumlanmaktadır. Grubun yeni üyelere yönelik yayınladığı kurallar listesine katılımcıların bakışı ise bu sembolik iktidarın ve birlikte oluşan sembolik şiddetin daha iyi görülmesine olanak tanımıştır. Katılımcılara iletilen grup kuralları ile ilgili sorularda yöneticilerce oluşturulan “ortak kanaatlerin” içselleştirildiği ve hatta bunun diğer gruplara benzemek adına önemli bir ayırım noktası olarak algılandığı görülmektedir:

“Yani aslında, BYBO ilk defa benim, çok profesyonel yönetildiğini gördüğüm ilk grup. Ya beğenirsen kalırsın. Baktın ki hoşuna gitmiyor o zaman çıkar gider kendine grubunu açarsın, kendi kurallarını yaşatırsın” (K25).

“‘‘Hamiş mamış’ gruplarından biri olursa yani vakit kaybetmenin bir anlamı olmazdı. Bir kere ben, kendimden de pay biçerek bir yerden sonra hiç kimsenin izin vermeyeceğini biliyorum” (K23).

“Diğerlerinden farklı bir grup yani, süzölmüş bilgiye doğru, bilgiyi daha bilimsel bilgi... Bu grupta kalıp diğer gruplardan mesela çıkmıştım” (K9).

Kurallara uyum sağlayarak gruptan atılmamak veya çıkmamak katılımcılar için bir statü göstergesi gibi işlemektedir çünkü bu kurallara uyum sağlamak demek yöneticilerle bir bakıma aynı düzlemde olabilmekle eş değerdir. Grubun çıkarlarını muhafaza etmeye yönelik bu bakış açıları; katılımcıların kendilerini makbul üyeler olarak görmeleri sembolik iktidarın yeniden üretiminde belirgindir. Grup kurallarına uymadan paylaşım yapanlara yönelik müdahaleler ve fikirler ise bu çıkarları koruma eylemlerinde örnek teşkil etmektedir:

“[kurallara uymayanları] uyardım. Uyarırım ama denk gelirsem ve henüz kimse bir şey yazmadıysa. Uyarmamın sebebi de gruba o anda inanların o anlık yorumdan olumsuz bir çıkarımda bulunmasın diye özellikle yazarım” (K9).

“Yani, zahmet olmazsa onlar için [uysunlar]. Çok [uyardım]. Yani genelde son zamanlarda artık o yüzden giriyorum da yazıyorum da diyebilirim artık” (K10).

“Eskiden çok ayar verirdim insanlara. Yoruldum, yorulduğum için artık bundan vazgeçtim ama baktım ki kimse o ayarı vermemiş veririm yani” (K14).

“Grubu oluşturan sadece üç beş admin değil yani biziz elbette ben de elimden geleni yaparım yani hani uyarırım ederim” (K33).

Gerekli gördüğü durumlarda grup yöneticisi gibi davranan, kurallara uymadığını düşünen içeriklere müdahale eden katılımcılar, kuralların ve yöneticilerin meşruluğunu tanır görünmektedir. Sembolik iktidar, “kelimelerin ve onları kişilerin meşruiyetine inancı yaratan belirli bir ilişkide ve bu ilişki tarafından tanımlanır ve bu iktidara maruz kalanlar, ona sahip olanların meşruiyetini tanıdığı ölçüde devam eder” (Bourdieu & Wacquant, 2014, s. 144). Grup kurallarına uymayanları gruptan çıkarma yetkisinin yöneticilerde olması, grup içerisindeki sohbetlere dâhil olarak içeriklerin nasıl şekillenmesi gerektiğine yönelik örnek teşkil etmesi bakımından yöneticiler güçlü konumdadır. Gruptan çıkmanın geçerli sermayelerden de mahrum kalmak anlamına geldiği göz önünde bulundurulduğunda kurallara uymayarak gruptan atılmanın bir yaptırım hâline gelmesi olasıdır. Katılımcıların sıklıkla üzerinde durduğu bu sermayelere erişememek grup kurallarının “gerekli, olağan, faydalı” gibi olumlanmasında da etkin olmuştur. Katılımcılara göre yöneticilerin kimi katı tutumları grubun çıkarlarını koruma amacı taşır:

“O kuralların amacı orada bir düzen sağlamak. Nasıl toplumda yazılı olmayan kurallar varsa bunlar onların yazıya dökülmüş hâli. Bir nevi bir düzen intizam sağlamak” (K15).

“O grubu bir düzen içinde tutmak. Arada bir esnese de eski üyeler ya da bunu ciddiye alan üyeler tarafından tekrar toparlanıyor. Müdahale ediliyor” (K36).

“Yani bari sanal dünyada rahat edelim. Bize benzeyen insanlarla, bizi yormayacak şekilde yaşayalım. Bence kural, oradaki kuralların amacı bu ve güzel bir şey” (K11).

“Bir kere binlerce insanı bir arada tutmak çok kolay iş değil. O insanların motivasyonunu sağlamakta kolay değil. Birilerini bu yollarla incitmek zaten tercih edilmemesi gereken bir şey benim mantığımda da. Ama en önemlisi zaten bunların dünyada geçerli olması gerekiyor. O dünyayı bulamadığımız için en azından burada işlemesi kesinlikle bence çok katı kuralları olması gerekiyor” (K33).

Katılımcıların grup kuralları konusunda yönetici gibi davranmasında, grubun düzenini korumak, kalitesini bozmamak, yerleşik üyeleri uzaklaştırmamak, yeni katılan üyeleri kültürlemek gibi arka planda yatan amaçlar yer almaktadır. “Toplumsal eyleycilerin dünyayı sorgulamadan benimseyerek, olduğu gibi kabul ederek ve zihinleri bu dünyanın yapılarından çıkan bilişsel yapılara göre oluştuğu için doğal olarak başvurdukları varsayımlar” (Bourdieu & Wacquant, 2014, s. 167) olarak işleyen kuralları tanıma biçimleri, doğal bir süreç gibi işlemektedir. Grup kurallarına uyup uymama konusunda kendilerinin ne derece hassas olduğu, yanlışlıkla olsa bile kurallara uymadıklarında aldıkları tepkiler sorulduğunda katılımcılar aşağıda yer alan yanıtları vermişlerdir:

“Hani eleştiri demeyeyim aslında dalga geçtiler tatlı tatlı. Bir [...] sormuştum. ‘Bunu kullanan var mı?’ diye. Kimi ‘paran mı çok’ dedi, kimi ‘abuk sabuk şeylerle uğraşma’ dedi. Ama bu benim

için aslında gerçekten önemliydi. Öyle hakaret edici değildi. Ciddi cevap verenler de oldu. Güzeldi yani bir sıkıntı olmadı. Zaten o şeye gelmemek için çok dikkat ediyorum” (K11).

“[Yön-C] vardı o zaman. ‘Senin bunu sorduğuna inanamıyorum, sen nasıl böyle bir şey sordun ne cevap bekliyorsun’ diyerek yorumumu kapatmıştı. [Paylaşımı silmedim] güldüm sadece. O da haklıydı yani...” (K22).

“Bunlar kötü şeyler değil, iyi şeyler. Sadece biraz üslupları hatalı buluyorum ama bunu söyleme haddine sahip bir üye miyim bilmiyorum. Çünkü ben daha okuyucu ve pasif olduğum için. Orada yöneticiler ve en az yönetici kadar aktif olan üyeler var. Sahiplenmiş ve artık hani dilinde tüy bitmiş olmanın verdiği bıkkınlıkla o tepkiler veriliyor. Tepkilerin çoğunu sivri buluyorum ama diyorum ya hani ben o sivri dille karşılaşmamak için temkinli davranırım” (K19).

Yanıtlarda dikkat çeken unsurlar, katılımcıların kendilerine yönelik ifadeleri kimi zaman sert bulduğu ancak bu durumu yine grubun çıkarlarını gözетerek değerlendiren, yumuşatarak ve haklı bulmalarıdır. Kendilerine veya farklı üyelere karşı bu olumsuz hatta kimi zaman kırıncı olabilecek sözlerin grubun refahı lehine yorumlanması ve anlayışla karşılanması daha önce tartışılan grup kurallarının gerekliliğine ilişkin katılımcıların bakış açısıyla uyumludur. Grup kuralları üzerine kendileri de katı düşünen, uymayanları uyaran katılımcıların kendileri bu süreçte maruz kaldığında görüşlerini meşrulaştırmak için yöneticilere hak vermektedir.

Katılımcıların ‘makbul üye’ konumunun gruba yeni katılanlar veya kurallara uymayanlar ile yeniden üretildiği de görülmektedir. Grubu belli bir düzeyde tutma sorumluluğunu yöneticilerle birlikte paylaşan bazı üyeler, bir yandan kendi konumlarını güçlendirmekte bunu yaparken de yeni gelen üyelere grupta işleyen pratiklerin neler olduğunu hatırlatmaktadır. Dolayısıyla bir başka güç ilişkisi de yeni gelen üyeler ile yerleşik üyeler arasında kurulmaktadır. “Topluluğa yeni katılan üyeler çoğunlukla eski üyeler tarafından karşılanırlar; bu anlamda yeni üyeler bu karşılama ile bir yandan da topluluğun benimsediği normatif gerekliliklerle tanışır ve bu durum çok anlamlı bir etkinliktir çünkü grupta nasıl davranacağını henüz bilmeyen yeni üyeler nahoş karşılaşmalara da maruz kalabilir” (Stommel & Koole, 2010, s. 375). Yukarıda da görüldüğü üzere, bu nahoş durumlara kimi zaman yerleşik üyeler de maruz kalmaktadır ancak gruptaki sembolik iktidarın varlığı bunu bir şiddet biçimi olarak algılamayı mümkün kılmamaktadır.

Grup kurallarına uymamanın gerekleri üzerine konuşan katılımcıların çoğunluğunun bu kurallara gruptan atılmamak için uyduğunu, en temel motivasyonlarının gruptaki nitelikli bilgiden, sosyal ve kültürel sermayeden mahrum kalmak istememeleri olduğu aşağıdaki ifadelerden de anlaşılmaktadır:

“Ben gerçekten bu gruptan atılmaktan acayip korkan bir insanım. Çünkü oradaki bilgilerden mahrum kalacağım. Bu beni acayip üzer yani. Çünkü gerçekten orada çok güzel bilgiler var. O grupta kalmamın kaidesi bu kurallara uymaktır, ben de bu grupta kalmak istiyorum” (K27)

“Dilime, noktalama işaretlerine, karşımdaki insanlarla nazik bir şekilde iletişim kurmaya dikkat ediyorum, atılmamak için!” (K8)

“[Kurallara] evet uyuyordum uymayanı çok barındırmıyorlar. Gruptaysam uymak zorunda hissediyordum. Yoksa gruptan çıkmalıyım uymayacaksam!” (K28)

“Yazım hatam olmasın diye dikkat ettiğimi hatırlıyorum birkaç paylaşımım oldu hitap şekline dikkat etmiştim aman [Yön-C]’den azar işitmeyeyim... Onu hatırlıyorum” (K7)

“Gruptaki höbelek kavramı... Grupta özellikle adminler tarafından ağır bir dille, özellikle [Yön-C] tarafından yazılan şeyler... Bu grupta mesela post açarken insan düşünüyor, ‘yanlış bir şey yaparsan, şimdi üstüne atlayacak’ hissi oluşuyor. Başka bir şekilde konuşularak çözülebilir miydi?” (K9)

Grupta yer aldığı süre boyunca gruptan çıkarılan üyelerin yaşadığı deneyimlere, kurallara uymayanlara yönelik takınılan tavır ve ifadelere de tanık olan katılımcılar, sessiz ve pasif kalarak mevcut konumlarını koruma eğilimi göstermiştir. Bir nevi çıkarlarına göre davranmaya çalışırken, aynı zamanda sembolik iktidarı da yeniden üretmektedirler. Katılımcılardan (K-9) yukarıda da dile getirdiği ve grup

yöneticisinin sözel bir şiddet biçimi olarak kullandığı sözcük, grup içi iletişimde eleştirileri kaldıramayıp algin tavır sergileyen üyelere atıf işlevi görmektedir. Yalnızca yönetici tarafından kullanılan bu ifade, kimi üyeler için esprili bir dil olarak algılanmakta, hatta katılımcılar tarafından kimi üyelerin bu ifadeyi hak ettiği de düşünülmektedir.

Bir bakıma ‘netiket’ (internetin görgü kuralları) olarak işlev görmesi beklenen, grubu istendik bir çerçevede tutmanın aracı olan grup kuralları, araştırmadan elde edilen veriler ışığında değerlendirildiğinde üyelere sınır koyucu işleviyle gruptaki güç ilişkilerinin kaynağı hâline de gelmekte; doksa olarak da rol oynamaktadır. Doksa, “toplumsal dünya bilince göre işlemeyen; pratiklere, mekanizmalara, vb. göre işleyen” (Bourdieu & Eagleton, 2013, s. 401) algı şemalarıdır. Başka bir deyişle, işlerin tam olarak olduğu şekliyle işlemesinin doğru olduğuna dair yerleşik bir ön kabuldür. Yukarıda yer alan katılımcı ifadelerine referansla, kurallara yönelik algı şemalarında işleyen sürecin de toksik olduğunu söylemek mümkündür. Kuralların olması, tüm üyelerin bu kurallara uyması, uymayanları uyarılması (hangi üslupla olursa olsun) gerektiğine dair ön kabul, grubun sağlıklı işlemesi koşuluna yönelik inançla meşrulaşmaktadır. Bu esnada, sembolik iktidar ve sembolik şiddet varlığını hissettirmeden üretilmekte ve yeniden üretilmektedir. Ancak kimi katılımcılar bunun bir şiddet olduğunu dile getirmese de özellikle bazı yöneticilerin veya en az onlar kadar aktif olan üyelerin kullandığı dili ve yaklaşımı eleştirmektedir. Dolayısıyla bir yanda her koşulda (kullanılan üsluba rağmen) kurallara savunan katılımcılar varken diğer yanda ise grup içerisinde ses çıkarmamasına rağmen bu durumu eleştirenler bulunmaktadır. Grup içerisinde sesli bir biçimde rahatsızlıklarını dile getiremeyen katılımcılar, WhatsApp veya farklı Facebook grupları kurmak gibi davranışlara yönelmiştir ancak bu durum grup içerisinde bir değişim yaratmadığından doksanın yeniden üretimine katkı sağlamaktadır. Böylece, bir yandan gruptan elde ettiği çıkarları riske atmamakta diğer yandan ise kendisi bir tahakküm oluşturacak biçimde farklı bir grubun yöneticisi hâline gelmektedir. Grubun doksası olarak belirtilen ifadelerde paylaşımlar, yöneticiler ve üyeler arasında ilişkisel bir süreç işlemektedir. Onaylanan, uygun görülen ve desteklenen yönetici tutumları bilgi sermayesinin ve kültürel sermayenin yapısını da şekillendirmekte, üyelerin pratikleri bu yapıyla uyumlu biçimde işlemektedir. Buna gizli WhatsApp ve Facebook grupları kuran, kendisini pasivize eden üyeler de dâhildir. Kuralları değiştirmek, tartışmaya açmak, sergilenen tutumları açık biçimde eleştirmek yerine kaçış stratejileri geliştiren bu üyeler, grupta değişime yol açmadıkları için sembolik şiddetin yeniden üretimine katkı sunarlar.

6. Sonuç

Bourdieu’nün sermaye ve sembolik iktidar kavramları ekseninde; Facebook grubu örneğinden hareketle yürütülen bu çalışma, çevrimiçi gruplarda özgün bir iletişim kültürünün oluştuğunu düşündürebilecek bulgular sunmaktadır. En belirgin bulguların başında Bourdieu’nün (2018, s. 141) yapı ve fail arasında ilişkisel bir pratiğin varlığına işaret ettiği pratik teorisi bağlanımda gözlenmektedir. Katılımcıların Facebook’taki arkadaşlığa ve sosyalleşmeye yönelik ifadelerinde, kendi toplumsal yatkınlıklarının belirgin bir şekilde ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Üyelerin arkadaşlığa yönelik tanımları, arkadaşlık ölçütleri ile sosyalleşme üzerine düşünce ve deneyimleri, Facebook arkadaşlığına dair belirgin bir referans noktası oluşturmaktadır. Bu bağlamda, üyeler, yatkın olduğu iletişim kültürünü çevrimiçi olarak da sürdürmekte, Facebook gibi yeni sosyalleşme ortamlarında mevcut yatkınlıklarını devam ettirmektedirler. Benzer biçimde, katılımcılar Facebook’taki iletişim ile çevrimdışı sosyal hayatları arasında belirgin bir fark olmadığının altını çizmişlerdir. Ancak Facebook grubunda iletişim söz konusu olduğunda, kaçınılmaz olarak kimi farklılıkların ortaya çıkması beklenmiştir. Nitekim katılımcılar da Facebook arkadaşlığını ve Facebook grubunda topluluk biçiminde deneyimlenen sosyalliği ayrı tutmuştur. Bu ayrıştırma eğilimi, grup içerisindeki iletişimin özgün yönlerini de oluşturmaktadır. Bu anlamda çalışmanın bir diğer önemli bulgusunun çevrimiçi gruplarda kullanıcılar tarafından deneyimlenen gruba özgü bir iletişim kültürünün oluşması olduğu söylenebilir. Bu özgünlük, grubun içerisinde işleyen bilgi sermayesi, kültürel ve sosyal sermayelerle belirginleşmektedir. BYBO

grubunda zaman içerisinde yöneticiler ve üyelerin katkısıyla biriken bilgi, gruba katılmayı ve grupta kalmayı teşvik eden bir unsur hâline gelmiştir. Bu durum aynı zamanda, gruba dâhil olmaktan beklenen ve elde edilen kazancın da temelini oluşturmak ve Bourdieu'nün (2014, s. 82), faillerin bir alan içerisinde konumlanma kararlarını, sonunda sahip olacağı kazançlar doğrultusunda vermeleri yönündeki çıkarımıyla örtüşmektedir. Grup üyelerinin, gruptan edindiği fayda ölçüsünde grupta yer alma eğiliminde olduğu gözlenmiştir. Özellikle nitelikli bilgiye erişimin zorlaştığı dijital iletişim ortamlarında, grubun sunduğu bilgi sermayesinin- Bourdieu'nün kavramıyla ifade edilecek olursak- *yatırım* ve *çıkar* arasındaki orantılı ilişkiyle sürdüğü belirtilebilir.

Bilgi sermayesinin işleyiş pratiklerine benzer biçimde, grup üyelerine ve dolayısıyla gruba atfedilen kültürel ve sosyal sermayenin grup içerisinde yer alma açısından önemli bir yatırım kaynağı olduğu görülmüştür. Bourdieu'ye göre (1986, s. 3), kültürel sermaye biçimlerinden birisi de kurumsallaşmış eğitimidir. Bu bağlamda, grup üyelerinin demografik özelliklerinde eğitim düzeylerine ilişkin veriler, üyelerin hâlihazırda belli bir kültürel sermaye hacmine sahip olduğunu göstermektedir. Bu sermaye birikiminin grup içerisine de aktarıldığı görülmüştür. Katılımcıların, grupta olma nedenlerine yönelik yanıtlarında, kendileriyle benzer kültürel sermayeye sahip üyelerle birlikte olma isteğinin ön plana çıktığı dolaylı olarak aktarılmaktadır. Sosyal sermayenin bu kültürel sermayenin varlığına yönelik inançla şekillendiğini söylemek mümkündür. Bir ilişkiler ağı olarak tanımlanan sosyal sermaye, faillerin belirli yatırım stratejileri doğrultusunda bilinçli veya bilinçsiz biçimde kurdukları ilişkiler bütünüdür (Bourdieu 1986, s. 22). Buradan hareketle, katılımcıların kendileriyle benzer özellikler taşıyan üyelerle kurdukları ilişkiler ile üyelere dair görüş ve yakınlık ifadeleri, grup içinde sosyal sermayenin görünür hale gelmesini sağlamıştır. Aynı zamanda grup dışında gerçekleşen ve BYBO kimliği etrafında şekillen yüz yüze buluşmalar ile WhatsApp grubu kurmaya kadar uzanan ilişkiler de sosyal sermaye pratikleri olarak öne çıkmaktadır. Böylece, çevrimdışı ortamlarda bir araya gelme olasılığı düşük olan kişiler, kendi sosyal ağlarını da genişletme olanağı bulmuştur. Ancak, kültürel ve sosyal sermayeye ilişkin bu durum öte yandan, belirli ayırım mekanizmalarının oluşmasına da zemin hazırlamaktadır. Başka bir deyişle, grup içerisinde sembolik sermaye birikimini ve buna bağlı olarak sembolik şiddetin üretimini mümkün kılan şey, bu sermaye türlerinin gruptaki işleyiş biçimi olmuştur.

Grubun bilgi, kültür ve sosyal sermayelerinin ortaya çıkmasında etkin olan yöneticiler ve en az yöneticiler kadar aktif olan üyeler, grup içerisindeki sembolik güç ilişkilerinin konumlanmasında da başat failler olarak ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda, yukarıda tartışıldığı üzere, grup kurallarının doksa işlevi gördüğü göz önüne alındığında, bu faillerin grubun normlarını belirleme ve meşrulaştırma süreçlerinde temel bir rol üstlendiğini de söylemek mümkündür. Toplumsal bilince göre değil, pratiklere ve mekanizmalara göre işleyen algı şemaları olarak doksa (Bourdieu & Eagleton, 2013, s. 401), grup kurallarını belirleyen ve bu kurallara uyulması gerektiği üzerinde uzlaşan üyelerin pratikleri çerçevesinde grup düzeninin sorgulamadan sürdürmesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda kurallara uymayanlar, kuralları esneten ya da sorgulayanlar; gruptan çıkarılma, yorumlarının silinmesi veya uyarı alma gibi pratiklerle dışlanma mekanizmalarına maruz kalmaktadır. Katılımcıların söylemlerinde öne çıkan ve grubun sağlıklı bir biçimde işlemesi için gerekli görülen mekanizmalar içselleştirildiği için, bunlar birer sembolik şiddet biçimi olarak algılanmamaktadır. Üyeler, grubun sunduğu sermayelerden mahrum kalmamak adına gerekli olan pratikleri yerine getirmekte, bunu sağlamayanların ise gruba zarar verdiğini düşünerek uygulanan yaptırımları meşru bulmaktadır. Böylece, sembolik iktidar ve sembolik şiddet, fark edilmeden ve sorgulanmadan yeniden üretilmektedir. Ancak, grup içerisindeki bu ilişkilerden rahatsızlık duyan bazı üyelerin, gruptan çıkarılma endişesiyle tepkilerini açık bir biçimde ifade edemedikleri, bunun yerine WhatsApp grubu veya farklı Facebook grupları kurarak dolaylı yoldan bu duruma karşı bir tutum geliştirdikleri görülmüştür. Fakat bu tepkiselliğin grup içindeki güç dengelerinde bir değişim yaratmadığı görülmüştür. Dolayısıyla, sembolik ilişkilerin çözülmesine yönelik somut bir etki üretmediğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Akcaoglu, M., & Lee, E. (2018). Using Facebook groups to support social presence in online learning. *Distance Education*, 39(3), 334-352. <https://doi.org/10.1080/01587919.2018.1476842>
- Athanasiadis, D. I., Roper, A., Hilgendorf, W., Voss, A., Zike, T., Embry, M., Banerjee, A., Selzer, D., & Stefanidis, D. (2021). Facebook groups provide effective social support to patients after bariatric surgery. *Surgical Endoscopy*, 35(8), 4595-4601. <https://doi.org/10.1007/s00464-020-07884-y>
- Baym, N. K. (2010). *Personal connections in the digital age*. Polity Press. <https://doi.org/10.1080/10714421.2011.573442>
- Bane, C. M., Haymaker, C. M., & Zinchuk, J. (2005). Social support as a moderator of the bigfish-in-a-little-pond effect in online self-help support groups. *Journal of Applied Biobehavioral Research*, 10(4), 239-261. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9861.2005.tb00015.x>
- Binark, M., & Bayraktutan-Sùtcù, G. (2011). Dijital oyun kùltürü haritasında oyuncular: Dijital oyuncuların habitusları ve kariyer tùrevleri. A. Telli-Aydemir (Ed.), *Katılımın e-hali: Gençlerin sanal âlemi* (ss. 303-330). Alternatif Bilişim Derneği Yayınları.
- Bourdieu, P. (2010). Sermaye biçimleri (M. M. Şahin, Çev.). M. M. Şahin & A. Z. Ünal (Ed.), *Sosyal sermaye: Kuram, uygulama, eleştiri* (ss. 45-77). Değişim Yayınları.
- Bourdieu, P., & Eagleton, T. (2013). Bir röportaj: Doksa (kanaat) ve ortak yaşam (S. Kibar, Çev.). S. Zizek (Ed.), *İdeolojiyi haritalamak* (ss. 397-416). Dipnot.
- Bourdieu, P. (2014). *Seçilmiş metinler*. (L. Ünsaldı, Çev.). Heretik.
- Bourdieu, P., & Wacquant, L. J. (2014). *Düşünümsel bir antropoloji için cevaplar* (N. Ökten, Çev.). İletişim.
- Bourdieu, P. (2015). Ayrım (D. Fırat & G. Berkkurt, Çev.). Heretik.
- Bourdieu, P. (2016). *Akademik aklın eleştirisi: Pascalca düşünme çabası* (P. B. Yalım, Çev.). Metis.
- Bourdieu, P. (2018). *Bir pratik teorisi için taslak: Kabiliye üzerine üç etnoloji çalışması* (N. Ökten, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Boyd, D. (2010). Social network sites as networked publics: Affordances, dynamics, and implications. Z. Papacharissi (Ed.), *A Networked Self* (ss. 39-58). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203876527-8>
- Bozkanat, E. (2018). Kitle-kişisel iletişim ile sağlık bilgisi arama: Bir facebook grubu örneği. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, 46, 291-305.
- Bruns, A. (2008). *Blogs, Wikipedia, Second Life, and beyond: From production to produsage*. Peter Lang.
- Castells, M. (2013). *İsyen ve umut ağıları* (E. Kılıç, Çev.). KÜY.
- Czerniewicz, L., & Brown, C. (2013). The habitus of digital "strangers" in higher education. *British Journal of Educational Technology*, 44(1), 44-53. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2012.01281.x>
- Çömlekçi, M. F., & Bozkanat, E. (2019). Alternatif diasporanın sosyal medya iletişimi: "New wave in Berlin" Facebook grubu örneği. *E-Gifder*, 7(2), 932-952. <https://doi.org/10.19145/e-gifder.554323>
- De Souza, C., & Preece, J. (2004). A framework for analyzing and understanding online communities. *Interacting with computers*, 16(3), 579-610. <https://doi.org/10.1016/j.intcom.2003.12.006>
- Di Stefano, A. (2016). Weak (cultural) field: A Bourdieuan approach to social media. Austin, G. (Ed.), *New uses of Bourdieu in film and media studies* (ss. 141-162). Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781785331671>
- Ekoc, A. (2014). Facebook groups as a supporting tool for language classrooms. *Turkish Online Journal of Distance Education*, 15(3), 18-26.
- Emchiyeva, G. (2019). *İkincil toplumsallaşma aracı olarak yeni medya ve iletişim süreçlerini Pierre Bourdieu'nün sosyolojik yaklaşımı ile değerlendirmek: Blogosfer ve Blogger ilişkisi* (Tez No. 547319) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

- Ferreira, D. A. (2017). Instagram Influencers and the illusion of a perfect body-An analysis based on Bourdieu's theoretical contribution. M. Stieler (Ed.). *Creating Marketing Magic and Innovative Future Marketing Trends: Proceedings of the 2016 Academy of Marketing Science (AMS) Annual Conference*, 1147-1151. Springer. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-45596-9>
- Fuchs, C. (2019). *Dijital emek ve Karl Marx* (S. Oğuz, Çev.). NotaBene.
- Gitelman, L., & Pingree, G. B. (Ed.). (2003). *New media, 1740-1915*. MIT Press.
- Gómez, C. D. (2020). The third digital divide and Bourdieu: Bidirectional conversion of economic, cultural, and social capital to (and from) digital capital among young people in Madrid. *New Media & Society*, 23(9), 2534-2553. <https://doi.org/10.1177/1461444820933252>
- Göker, G., & Doğan, A. (2011). Ağ toplumunda örgütlenme: Facebook'ta çevrimiçi tekel eylemi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(25), 175-203.
- Güzel, E. (2016). Dijital kültür ve çevrimiçi sosyal ağlarda rekabetin aktörü: "Dijital habitus". *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 4(1), 82-103.
- Herzig, R. (2016). A Bourdieuan approach to internet studies: Rethinking digital practice. Austin G. (Ed.), *New uses of Bourdieu in film and media studies* (ss. 107-123). Berghahn Books. <https://doi.org/10.3167/9781785331671>
- İşman, A., & Albayrak, E. (2014). Sosyal ağlardan Facebook'un eğitime yönelik etkililiği. *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 4(1), 129-138.
- Karlsen, R., Steen-Johnsen, K., Wollebæk, D., & Enjolras, B. (2017). Echo chamber and trench warfare dynamics in online debates. *European Journal of Communication*, 32(3), 257-273. <https://doi.org/10.1177/0267323117695734>
- Lambert, A. (2016). Intimacy and social capital on Facebook: Beyond the psychological perspective. *New Media & Society*, 18(11), 2559-2575. <https://doi.org/10.1177/1461444815588902>
- Lissitsa, S. (2015). Digital use as a mechanism to accrue economic capital: A Bourdieusian perspective. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 28(4), 464-482. <https://doi.org/10.1080/13511610.2015.1081557>
- Manovich, L. (2002). *The language of new media*. MIT Press.
- North, S., Snyder, I., & Bulfin, S. (2008). Digital tastes: Social class and young people's technology use. *Information, Communication & Society*, 11(7), 895-911. <https://doi.org/10.1080/13691180802109006>
- Ölçer, H. (2020). *Bourdieu'cu toplumsal ayırım pratiklerinin sosyal medyaya yansımaları: Facebook ve Instagram örneği* (Tez No. 633487) [Yüksek lisans tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Öztürk, Ş. (2020). *Dijital kültürde alternatif medyanın haber üretim süreci ve gazetecilik alanının dönüşmesi* (Tez No. 627751). [Doktora tezi, Ankara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi
- Papacharissi, Z. (2011). A networked self. Z. Papacharissi (Ed.). *A Networked self: Identity, community, and culture on social network sites*. (pp. 304-318). Routledge.
- Papacharissi, Z., & Easton, E. (2013). In the habitus of the new: Structure, agency and the social media habitus. J. Hartley, A. Bruns, and J. Burgess (Eds.), *A companion to new media dynamics* (ss. 171-184). Blackwell.
- Preece, J. (2000). *Online communities: Designing usability, supporting sociability*. Wiley.
- Reyhanoğlu, G., & Cengiz, A. K. (2018). Kıbrıslı Türklerin bir Facebook grubu aracılığıyla sanal dünyada kimliklerini yeniden inşası. *Folklor/Edebiyat*, 24(94), 119-160. <https://doi.org/10.22559/folklor.254>
- Rheingold, H. (2000). *The virtual community: Homesteading on the electronic frontier*. MIT Press.

- Robinson, L. (2009). A taste for the necessary: A Bourdieuan approach to digital inequality. *Information, Communication & Society*, 12(4), 488-507. <https://doi.org/10.1080/13691180902857678>
- Sapiezynski, P., Stopczynski, A., Wind, D. K., Leskovec, J., & Lehmann, S. (2018). *Offline behaviors of online friends*. arXiv. <https://arxiv.org/abs/1811.03153>
- Sterne, J. (2003). Bourdieu, technique and technology. *Cultural Studies*, 17(3-4), 367-389. <https://doi.org/10.1080/0950238032000083863a>
- Stevenson, N. (2002). *Understanding media cultures: Social theory and mass communication*. Sage. <https://doi.org/10.4135/9781446221310>
- Stevenson, M. (2016). The cybercultural moment and the new media field. *New Media & Society*, 18(7), 1088-1102.
- Stommel, W., & Koole, T. (2010). The online support group as a community: A microanalysis of the interaction with a new member. *Discourse Studies*, 12(3), 357-378. <https://doi.org/10.1177/1461445609358518>
- Threadgold, S. (2018). Bourdieu is not a determinist: Illusio, aspiration, reflexivity and affect. G. Sthal, D. Wallace, C. Burke & S. Threadgold (Eds.). *International perspectives on theorizing aspirations: applying Bourdieu's tools* (ss. 36-52). Bloomsbury Academic.
- Tüfekçi, Z. (2015). Algorithmic harms beyond Facebook and Google: Emergent challenges of computational agency. *Colo. Tech. LJ*, 13(2), 203-217. <https://scholar.law.colorado.edu/ctlj/vol13/iss2/4>
- Turan, A. (2019). *Yeni medyada fotoğraf paylaşımının kimlik inşasındaki rolü: Instagram örneği* (Tez No. 614727) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Arel Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- van Dijk, J. (2013). *The culture of connectivity: A Critical history of social media*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199970773.001.0001>
- Virilio, P. (2003). *Enformasyon bombası* (K. Şahin, Çev.) Metis Yayınları.
- We Are Social, DataReportal, & Meltwater. (Şubat 5, 2025). *Most popular social networks worldwide as of February 2025, by number of monthly active users (in millions)* [Grafik]. Statista <https://www.statista.com/statistics/272014/global-social-networks-ranked-by-number-of-users/>
- Wellman, B., & Gulia, M. (1999). Virtual communities as communities: Net surfers don't ride alone. M. A. Smith & P. Kollock (Eds.). *Communities in cyberspace* (pp. 167-194). Routledge.
- Yalçın, N. (2015). *Sosyal medyada simgesel şiddet: Ekşi Sözlük örneği* (Tez No. 384673) [Yüksek lisans tezi, Pamukkale Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Notları: Makale, Doç. Dr. Hakan Erkılıç danışmanlığında Mersin Üniversitesi Radyo, Televizyon ve Sinema ABD'de yürütülen "Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında Çevrimiçi Grupların İletişim Pratikleri" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

Yazarların Katkı Beyanı: Selver Dikkol Akçay, çalışma konsepti ve tasarımı, veri toplama, veri analizi ve yorumlama, yazı taslağının oluşturulması, teknik destek ve malzeme desteği, içeriğin eleştirel incelenmesi ve literatür taraması; Hakan Erkılıç, çalışma konsepti ve tasarımı, yazı taslağının oluşturulması, teknik destek ve malzeme desteği, içeriğin eleştirel incelenmesi ve literatür taraması süreçlerine katkıda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yapay Zekâ Bildirimi: Bu makale yazılırken hiçbir yapay zekâ aracı kullanılmamıştır.

Destek/Destekleyen Kuruluşlar: Bu çalışma Mersin Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimince 2017-2-TP3-2622 Proje numarası ile desteklenmiştir.

Etik Onayı: Bu çalışmanın yayın etiğı ve bilimsel araştırma açısından uygun olduğuna Mersin Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'nun 09.01.2018 tarihli 2017/3 sayılı Toplantı ve Karar Tutanağı ile karar verilmiştir. Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, toplanan veriler üzerinde herhangi bir tahrifat yapılmadığı ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiğı beyan olunmaktadır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Türkiye'de Kültürel Çalışmalar Alanı Olarak Dijital Sanat Araştırmaları

Digital Art Research as a Field of Cultural Studies in Türkiye

Sümeyya Olcay Yaman^{1*}
Yusuf Adıgüzel²

¹ Sakarya Üniversitesi, İletişim Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, Sakarya, Türkiye, sumeyya.olcay1@ogr.sakarya.edu.tr, ror.org/04ttnw109

² Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye, yusufadiguzel@anadolu.edu.tr, ror.org/05nz37n09

*Sorumlu Yazar/Corresponding Author

Geliş Tarihi/Received: 06.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 17.06.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online: 26.06.2025

Öz: Gelişen teknolojilerle ve dijitalleşmeyle birlikte bir kültür aktarımı olan sanatın tanımı, temsili, anlamı, araçları ve ifade biçimi yeniden şekillenmektedir. Bu durum dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan dijital sanatın akademik düzeyde nasıl ele alındığını araştırma ihtiyacını doğurmuştur. Bu araştırmanın amacı, “dijital sanat” anahtar kelimesini içeren lisansüstü tez ve araştırma makalelerini inceleyerek, Türkiye’de dijital sanat araştırmalarının yönelimlerini, yöntemsel tercihlerini ve tür olarak tematik dağılımlarını ortaya koymaktır. Araştırmanın sorusunu, giderek yaygınlaşan dijital sanat eserlerinin, bu alanda yapılan akademik çalışmalara ne derece yansıdığını ve yöntemsel ve tematik/alan olarak ne oranda analiz edildiğini öğrenmek oluşturmıştır. Bu çalışmada araştırma yöntemi olarak nicel içerik analizi kullanılmıştır. Veri setini, “dijital sanat” anahtar kelimesiyle YÖK Ulusal Tez Merkezi’nde 2024 yılına kadar yayımlanmış 26 lisansüstü tez ile aynı anahtar kelimeyle DergiPark platformunda 2024 yılı sonuna kadar yayımlanan 80 araştırma makalesi oluşturmaktadır. Elde edilen veriler, tematik kodlama yöntemiyle analiz edilmiş; çalışmaların yöntemi türlerine, yayın yıllarına, akademik düzeylerine ve ele aldıkları dijital sanat alanlarına göre frekans dağılımı ve oranları tablolaştırılmıştır. Bulgulara; araştırma makalelerinde bu alandaki ilk çalışmanın 2007, lisansüstünde ise 2013 yılında olduğu, çalışmaların çoğunun yöntemlere dayandığı, bu alanın hâlen teorik çerçevede şekillendirilmeye çalışıldığı, 2021 yılından itibaren bu alandaki bilimsel çalışmaların çok hızlı bir biçimde arttığı, nicel çalışmaların sınırlı kaldığı, son dönemlerde popüler olan NFT, blockchain, yapay zekâ, sanal gerçeklik konularında çalışmaların yoğunlukta olduğu, kavramsal derinlik olarak da estetik, temsil, yeni medya gibi boyutların öne çıktığı gözlemlenmiştir. Bu çalışmanın, dijital sanatın Türkiye’deki akademik temsiline dair bir tablo sunarak, dijital medya ve sanat kesişiminde yapılacak çalışmalara metodolojik ve tematik açıdan yol göstermesi hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dijitalleşme, Dijital Kültür, Dijital Sanat, Yeni Medya, Kültürel Çalışmalar

Abstract: With the advancement of technology and the rise of digitalization, the definition, representation, meaning, tools, and forms of expression of art—an essential medium of cultural transmission—have been reshaped. This transformation has brought about the need to investigate how digital art, which emerged alongside digitalization, is addressed in academic contexts. The aim of this study is to examine postgraduate theses and research articles produced with the keyword "digital art" and to reveal the trends, methodological preferences, and thematic distributions by type in digital art research conducted in Türkiye. The central research question seeks to understand the extent to which increasingly prevalent digital art practices are reflected in academic studies and how they are analysed in terms of methodology and thematic/disciplinary scope. A quantitative research design was employed, specifically through the use of document analysis. Within this framework, 26 postgraduate theses listed in the National Thesis Center of Türkiye and 80 research articles published in DergiPark—each indexed with the keyword "digital art" and produced up to the year 2024—were analyzed. The data were analysed using thematic coding; frequency distributions were calculated and interpreted according to methodological types, publication years, academic levels, and specific digital art domains. The findings indicate that the earliest research article in this field dates back to 2007, while the first postgraduate thesis was produced in 2013. The majority of the studies employ qualitative methods, particularly literature reviews and document analysis, indicating that the field is still in the process of being shaped within a theoretical framework. A rapid increase in scholarly output has been observed since 2021, whereas quantitative research remains limited. Recent trends show a concentration of studies on popular topics such as NFT, blockchain, artificial intelligence, and virtual reality. Furthermore, dimensions such as aesthetics, representation, and new media stand out in terms of conceptual depth. This study aims to present a comprehensive picture of the academic representation of digital art in Türkiye until 2024 and to offer methodological and thematic guidance for future research at the intersection of digital media and art.

Keywords: Digitalization, Digital Culture, Digital Art, New Media, Cultural Studies

Extended Abstract

With the rapid advancement of technology and the digitalization of modern life, the modes of producing and consuming art-traditionally considered as a cultural transfer mechanism-have undergone significant transformation. The definition, representation, meaning, medium, and expressive form of art are being reshaped in this digital era. This paradigm shift has brought forth the necessity to investigate how “digital art,” which emerged within the digital culture, is academically addressed, interpreted, and researched in Türkiye.

The primary aim of this research is to analyse graduate theses (master’s and doctoral) and peer-reviewed research articles using the keyword “digital art” in order to reveal the academic tendencies, methodological preferences, and thematic distributions of digital art research in Türkiye. The core research question is: "To what extent have digital artworks -growing increasingly common- been subject to academic investigation in Türkiye, and how comprehensively have these works been analysed both methodologically and thematically?"

This study adopts a quantitative research approach, utilizing document analysis as its primary method. The dataset consists of 26 postgraduate theses (until 2024) retrieved from the National Thesis Center of Türkiye and 80 peer-reviewed research articles (until 2024) accessed through the DergiPark academic database, all identified using the keyword “dijital sanat” (digital art). The selected documents were systematically analysed through thematic coding, focusing on the distribution of research according to publication year, academic level, research methodology, and thematic domains within the field of digital art. The analysis aims to reveal the methodological tendencies, thematic orientations, and disciplinary patterns that characterize the academic landscape of digital art studies in Türkiye. From a cultural studies perspective, art does not merely reflect the intellectual and material fabric of society; it transforms that fabric into aesthetic and symbolic expressions. As a cultural product, art is both a mirror and critique of the sociocultural environment in which it is produced. The digital revolution has not only expanded the formal possibilities of art but also redefined its interaction with audiences and creators.

The findings indicate that the earliest research article in this field dates back to 2007, while the first postgraduate thesis was produced in 2013. The majority of the studies employ qualitative methods, particularly literature reviews and document analysis, indicating that the field is still in the process of being shaped within a theoretical framework. A significant increase has been observed in scholarly output since 2021, whereas quantitative research remains limited. Recent trends show a concentration of studies on popular topics such as NFT, blockchain, artificial intelligence, and virtual reality. Furthermore, dimensions such as aesthetics, representation, and new media stand out in terms of conceptual depth.

In the context of digital culture, art becomes a multi-sensory, interactive experience facilitated by technologies such as artificial intelligence (AI), augmented and virtual reality (AR/VR), coding-based environments (e.g., TouchDesigner, Processing), and digital modelling tools (e.g., Blender, Procreate). These tools allow for hybrid forms that go beyond visual expression and incorporate sound, motion, interactivity, and real-time user engagement. Consequently, digital artists must possess both artistic creativity and technical proficiency.

The results of the document analysis show that most studies have utilized qualitative methodologies particularly descriptive analysis, document review, and literature scans. Quantitative methods like surveys and databased empirical approaches are comparatively less represented. This indicates a theoretical and conceptual inclination in Türkiye’s academic treatment of digital art, rather than a data-driven or experimental research orientation. Moreover, thematic distribution reveals high frequency in popular subfields like NFT and blockchain, AI-based production, and general digital art theory. However,

areas such as digital curation, intellectual property rights, ethics, and social impact are relatively underrepresented.

The academic production on digital art in Türkiye has increased, particularly in the last decade, but remains concentrated in specific themes and methods. There is a clear need for more diverse methodologies, particularly empirical and mixed methods, as well as deeper investigations into underexplored subfields like VR/AR, sensor technologies, and algorithmic art. The findings also reveal a limited engagement with interdisciplinary discussions, which are crucial for fully understanding the intersection of art, technology, and society.

This research contributes to the field by mapping the methodological and thematic trends of digital art research in Türkiye until 2024. It offers a holistic view that can inform future academic work and provide a framework for new inquiries. By highlighting both the strengths and gaps in the current academic landscape, this study encourages further exploration into practice-based research and interdisciplinary methods. Ultimately, it emphasizes that digital art is not just a contemporary visual style but a transformative field that reshapes how we define, create, and experience art in a digital society.

1. Giriş

Kùltürel çalışmalar bağlamında, sanatın doğayla olan ilişkisi, kùltürün ve dolayısıyla medeniyetin inşa süreçlerinde önemli bir araştırma alanı olarak öne çıkmaktadır. Sanatın farklı disiplinlerle kurduğu ilişki, tarihsel olarak teknik bilginin doğuşunda ve gelişimindeki süreçte, estetik üretim üzerindeki etkisini ortaya koymaktadır (Ingold, 2021). Doğanın sanat üzerindeki etkisi tarih boyunca çeşitli biçimlerde incelenmiştir (Tan, 2022, s. 24). Dijitalleşme ve yeni medya teknolojilerinin gelişimiyle birlikte sanat anlayışı da dönüşüme uğramış; geleneksel sanat formlarının yanında dijital sanat biçimleri ortaya çıkmıştır (Manovich, 2002; Jenkins, 2006). Ekran temelli üretimlerin artması, sanatın üretim, sunum ve alımlanma biçimlerini yeniden şekillendirmiştir. Bu değişim, kùltürel üretim pratiklerinin dijital mecralara taşınmasına ve yeni estetik deneyimlerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır (Lister vd., 2008). Günümüzde dijitalleşme, toplumsal dönüşümlerin belirleyici unsurlarından biri olarak kùltür ve sanat alanında kapsamlı bir dönüşüm sürecini beraberinde getirmektedir.

Sanat, kùltürel bir yapının estetik ve sembolik düzeyde ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda kùltür, yalnızca toplumun maddi ve manevi birikimini yansıtmakla kalmamakta; aynı zamanda bu birikimin sanatsal üretim aracılığıyla nasıl anlam kazandığını da göstermektedir. Sanat eserleri, içinde üretildikleri kùltürel bağlamların hem bir yansıması hem de eleştirel bir yorumudur. Kùltürel çalışmalar disiplini ise, kùltürü yalnızca yüksek sanat ya da seçkin estetik (Memişoğlu, 2004, s. 53) anlayışla sınırlı görmemekte; gündelik yaşam pratiklerinden popüler kùltür ürünlerine kadar uzanan geniş bir yelpazede anlam üretim süreçlerini incelemektedir (Storey, 2021).

Dijitalleşmeyle değişen ortam, araç, algı ve estetikle birlikte kùltür ve sanat ilişkisi farklı bir boyuta taşınmış, sanatın üretim ve tüketim biçimi değişmiştir. Dijital kùltür; kùltürel üretim, etkileşim ve temsilin dijital araçlar üzerinden gerçekleştiği, kullanıcıların hem üretici hem tüketici olduğu, zaman ve mekân sınırlarının ortadan kalktığı, internetin ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin tetiklemesiyle ortaya çıkan (Koç, 2022, s. 508) bir kùltürel ortamdır. Bu yeni ve dijital ortam, klasik kùltür ortamlarının ve aktarım biçimlerinin, dijital teknolojilerin olanaklarıyla yeni bir dile ve yöntemle dönüşmesi anlamına gelmektedir. Farklılık, içeriğin kendisinden çok, içeriği ileten ortam ve araçlardaki dönüşümde ortaya çıkmaktadır. Sanat da bu yeni kùltürel paradigmaya uyum sağlayarak dönüşüme uğramaktadır. 1990'lı yıllardan itibaren dijital teknolojilerle üretilen sanat formları "dijital sanat" olarak tanımlanırken; 2000'li yılların sonrasında ses, video ve diğer multimedya bileşenlerini içeren çalışmalar "yeni medya sanatı" başlığı altında ele alınmaya başlanmıştır (Eke & Yücel, 2023, s. 79). Günümüzde bu

sanat formları, kültürel dönüşümün hem taşıyıcısı hem de ifadesi olarak sanat alanında kapsamlı bir değişim sürecini beraberinde getirmiştir (Atmaca, 2011, s. 296).

Dijital sanatın üretim süreci, çok farklı dijital teknolojilerin ve yazılımların kreatif biçimlerde kullanımını içermektedir. Dijital sanatçılar; dijital çizim ve boyama yazılımları (örneğin Adobe Photoshop, Illustrator, Procreate), grafik tabletler, üç boyutlu modelleme araçları (Blender, ZBrush), yapay zekâ tabanlı üretim platformları (Midjourney, Sora), artırılmış ve sanal gerçeklik uygulamaları (AR, VR) ile birlikte yazılım temelli üretim dillerini (Processing, TouchDesigner gibi) eserlerinde, çalışmalarında aktif biçimde kullanmaktadır. Bu teknolojik araçlar, sanatçının yalnızca görsel öğeler değil; ses, hareket, etkileşim ve zaman temelli verilerle de çok katmanlı sanat işleri üretmesine olanak tanımaktadır (Paul, 2020). Bu noktada dikkat çeken önemli bir unsur, dijital sanatçının yalnızca estetik bilgi ve yaratıcılık becerisine değil, aynı zamanda kullandığı dijital teknolojilere teknik düzeyde hâkim olma gerekliliğidir.

Dijital sanat, 1990'lı yıllardan (Özel Sağlamtimur, 2010, s. 215) itibaren özellikle dijital teknolojilerin gelişimine paralel olarak ortam, biçim, sunum, temsil, mesaj, anlam ve teknik düzeylerde belirgin bir dönüşüm geçirmiştir. Bu süreçte dijital sanat, yalnızca teknolojik araçlarla üretilen bir ifade biçimi olmanın ötesine geçerek, sanatın doğasını, izleyiciyle kurduğu ilişkiyi ve üretim-tüketim dinamiklerini yeniden tanımlamıştır (Manovich, 2002). Sanatın dijitalleşmeyle birlikte kültürel bir aktarım biçimi olarak yeniden tanımlandığı bu süreç, yalnızca sanatsal değil, aynı zamanda akademik düzeyde de dikkat çekici bir alan haline gelmiştir. Dijitalleşmeyle birlikte ortaya çıkan bu yeni sanat perspektifi ve modellerinin, akademik literatürde nasıl ele alındığı, hangi yöntemlerle incelendiği ve hangi alan/tematik eksenlerde yoğunlaştığı sorusu, çalışmanın çıkış noktasını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, “dijital sanat” anahtar kelimesiyle üretilmiş lisansüstü tezler ve araştırma makaleleri aracılığıyla Türkiye’de dijital sanat alanındaki akademik eğilimleri analiz etmektir. Bu kapsamda çalışmaların yöntemsel tercihleri, tematik yönelimleri ve akademik düzeylere göre dağılımı sistematik olarak incelenmektedir. Araştırma, dijital sanat üretimlerinin Türkiye’de akademik alana ne ölçüde yansıdığını, bu yansımaların hangi yöntemsel yaklaşımlar ve tematik çerçeveler doğrultusunda şekillendiğini ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu doğrultuda, nicel içerik analizi kullanılarak, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı (YÖK) Ulusal Tez Merkezi’nde yer alan 26 lisansüstü tez ile DergiPark veri tabanında yayımlanmış 80 araştırma makalesi incelenmiştir. Veriler, tematik kodlama yöntemiyle analiz edilmiş; dijital sanatın alt temaları, kullanılan araştırma yöntemleri ile çalışmaların akademik düzey ve yıllara göre frekans ve yüzdelik dağılımları hesaplanarak değerlendirilmiştir. Bu çalışma, dijital sanat çalışmalarının Türkiye’deki akademik temsiline ilişkin bütüncül bir görünüm sunmakta ve dijital sanat ile dijital medya kesişiminde gerçekleştirilen araştırmalara metodolojik ve tematik düzeyde katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde, kültürel çalışmalar ile dijital kültür arasındaki teorik kesişim ele alınmakta; ikinci bölümde ise dijital sanatın üretim biçimleri, kullanılan araçlar ve teknolojik ortamları açıklanmaktadır. Bunu takiben, dijital sanat üretimine ilişkin literatürde yer alan akademik çalışmalar üzerine bir tarama sunulmaktadır. Yöntem, veri analizi ve bulgular bölümünde, “dijital sanat” anahtar kelimesiyle üretilmiş akademik çalışmaların tematik analizleri ve yorumlamaları yer almakta; sonuç bölümünde ise bu çalışmaların akademik eğilimleri ve literatürdeki konumu değerlendirilmektedir.

2. Kültür ve Dijital Kültür

İnsan, tarihsel süreç boyunca varlığını sürdürme, üretme ve çevresiyle etkileşim, iletişim kurma becerisiyle toplumsal yapılar inşa etmiştir. Matbaanın icadı gibi iletişim olanaklarının gelişmesiyle birlikte (Bendaş, 2022, s. 375) toplumsal bağlar güçlenmiş; bilinç, kültür, bilgi birikimi ve teknik donanım oluşmuş ve sonraki kuşaklara aktarılabilir hâle gelmiştir. Kültür, bu bağlamda yalnızca maddi üretimlerin değil, aynı zamanda sözlü geleneklerin (Göçer, 2012, s. 50), yaşam pratiklerinin ve

toplumsal normların da birikimi olarak değeriendirilmektedir. Güngör'ün (2016, s. 43) belirttiğı üzere, "kùltür, insanlar tarafından binyıllar boyunca sözlü biçimde geliştirilmiş ve korunmuş; yaşam pratikleri, araç ve gereçler, adetler, gelenek ve görenekler gibi kùltürel birikimler sözlü aktarım yoluyla kuşaktan kuşağı iletilmiştir". Bu aktarım süreci, kùltürün hem sürekliliğini hem de zamanla dönüşümünü mümkün kılmıştır.

Kùltür, ahlak, inanç sistemleri, normlar, gelenekler, dil, müzik ve sanat gibi öğelerin geçmişten günümüze, bir toplumdan diğerine aktarıldığı dinamik ve çok boyutlu bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Robert, 2016). Bu süreç hem bireysel hem de toplumsal düzeyde şekillenen değeri, bilgi ve anlam üretimlerinin sürekliliğini ve dönüşümünü içermektedir. Aynı zamanda toplumların maddi ve manevi birikimlerinin, sosyal yapılar ve bireyler üzerindeki etkisini ifade eden bir yapı olarak ifade edilebilmektedir. Bir diğeri deyişle kùltür; bireylerin ve toplumların geçmişten devraldıkları ve zamanla tüm bu unsurları gelecek kuşaklara devrettikleri temel değeri (Demirel & Sayar, 2018, s. 58) olarak tanımlanabilmektedir. Dinamik bir toplumsal hafıza olan kùltür (Akbulut & Ekin, 2021, s. 154), toplumların tarihsel süreçte edindiğı birikimlerin sonucu olarak ortaya çıkan; dil, gelenek, dini inanç, aile yapısı, beslenme alışkanlıkları, eğlence biçimleri, müzik ve sanat anlayışı gibi unsurları içeren sosyal yaşamın bütüncül bir yapısını ifade etmektedir. Bu yapı hem bireysel hem toplumsal düzeyde şekillenen ve zaman içerisinde değerişime açık ya da dirençli olabilen dinamik ve çok katmanlı bir sistemdir.

Kùltür, yalnızca sosyolojik ya da antropolojik bağlamlarda değeri, aynı zamanda felsefi düzlemde de ele alınan çok yönlü bir kavramdır. Nuttall, filozofların kùltürle ilgilenmesini, mantıksal ve analitik teknikler sunmaktan ziyade, kùltürel kavramların kökenlerine ve altında yatan temel sorunlara ışık tutma çabasıyla açıklar. Ona göre felsefe, kùltürel olguların yüzeyinin ötesine geçerek, derin yapıları görünür kılma kapasitesine sahiptir (Nuttall, 2011, s. 22). Bu bağlamda, kùltürü felsefi anlamda tanımlayan ilk düşünürlerden biri olan İtalyan filozof Giambattista Vico, kùltürü insanın doğaya kattığı her türlü üretim ve etki (Akt., Sema, 2017, s. 237) olarak tanımlamaktadır. Herder (2004) kùltürü toplumların doğal durumlarından ayrı olarak kendileri için yararlı ve doğru bir amaca ulaşmak ve bu amacı gerçekleştirmek için gösterdikleri tüm çabaların evrensel adı olarak nitelemiştir. Malinowski (1990, s. 66) ise insanın insana, topluma, maddeye göre doğup büyüdüğü çevrenin de etkisiyle almış olduğı tavırlar bütünü olarak açıklamaktadır.

Yüz yüze iletişim, insanlık tarihinin en eski ve en temel iletişim biçimlerinden biri olarak, günlük yaşam ve kùltürün aktarılmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Teknolojik iletişim modellerinin gelişimi (İplikçi, 2015, s. 17), mesaj türlerinin ve iletişim biçimlerinin çeşitlenmesine olanak tanımış; bu durum, iletişim sürecinin yalnızca gönderici ve alıcı arasındaki doğrusal bir aktarımdan çıkarak, daha karmaşık ve çok katmanlı bir yapıya evrilmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, kitle iletişim sürecine teknolojik bir perspektiften yaklaşan önemli kuramcılardan biri olan Marshall McLuhan, iletişimde kullanılan teknik araçların yalnızca mesajın iletimini sağlayan birer aracı değeri, bizzat mesajın kendisi olduğunu savunmuştur. McLuhan'ın "araç, mesajdır" (the medium is the message) ifadesi, iletişim teknolojilerinin biçimsel özelliklerinin, iletilen içeriğinin anlamı üzerinde belirleyici bir etkisi olduğunu vurgulamaktadır (1964). Günümüze baktığımızda dijitalleşmeyle birlikte mesajı taşıyan kanalın daha önemli olduğı görülebilmektedir.

Kùltürün ve iletişimin tarihsel süreçte geçirdiğı dönüşüm, dijital teknolojilerin toplumsal yaşama entegrasyonu ile birlikte yeni bir kùltürel yapının ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Bu anlamda, dijital kùltür kavramı, geleneksel kùltürel pratiklerin dijital ortamlar aracılığıyla yeniden biçimlenmesini ifade etmektedir. Dijital kùltür genel anlamıyla, bireylerin ve toplumların dijital teknolojiler aracılığıyla ürettikleri, paylaştıkları, dönüştürdükleri ve tükettikleri kùltürel değeri (Medin, 2018, s. 145), anlamlar ve pratikler bütünüdür. Bu kavram, kùltürel üretim ve iletişim biçimlerinin dijital ortamda yeniden şekillendiğı bir süreci ifade etmektedir.

Dijital kültür, belirli kuralları, normları ve kodları olan bir yapı olarak değerlendirilirken; bazı yaklaşımlar, bu kültürel alanı sınırsızlık, serbestlik ve katılımcılık (Arat, 2021, s. 329) temelinde tanımlamaktadır. Bu dijital ortamda yer almak, kullanıcıların gerçek kimlikleriyle ya da anonim profiller aracılığıyla iletişim için dijital kimlikler (Kavut, 2020, s. 991) oluşturmalarını gerektirmektedir. Farklı yaş gruplarından bireylerin kolaylıkla benimsediği bu dijital kimlikler, kullanıcıların yaşamlarını dijital kültürün normlarına göre yeniden düzenlemelerine ve bu kültürel akımın içinde kalabilmek adına gündelik pratiklerini dijital platformların estetik ve davranış kodlarına uygun şekilde biçimlendirmelerine ve buna göre üretim ve tüketim yapmalarına neden olmaktadır. Bu durum, dijital ortamların popüler kültürle olan ilişkisini ve dijital kültürün gerçekten özgürleştirici mi yoksa yönlendirici mi olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. Jenkins (2006), dijital katılımın kullanıcılara yeni olanaklar sunduğunu belirtmekle birlikte, bu etkileşim alanlarının ticari ve kültürel normlar tarafından biçimlendirildiğine de dikkat çekmektedir. Oskay (1980, s. 197) ise popüler kültürü sürekli dönüşen, kendi içinde çelişkiler barındıran ve bireyin özel alanına müdahale ederek yaşam tarzını dönüştüren bir yapı olarak tanımlamaktadır. Kullanıcıyı sisteme bağlayan, sürekli güncellenen ve yenilenen yapısıyla dijital kültür, aynı zamanda tüketicinin özel yaşam alanına daha fazla nüfuz eden ve bu alanı anonimleştiren bir işleyiştir. Bu bağlamda dijital kültür hem katılımcı hem de yönlendirici boyutlar taşıyan çift yönlü bir yapıya sahiptir.

Kültürün tarihsel ve toplumsal bağlamda sürekli dönüşen yapısı, dijital teknolojilerin etkisiyle yeni biçimlere evrilmektedir. Bu çerçevede dijital kültür ise bireylerin ve toplumların anlam üretme, iletişim kurma ve kimlik inşa etme pratiklerini yeniden şekillendiren dinamik bir alan olarak kültürel çözümlemelerde bir referans noktası hâline gelmiştir. Kimlik, sanat, gelenek, sözlü, sözsüz kültür gibi tüm yapılaraya yansıyan dijitalleşme; temsil, anlam, etki, estetik gibi birçok parametrede yeni dönüşümlere kapı açmıştır.

3. Dijital Sanat, Araç ve Ortamları

Modern dönemde sanatın kitle iletişim araçlarıyla etkileşimi kaçınılmaz hâle gelmiştir. Dijitalleşme süreciyle birlikte gelişen iletişim teknolojileri, dijital kültür ve dijital sanat kavramlarını gündeme getirmiş; bu doğrultuda kültürel ve sanatsal üretim süreçleri dijital ortamlara taşınarak yeni biçimler kazanmıştır. Dijital sanat çalışmaları iki yönlü bir çerçevede ele almak mümkündür. İlki hem somut hem de soyut kültürel üretimlerin dijital platformlar ve sosyal medya (Yardibi, 2024, s. 335) aracılığıyla yaygınlaştırılması; ikincisi ise doğrudan dijital ortama özgü, bu mecraların olanaklarıyla üretilen kültürel içeriklerin (Yılmaz & Özkartal, 2024, s. 11) ortaya konmasıdır. Günümüzde dijital ortamda yer almayan çağdaş bir sanatçının eserlerine ulaşmak zor olmakla birlikte; bir sanat eserinden söz edildiğinde çoğu zaman sorulan, sanatçıya veya esere ilişkin bir sosyal medya hesabı ya da dijital platformunun bulunup bulunmadığı olmuştur. Bu durum, kitle iletişim araçlarının toplumun, sistemin temel omurgalarından biri haline geldiği ve hiçbir oluşumun kitle iletişim araçlarının etkisinin dışında kalamayacağı gerçeğini göstermektedir (Çakır, 2013).

Dijital mecralarda izleyici ile içerik arasındaki temel arayüz, ekrandır ve yeni dönem insanı ekran odaklı bir yaşam sürdürmektedir (Çalık & Toker, 2016, s. 4). Dijital sanat eserleri de büyük ölçüde ekran aracılığıyla sunulmakta ve deneyimlenmektedir. Bu durum, geleneksel sanat ile dijital sanat arasındaki temel farklılıklardan birini oluşturmaktadır. Geleneksel sanat eserlerinde fiziksel temas, mekânsal konumlanma ve duysal etkileşim daha doğrudan ve çok boyutlu bir şekilde gerçekleşebilirken; dijital sanat eserleri genellikle görsel deneyimle sınırlı kalmakta, fiziksel bağlamdan uzak bir izleme pratiği sunmaktadır (Thomson Jones & Moser, 2024). Ekrandaki görüntünün yalnızca piksel temelli bir temsil sunması, sanat eserinin bütüncül algılanmasını bazen sınırlandırabilmektedir. Bu nedenle birçok müze, galeri ve sergi mekânı, yalnızca statik görsellerle yetinmeyip, 360 derece video, arttırılmış gerçeklik gibi etkileşimli ve sürükleyici dijital formatlara yönelerek izleyiciyle daha derinlikli bir bağ kurmayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşımın temel amacı, sürekli veri akışıyla dinamik bir yapıya sahip dijital

ortamda, kullanıcı etkileşimini artırmak, platforma yönelik kullanıcı sadakati oluşturmak ve dikkat çekici içerik stratejileriyle daha geniş bir hedef kitleye ulaşmaktır. Bu açıdan ekran; diğer malzemelerin durağan olma, bir defaya özgü olma, nesnelerin durağanlığının sınırları içinde kalma gibi engelleri aşmada sanatçıya ciddi bir kreatif fırsat tanımakta, durağan plastik malzemelere oranla hareketi, değişimi daha fazla yansıtmaktadır (Altunay, 2012 ss. 26-27).

Mondloch'a (2010) göre ekran tabanlı sanat ortamlarında izleyici, içeriği baştan sona izleme imkanına sahip olduğu için dönüşüme dayalı bir süreç başlamakta, bu süreçte ise ekrana dayalı sanat eserleri ortaya çıkmaktadır. Dijital temelli sanat anlayışının ve alışkanlığının yaygınlaşması hem sanatçının hem de sanat mekanlarının çalışmalarında değişikliğe ve yeniliğe gitmelerine yol açmıştır. Sanat eserlerine doğrudan temas edebilme, fiziksel olarak görebilme, duysal düzeyde deneyimleyebilme önemli bir estetik unsur olmakla birlikte; dijital ortamlar, istenilen sanat eserine ve yazılı kaynaklara zaman ve mekân sınırlaması olmaksızın, çok yönlü biçimde erişim imkânı sunarak önemli bir kolaylık sağlamaktadır.

Dijital ortamda sunulan kültürel üretimlerin bir boyutunu oluşturan dijital sanat, modern birey açısından yalnızca bilgi edinme aracı değil; aynı zamanda gündelik yaşamın yoğunluğu içinde düşünsel derinlik kazanma, yaşamı yeniden anlamlandırma, estetik doyum ve alternatif bakış açıları geliştirme açısından da önemli bir işlev üstlenebilmektedir. Fiziksel olarak sanat mekânlarına ulaşma imkânı bulamayan ya da belirli sanat çevrelerine dâhil olamayan bireyler için dijital ortamlar, kültür ve sanatla temas kurma noktasında alternatif ve kapsayıcı bir alan sunmaktadır (Paul, 2020). Bu yönüyle dijital platformlar, yalnızca içeriğin sunulduğu değil; aynı zamanda bireyin kültürel sermayesini güçlendirdiği, sanatsal ve düşünsel etkileşim kurabildiği alanlara dönüşmüştür. Özellikle ekran teknolojileri, yalnızca iki boyutlu bir görüntüleme aracı olmaktan çıkıp, dijital sanat ve enstalasyon uygulamaları aracılığıyla katılımcı bir deneyim alanına evrilmiştir (Mondloch, 2010). Bu nedenle dijital ekranlar, hacimsel bir plastik malzemenin ötesinde, gösteri, temsil ve sanatsal etkileşimin mekânı olarak kültürel çalışmaların önemli bir parçası hâline gelmiştir.

Dijital sanatın üretim süreçlerinde çok geniş yelpazede dijital teknolojiler ve yazılımlar kullanılmaktadır. Dijital çizme, boyama yazılımları (Adobe Photoshop, Illustrator, Procreate), grafik çizim tabletleri, üç boyutlu modelleme programları (Blender, ZBrush), yapay zekâ destekli üretim araçları (Midjourney), artırılmış gerçeklik (AR), sanal gerçeklik (VR), yazılım ve kodlama dilleri (Processing, TouchDesigner) gibi programlar dijital sanatın üretiminde kullanılan araçlardan bazılarıdır. Bu araçlar, eseri üretenin yalnızca çizim, modelleme yapmasını değil, ses, kullanıcı etkileşimi, hareket ve zaman bazlı verilerle eser üretmesini de mümkün kılmaktadır (Paul, 2020).

Dijital sanatta dikkat çeken önemli hususlardan biri, sanatçının yalnızca estetik algı yetisine değil, aynı zamanda dijital üretim sürecinde kullanılan sayısal temelli teknolojilere de yeterli düzeyde hâkim olması yeteneğinin gerekliliğidir. Bu durum, dijital sanatın ontolojik statüsüne ilişkin "soyut mu, somut mu yoksa her ikisini birden mi temsil eder?" şeklindeki kuramsal tartışmaları gündeme getirebilmektedir. Dijital sanatın bir diğer ayırt edici özelliği ise, sanatçının görsel, işitsel ve dokunsal duylara hitap edebilen çoklu ifade ortamlarını bir araya getirme potansiyelidir. Bu çok boyutlu yapı, sanatın yalnızca estetik bir nesne değil, izleyiciyle kurulan etkileşimsel ve ilişkisel bir deneyim süreci olarak da değerlendirilmesine olanak tanımaktadır (Grau, 2004).

4. Literatürde Dijital Sanat Üretimi

Dijitalleşme ve teknolojilerinin gelişimiyle birlikte, kültürel üretim ve sanat pratikleri de yeni temsil ve ifade biçimleri kazanmış, dönüşen bu yapıyı anlamlandırmaya yönelik kuramsal, kavramsal ve yöntemsel yaklaşımlar gelişmiştir. Özellikle sanat eksenli kültürel çalışmalar, dijital platformların sunduğu olanaklar sayesinde zamandan ve mekândan bağımsız, farklı metotlarla görünürlük kazanarak yeni sanat akımlarının oluşmasını sağlamıştır. Sanat eserlerinin dijitalde yeniden üretilmesi ya da

dijitale has yeni sanat eserlerinin oluşması, sergilenmesi, tüketilmesi, satın alınması dijital tabanlı estetik anlayışlarının dönüşmesine de neden olmuştur. Bu noktada, son yıllarda, dijital platformlar ve dijital araçlar kullanılarak yapılan sanat çalışmalarını teorik olarak anlamlandırma adına kuramsal ve uygulamalı çok sayıda akademik araştırma yapılmaktadır. Bu bölümde dijital platformlarda sanat odaklı yapılan kültürel çalışmalara dair literatürde öne çıkan yaklaşım, inceleme, temalar sistematik bir biçimde incelenmiştir.

Sanat eseri üretimi, teknolojik gelişmelerle birlikte araçsal ve estetik düzeyde dönüşüme uğramış, dijitalleşmeyle birlikte klasik, geleneksel tekniklerin yerini sayısallaşmış yöntemler almıştır. Günümüzde hâlen daha devam eden ve değerini koruyan sanat eserleri yalnızca tuval, boya, kil, taş, metal gibi fiziksel malzemelerle değil; yazılımlarla, algoritmalarla, dijital kodlarla ve sensörlerle de üretilmektedir. Bu dönüşüm, eser üretimini fiziksel, maddi olandan daha çok yazılım temelli, veri tabanlı, interaktif hale getirmiştir (Manovich, 2002). Materyalitenin yeniden yorumlanması işlevine göre dijital sanat, fiziksel sanatın temelini oluşturan özgünlük, tekillik kavramlarını, dijital ortamda sonsuz çoğaltılabilirlik, kopyala-yapıştır kavramlarına dönüştürmüştür (Benjamin, 2018; Van Dijk, 2012), bu kavramlara estetik algısı yüklemeye başlamış, ontolojik olarak da klasik sanat pratiklerinden farkını ortaya koymuştur.

Sergi, müze gibi geleneksel sanat mekanlarında fiziksel olarak deneyimlenen, görülen sanat eserleri, dijital ekranlar aracılığıyla mekân ve zamandan bağımsız şekilde erişilebilir hale gelmiştir. Bu yeni dönüşümle ekran teknolojileri yeni bir estetik anlayışın oluşumunu hazırlamıştır. Mondloch (2010), son yıllarda popülerliği artan ekran temelli sanatın izleyiciyi pasif bir konumdan çıkararak aktif ve katılımcı, mekanla etkileşim halinde bir özneye dönüştürdüğünü ifade etmektedir. Dijital sergiler, sanal müzeler, 360 derece sanal mekanlar, artırılmış gerçeklik uygulamaları, sanatın fiziksel halinden ayrılarak dijital formlarda ve alışılmışın dışındaki yeni yöntemlerle yeniden üretilmektedir. Walter Benjamin (2018) sanat eserlerinin fotoğrafla, filmle mekanik olarak yeniden üretilebilir olmasındaki özgünlük kaybını “aura’nın kaybı” olarak ifade etmiştir. Dijital sanatlardaki özgünlük, tekillik tartışmaları da bu ifadeyi yeniden gündeme getirmektedir. Dijital sanatlardaki bir diğer özellik etkileşimdir. “Van Gogh Alive”, “Artehouse”, “The Factory” gibi dijital sergi örnekleri, izleyiciye yalnızca bir eseri görme değil; onun içinde gezinme, ona dokunma ve onunla etkileşim kurma deneyimini sunmaktadır. Bu bir bakıma sanatın yüksek elit zevklerden sıyrılıp katılımcı kültür özelliğiyle daha demokratik (Koç, 2020, s. 911) bir şekilde daha fazla kişiye ulaşma ve deneyimleme olanağı vermesi olarak da ifade edilmektedir.

Dijitalleşme, sanatın üretilen ortam biçimi yanı sıra temsil ediliş biçimlerini de değiştirmiştir. Baudrillard’ın simülasyon kavramıyla ifade ettiği gibi dijital temsiller çoğu zaman gerçeğin yerini almakta; nesneler yalnızca bir şeyin temsili olmaktan çıkıp, kendi başına yeni gerçeklikler inşa etmektedir (Baudrillard, 1994). Buna göre, sanatçının dijital ortamda eserini sunma biçimi artık fiziksel ortamı aşmakta, sosyal medya profilleri, dijital portföy platformları, NFT platformları gibi mecralarda çok katmanlı bir görünürlük ve profil oluşturmaya evrilmektedir. Bu süreçte eserin biricikliği tartışması, dijitalde tartışılırken, merkeziyetsiz ve tek, biricik, orijinal algıyı korumak için NFT (non-fungible token – değiştirilemez token) sistemiyle resim, video, fotoğraf, müzik, sanal kreasyonlar gibi dijital varlıkların benzersizliğini ve mülkiyetini temsil eden blokzincir tabanlı (Yurdabak, 2022, s. 145) sertifika yöntemleri geliştirilmiştir. Diğer yandan sanatın temsil biçiminin sınırlarının genişlediği dijital platformlarda, farklı kültürel kimliklerin, azınlık temsillerinin, yerel sanat pratiklerinin kendini sunma ve dijitalde görünür olma olanağına sahip olması potansiyel olarak demokratik bir açılım (Jenkins, 2006) olarak görülmektedir.

Türkiye’de dijital sanatın gelişimi ile sanatçıların ürettikleri eserlerin incelendiği araştırmada (Toptaş, 2022) dijital sanatın tarihsel, kavramsal, pratik ve felsefi boyutları ele alınmakta; Türk sanatçıların eserleri ise Batı kökenli sınıflandırma sistemleri temelinde değerlendirilmektedir. Yöntem açısından konuyla ilgili eserlerden bir örneklem oluşturularak tümevarım yöntemiyle değerlendirme yapılmıştır.

Tùrkiye’de dijital sanatın farklı disiplinlerle etkileşimi ve mevcut sınıflandırma eksikliklerinin ortaya koyulduğu çalışmada, dijital sanatın temelde Tùrkiye’de birçok bilimsel alanı etkilediği, ancak kronolojik ve tür olarak net bir tasnifinin bulunmadığı tespit edilmiştir.

Dijital sanat üretiminde kullanılan yöntemlerden biri de görsellerin kolaj tekniğiyle bütünleştirilmesiyle ortaya çıkan yeni bir görsel anlatım biçimidir. Bu yöntemin ele alındığı çalışmada (Yıldırım, 2019), dijital sanatın tanımı ve gelişimiyle birlikte, kolaj tekniğinin dijital sanat içerisindeki yeri ve katkıları incelenmiştir. Araştırmada, kolajın sanatsal uygulamalarda kurgusal çeşitliliğe hızlı ve yaratıcı çözümler sunduğu vurgulanmakta; geleneksel sanat formlarının sınırlarını aşarak bilişim teknolojilerinin sunduğu olanaklarla çoğaltma, arşivleme gibi mühendislik temelli süreçlerle etkileşimli hâle geldiği ifade edilmektedir. Birçok kolaj eserin incelendiği çalışmada, dijital sanatçılar geleceğin çağdaş sanatçıları mıdır sorusuna cevap aranmıştır.

Dijital sanatta önemli bir diğer konu, sanatın temsil biçimlerinin ve mekânsal sunum olanaklarının genişlemesiyle birlikte, sanatın ulaşılabilirlik sınırlarının dönüşümüdür. Bu konunun ele alındığı çalışmada (Bostancı, 2019), dijital teknolojilerle üretilen eserlerin sergilenme biçimlerinin müzecilik anlayışını nasıl dönüştürdüğu ve bu dönüşümün etkileşimli iletişim boyutuna nasıl yansıdığı incelenmiştir. Araştırmada, geleneksel müzecilikten dijital müzeciliğe geçiş sürecinde müzelerin pedagojik ve bilimsel araştırma merkezleri hâline geldiği vurgulanmaktadır. SFMOMA ve Mori Dijital Sanat Müzesi üzerinden yapılan çalışmada, yeni nesil müzelerin ziyaretçilerle etkileşimi nasıl artırdığı ele alınmış, dijital müzeciliği kültürel mirasın korunması ve temsilinde yeni yaklaşımlar geliştirdiği ifade edilmiştir.

Dijital sanatın üretimini, temsilini, kültürel anlam ve aktarımını anlama noktasında; teknoloji ve sanat ilişkisi üzerinden sosyal medya platformu Instagram’ın incelemesi (Türkmenoğu, 2014), post-dijital dönemde sanatın kültürel dönüşüm, teknoloji, ideoloji ve insan-makine ilişkileri ekseninde yeniden biçimlenmesi ve sanatçıların bu yaklaşımlarla değişimi ürettiklerine yansıtması (Güney, 2020), NFT’nin günümüzde sanatla olan ilişkisi (Kıvrak & Özkartal, 2022), yapay zekâ algoritmalarının dijital sanatta kullanımı (Özselçuk, 2023) gibi akademik çalışmalar bulunmaktadır.

5. Yöntem

Bu çalışmada dijital sanat anahtar kelimesiyle üretilmiş lisansüstü tezler ve araştırma makaleleri üzerinden Tùrkiye’de dijital sanat alanındaki akademik eğilimleri ortaya koymak, çalışmaların yöntemsel tercihlerini, tematik yönelimlerini ve akademik düzeylere göre dağılımını belirlemek amaçlanmıştır. Bu kapsamda araştırmayı yönlendirilen araştırma soruları aşağıdaki gibidir:

1. Akademik çalışmalarda ele alınan dijital sanat çalışma alanları ve bu sanat alanlarının dağılımı nedir?
2. İncelenen çalışmalarda hangi dijital sanat alanları birlikte ele alınmıştır? Bu alanların kullanım sıklığı (frekans ve yüzdelik oranlar açısından) nasıl dağılmaktadır?
3. Dijital sanat araştırmalarında kullanılan yöntemler nelerdir?
4. Dijital sanat araştırmaları alan ve yöntemlerine göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
5. Araştırmalarda kullanılan yöntemler, çalışmanın türüne (yüksek lisans tezi, doktora tezi, makale vb.) göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
6. Dijital sanat çalışmalar yıllara ve türlerine göre nasıl bir dağılım göstermektedir?
7. Dijital sanat çalışmalarında kullanılan tematik kodlar ve kodlar arasındaki eşgörünüm yoğunluğu nasıldır?

Bu araştırmada, nicel içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Çalışmanın veri kümesini, “dijital sanat” anahtar kelimesi kullanılarak 2024 yılına kadar erişilebilen iki farklı akademik kaynaktan elde edilen

akademik çalışmalar oluşturmaktadır. Bu kapsamda, DergiPark platformunda yer alan ve “yayın türü” araştırma makalesi olan 80 makale ile YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde yer alan 26 lisansüstü tez (21 yüksek lisans, 4 doktora, 1 sanatta yeterlik) olmak üzere toplamda 106 akademik çalışma incelenmiştir.

Verilerin analizi için 106 akademik çalışmanın tematik kodları oluşturulmuştur. Tematik kodların sınıflandırılmasına yönelik ilk aşamada listedeki kavramsal içeriklerin belirginleşmesi için OpenAI Chatgpt'den (Version GPT-4o) faydalanılmış, elde edilen tematik yapı önerisi yapay zekâdan bağımsız biçimde gözden geçirilerek detaylı içerik analiziyle yeniden düzenlenmiştir. Araştırma yöntemlerini sınıflandırmak amacıyla “nitel”, “nicel” ve “karma” tematik kodları kullanılmıştır. Çalışmalarda ele alınan dijital sanat alanları da “yapay zekâ, grafik tasarım, sanal gerçeklik, 3D modelleme, dijital müze, dijital kolaj, NFT ve blockchain, kodlama ve sensör teknolojisi, video art, genel dijital sanat” şeklinde tematik tür kodlarıyla sınıflandırılmıştır. Ayrıca araştırma türüne göre “makale, yüksek lisans, doktora, sanatta yeterlilik” kodları tanımlanmıştır. Kodlama süreci Excel üzerinden gerçekleştirilmiş; elde edilen veriler frekans ve yüzdelik olarak tablolaştırılmıştır. Bu analiz yaklaşımı sayesinde, dijital sanat alanındaki akademik çalışmaların yöntemsel, tematik ve alan çeşitliliği sistematik olarak değerlendirilmiştir.

6. Bulgular

Bu çalışmada belirlenen araştırma soruları doğrultusunda, yapılan analizlerle ulaşılan bulgular aşağıda yer almaktadır.

Tablo 1

Tematik Tür Frekans ve Oran Tablosu

Tür Tematik Kod	Frekans	%
Genel dijital sanat	34	24,11
Grafik tasarım	20	14,18
NFT ve blockchain	19	13,48
3D modelleme	16	11,35
Sanal gerçeklik	15	10,64
Yapay zekâ	14	9,92
Kodlama ve sensör teknolojisi	11	7,8
Dijital müze	6	4,26
Video art	4	2,84
Dijital kolaj	2	1,42

İncelenen 106 adet çalışmada, tek bir dijital sanat alanının (tematik türün) ele alındığı örnekler olduğu gibi, birden fazla tematik türün birlikte değerlendirildiği çalışmalar da bulunmaktadır. Tablo 1’de sunulan veriler, her bir tematik türün çalışmalarda kaç kez yer aldığını göstermektedir. Bu veriler, hem yalnızca tek bir türün ele alındığı çalışmaları hem de birden fazla türün birlikte kullanıldığı çalışmaları kapsamaktadır. Buna göre en fazla genel dijital sanat alanında (%24,11) araştırma yapılmıştır. Genel dijital sanat kodu, incelenen çalışmalarda dijital sanatın çeşitli yönlerini kapsayan, ayrı bir tematik türe ayrılmayan çalışmaları ifade etmek üzere kullanılmıştır. Tablo 1’de bu sırayı grafik tasarım (%14,18) ve son zamanlarda önemli bir çalışma konusu olan NFT ve blockchain (%13,48) izlemiştir. Dijital müze (%4,26), video art (%2,84) ve dijital kolaj (%1,42) gibi çalışmaların olduğu türlerde akademik araştırmalar daha az ve sınırlı kalmıştır.

Tablo 2*Tematik Tür Kod Dağılımı*

Tematik Tür	Frekans	%
Genel dijital sanat	24	22,6
NFT ve blockchain	15	14,2
Grafik tasarım	10	9,4
3D modelleme	8	7,5
Sanal gerçeklik	7	6,6
Yapay zekâ	5	4,7
3D modelleme; kodlama ve sensör teknolojisi	4	3,8
Dijital müze	3	2,8
Video art; grafik tasarım	3	2,8
Genel dijital sanat; yapay zekâ	2	1,9
Grafik tasarım; kodlama ve sensör teknolojisi	2	1,9
NFT ve blockchain; yapay zekâ	2	1,9
Sanal gerçeklik; yapay zekâ	2	1,9
3D modelleme; grafik tasarım	1	0,9
3D modelleme; sanal gerçeklik	1	0,9
Dijital kolaj; grafik tasarım	1	0,9
Genel dijital sanat; 3D modelleme	1	0,9
Genel dijital sanat; dijital kolaj	1	0,9
Genel dijital sanat; dijital müze	1	0,9
Genel dijital sanat; dijital müze; NFT ve blockchain	1	0,9
Genel dijital sanat; grafik tasarım	1	0,9
Genel dijital sanat; kodlama ve sensör teknolojisi	1	0,9
Genel dijital sanat; sanal gerçeklik	1	0,9
Genel dijital sanat; video art	1	0,9
Görsel tasarım	1	0,9
Kodlama ve sensör teknolojisi	1	0,9
Sanal gerçeklik; grafik tasarım	1	0,9
Sanal gerçeklik; kodlama ve sensör teknolojisi	1	0,9
Sanal gerçeklik; NFT ve blockchain	1	0,9
Yapay zekâ; dijital müze	1	0,9
Yapay zekâ; kodlama ve sensör teknolojisi	1	0,9
Yapay zekâ; sanal gerçeklik; 3D modelleme; kodlama ve sensör teknolojisi	1	0,9
Toplam	106	100

Tablo 2, her bir tematik alanın çalışmalarda kaç kez yer aldığını ayrı ayrı göstermek için hazırlanmıştır. Bu nedenle, aynı çalışma birden fazla tematik tür altında sayılabilmektedir. Tablo 2, dijital sanat alanındaki akademik çalışmaların hangi tematik türlere odaklandığını, bu türlerin birbirleriyle ne sıklıkla birlikte ele alındığını ve hangi alanlara daha fazla yoğunlaşıldığını göstermektedir. Verilerde dikkat çeken; 3D modelleme ile kodlama ve sensör teknolojisinin (%3,8), video art ile grafik tasarım (%2,8), NFT ve blockchain ile yapay zekânın (%1,9) bir arada incelenmesi olmuştur.

Tablo 3*Yöntem Kodları Frekans ve Oran Tablosu*

Yöntem	Frekans	%
Nitel	97	91,51
Karma	6	5,66
Nicel	3	2,83
Toplam	106	100

Tablo 3'te yer alan veriler, incelenmiş olan 106 akademik çalışmanın araştırma yöntemlerini analiz etmek üzere oluşturulmuş olan kodların frekans dağılımlarını göstermektedir. Yöntem olarak nitel araştırmalar 97 adet (%91,51) olmak üzere en yüksek frekansta yer almaktadır. Bu durum, dijital sanat alanındaki çalışmalarının çoğunluğunun betimleyici, bağlam odaklı ve yorumlayıcı olduğunu göstermektedir. Karma (%5,66) ve nicel (%2,83) yöntemlerin de bugüne kadar yapılmış olan çalışmalarda oldukça sınırlı olduğu gözlemlenmektedir.

Tablo 4*Yöntemlerin ve Tür Tematik Kodların Frekans ve Oran Dağılımı*

Tematik Kod	Nitel Frekans	%	Nicel Frekans	%	Karma Frekans	%
Grafik tasarım	18	13,95	0	0	1	14,29
Sanal gerçeklik	14	10,85	2	40	1	14,29
3D modelleme	15	11,63	0	0	1	14,29
Dijital müze	6	4,65	0	0	0	0,00
Dijital kolaj	2	1,55	0	0	0	0,00
NFT ve blockchain	18	13,95	1	20	0	0,00
Kodlama ve sensör teknolojisi	9	6,98	0	0	3	42,86
Video art	4	3,10	0	0	0	0,00
Genel dijital sanat	30	23,26	1	20	1	14,29
Yapay zekâ	13	10,08	1	20	0	0,00

Tablo 4'te yer alan veriler, 106 araştırmanın alan türüne göre yöntemlerden hangileri kullanılarak yapıldığını gösteren frekans verilerinden oluşmaktadır. İncelenen araştırmaların birçoğunda bir ya da birden fazla alan/tür çalışıldığı için (Tablo 2), Tablo 4'teki verilerin frekans ve oranları da buna göre analiz edilmiştir. Buna göre, nitel yöntemler, tüm temalarda en yaygın olarak kullanılan yöntem türüdür. Özellikle genel dijital sanat (%23,26), NFT ve blockchain (%13,95), 3D modelleme (%11,63) konuları nitel ağırlıklı olarak gözlemlenmektedir. Nicel yöntem; sanal gerçeklik (%40), NFT ve blockchain (%20) ve genel dijital sanat (%20), karma ise en fazla kodlama ve sensör teknolojisi (%42,86) araştırmalarında gözlemlenmektedir.

Tablo 5*Yöntem ve Akademik Düzey İlişkisi*

Araştırma Türü	Nitel Frekans	%	Nicel Frekans	%	Karma Frekans	%
Sanatta Yeterlilik	1	1,41	0	0	0	0,00
Doktora	3	4,23	0	0	2	33,33
Yüksek Lisans	18	25,35	1	25	2	33,33
Makale	49	69,01	3	75	2	33,33

Tablo 5’te, 106 adet akademik çalışmanın, akademik düzeyine (makale, yüksek lisans, doktora, sanatta yeterlilik) göre araştırma yöntemlerinin frekans tablosu gösterilmiştir. Bu analiz, araştırma eğilimlerinin ve yöntemsel yaklaşımların hangi akademik düzeyde daha fazla yoğunlaştığını net biçimde ortaya koymaktadır. Tablo 6’ya göre, araştırma makalelerinde %69,01 oranında nitel yöntem, %75 oranında nicel, %33,33 oranında karma yöntem tercih edilmiştir. Yüksek lisansta nitel yöntem %25,35, nicel yöntem %25, karma yöntem ise %33,33 oranındadır. Doktoranın %4,23’ünü nitel, %33,33’ünü karma yöntem oluşturmaktadır.

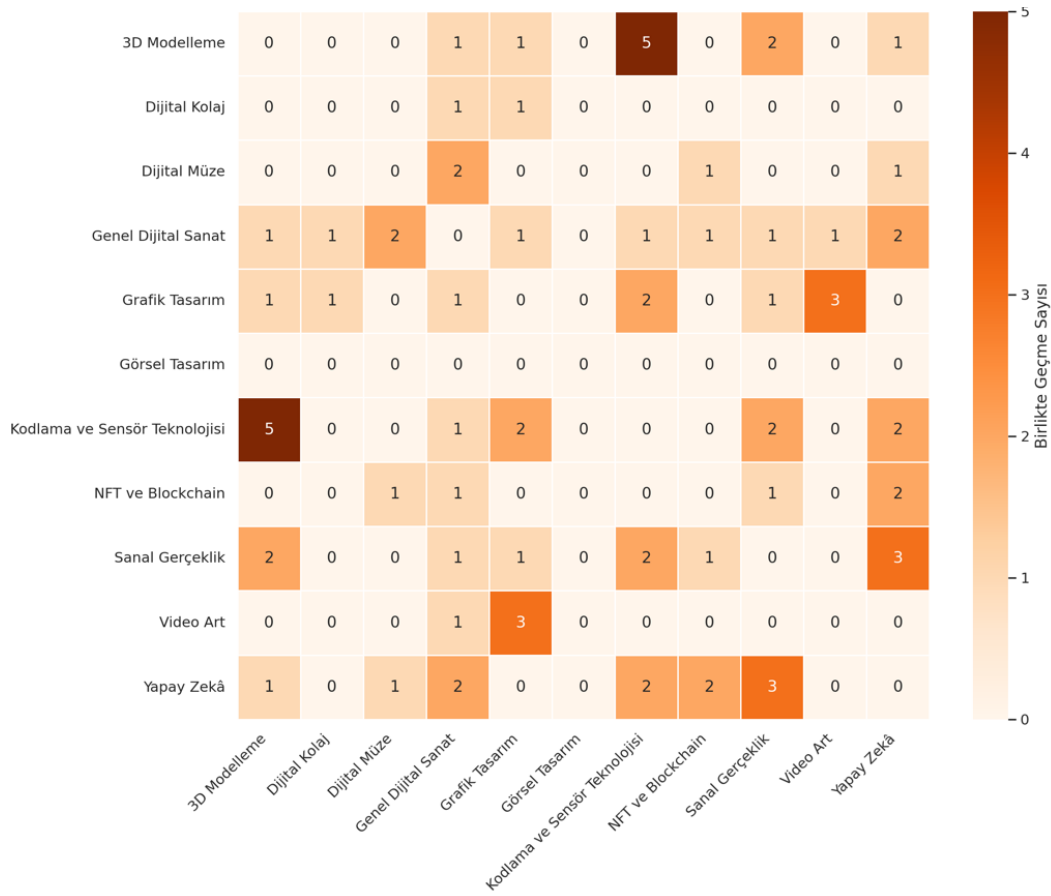
Tablo 6

Yıl ve Akademik Düzeye Göre Frekans ve Oran Dağılımı

Yıl	Araştırma Makalesi (Frekans)	%	Doktora (Frekans)	%	Sanatta Yeterlilik (Frekans)	%	Yüksek Lisans (Frekans)	%
2007	1	1,25	0	0	0	0	0	0,00
2008	0	0,00	0	0	0	0	1	4,76
2010	0	0,00	0	0	0	0	1	4,76
2011	1	1,25	0	0	0	0	0	0,00
2013	1	1,25	1	25	0	0	1	4,76
2014	1	1,25	0	0	0	0	0	0,00
2016	1	1,25	0	0	0	0	0	0,00
2017	1	1,25	0	0	0	0	1	4,76
2018	6	7,50	0	0	0	0	1	4,76
2019	5	6,25	0	0	0	0	2	9,52
2020	3	3,75	0	0	0	0	1	4,76
2021	7	8,75	1	25	0	0	3	14,29
2022	12	15,00	1	25	0	0	4	19,05
2023	16	20,00	0	0	0	0	2	9,52
2024	25	31,25	1	25	1	100	4	19,05

Tablo 6’da yer alan veriler, “dijital sanat” anahtar kelimesiyle gerçekleştirilen çalışmaların hangi yıllarda ve hangi akademik türlerde yapıldığını frekans açısından göstermektedir. Buna göre, alandaki ilk makale 2007 yılında yayımlanmış; ilk yüksek lisans tezi 2008 yılında yapılmıştır. İlk doktora tezinin ise 2013 yılında yapıldığı görülmektedir. 2021 sonrası dönemde araştırma makalelerinde belirgin bir artış gözlemlenmektedir. Sanatta yeterlilik ve doktora türündeki çalışmaların bu alanda sınırlı olduğu gözlemlenmektedir. Son üç yıldaki çalışmaların sayısı, daha önceki yıllardaki tüm bilimsel çalışmalardan daha fazladır.

İncelenen yıllar içerisinde araştırma makaleleri, dijital sanat alanındaki akademik üretimin en baskın türünü oluşturmaktadır. Özellikle 2022, 2023 ve 2024 yıllarında üretimin artış gösterdiği ve toplam yayınlar içerisindeki payının belirgin şekilde yükseldiği gözlemlenmektedir. Yüksek lisans tezlerinde de son yıllarda anlamlı bir artış dikkat çekmekte; özellikle 2019 sonrası bu türdeki çalışmaların oranı belirginleşmektedir. Doktora tezleri ise sınırlı sayıda olmakla birlikte 2021 sonrası tekrar görünür hâle gelmiş ve son beş yıl içerisinde toplam üretimin dörtte birine karşılık gelecek düzeye ulaşmıştır.

Şekil 1*Tematik Kodlar Arası Eş Görünüm Matrisi Isı Haritası*

Şekil 1’de yer alan ısı haritası, 106 araştırmanın çalışıldığı alan tematik tür kodlarına göre, bu kodların birlikte geçtiği durumlara göre oluşturulmuş eş görünüm matrisidir. Tablodaki satır ve sütunlardaki kesişim noktası, iki kodun aynı çalışmada kaç kez birlikte kullanıldığını göstermektedir. Buna göre, en yoğun eş görünüm, 3D modelleme ile kodlama ve sensör teknolojisi arasındadır. Genel dijital sanat türü, birçok kodla birlikte kullanılmıştır. Video art ve grafik tasarım, yapay zekâ ve sanal gerçeklik de sık olarak bir arada kullanılan türler olmuştur.

7. Değerlendirme ve Sonuç

Bu çalışmayla, dijital sanat alanında Türkiye’de yapılmış araştırma makaleleri ve lisansüstü tezler üzerinden nicel içerik analizi yapılmış, alandaki akademik eğilimler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Analiz kapsamında dijital sanatla ilgili 11 farklı tematik kod (tema) tanımlanmıştır. Verilere göre, en sık rastlanan tema “genel dijital sanat” olup, 34 çalışmada (%24,11) karşımıza çıkmaktadır; bu da dijital sanat kavramının genel çerçevede tartışıldığı çok sayıda çalışma olduğunu göstermektedir. Bunu, dijital sanat çalışmalarında karşımıza ilk çıkan yöntemlerden biri olan “grafik tasarım” temasının %14,18 ve güncel teknolojik bir konu olan “NFT ve Blockchain” temasının %13,48 oranında izlediği görülmektedir. Bu sırayı %11,35 oranında 3D modelleme ve %10,64 oranında sanal gerçeklik izlemektedir. Bu dağılım, dijital sanat literatürünün büyük ölçüde genel kavramsal tartışmalara ve yeni dijital teknolojilere odaklandığını, dijital müze, video art ve dijital kolaj gibi niş konuların ise sınırlı sayıda çalışmada incelendiğini göstermektedir.

Bulgulara göre dijital sanat üzerine yapılan çalışmaların büyük çoğunluğu nitel yöntemlerle gerçekleştirilmiştir. İncelenen 106 çalışmanın 97 tanesi (%91,51) nitel araştırma olarak tasarlanmış, yalnızca 3’ü nicel (%2,83) ve 6’sı karma yöntem (%5,66) kullanmıştır. Karma yöntemli çalışmalar azınlıkta olup (6), genellikle nitel görüşmelerle nicel anketler birlikte kullanılmıştır. Nitel araştırmaların

yoğunluğu, alan yazınının ağırlıklı olarak yorumlayıcı ve betimleyici bir özellik taşıdığını göstermektedir. Yanı sıra birden fazla çalışmada, özellikle “genel dijital sanat” ve NFT konulu çalışmalarda, dijital sanatı genel hatlarıyla tartışmak için kapsamlı literatür taraması yapıldığı, grafik tasarım ya da 3D modelleme gibi spesifik dijital sanat eserlerini özölemek için ise doküman incelemesi yönteminin tercih edildiğı görölmüştür.

Dijital sanat alanındaki akademik üretimin yıllara göre önemli bir artış gösterdiği tespit edilmiştir. 2008–2013 yılları arasında bu alana yönelik çalışmalar oldukça sınırlı sayıda olup, bu dönemde üretilen içerikler ağırlıklı olarak yüksek lisans ve doktora tezlerinden oluşmaktadır. Örneğın, 2008 ve 2010 yıllarında yalnızca birer yüksek lisans tezi tespit edilmiş, 2013 yılında ise ilk doktora düzeyindeki çalışma kaydedilmiştir. Bu alandaki ilk yüksek lisans tezi 2008 yılında yayınlanmıştır.

Dijital sanat alanında yapılan ilk araştırma makalesi 2007 yılında, sanal gerçeklik üzerinedir. 2008-2010 arasında DergiPark’ta dijital sanat anahtar kelimeli herhangi bir araştırma makalesine rastlanılmamıştır. 2016 yılı sonrasında ise araştırma makalesi üretiminde artış gözlemlenmiş; bu artış 2018 sonrası dönemde daha da belirginleşmiştir. 2018’den itibaren araştırma makaleleri, yıllık üretim sayısı bakımından lisansüstü tezleri geride bırakmıştır. Yüksek lisans tezleri ise ortalama her yıl 1 ila 4 arasında seyrederak, istikrarlı fakat düşük yoğunlukta bir seyir izlemiştir. Doktora düzeyindeki tezlerin sayısı oldukça sınırlı kalmış; ilk sanatta yeterli tezi ise ancak 2024 yılında yayınlanmıştır.

Bu araştırma bulguları, dijital sanat alanındaki akademik ilginin özellikle son beş yılda arttığını göstermekte, araştırma makaleleri düzeyinde de bir yaygınlaşma gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ancak, alanın derinlemesine incelendiğı, uzmanlık gerektiren ve ihtiyaç duyulan lisansüstü tez üretiminin hâlâ sınırlı olduğı görölmektedir. Bu durum, dijital sanatın akademide son yıllarda popülerleştiğini ancak henüz yerleşik bir araştırma geleneğı oluşturmadığını göstermektedir.

Bulgular, dijital sanatın yalnızca teknolojik bir kültür aktarımı, çalışması biçimi değil, aynı zamanda disiplinler arası bir araştırma konusu olduğunu da göstermektedir. Bulgular, 2024 yılına kadar yapılmış araştırmaların, teorik ve kavramsal bir zeminde hızla geliştiğini, son yıllarda tematik olarak çok çeşitli ve teknolojik merkezli dijital sanat üretimlerinin incelendiğini, ancak araştırma yöntemi olarak uygulamalı ve nicel araştırmalara daha fazla ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bu durum, dijital sanatın araştırma alanı olarak daha çok kuramsal ve eleştirel bağlamda yapıldığını, sayısal verilerle desteklenen ampirik, nicel yaklaşımların çok yaygınlaşmadığını ortaya koymaktadır. Tematik kodlara bakıldığında ise NFT ve blockchain, yapay zekâ gibi popüler olan alanların daha fazla akademik çalışmaya konu olduğı görölmektedir. İncelenen çalışmalarda birden fazla temanın da bir arada incelendiğı tespit edilmiştir. Bu durum, yapay zekâ, dijital kolaj ve sanal gerçeklik gibi birlikte kullanılabilecek entegratif temaların gelecekte daha çok çalışılmaya aday olduğunu göstermektedir. Nihayetinde günümüzde bu temaların birlikte kullanıldığı birçok dijital sanat üretim ve yöntemleri bulunmakta ve gelişmektedir.

Bu çalışmada ayrıca dijital kültür ve dijital sanat üretimi bağlamında ilgili literatür taranmıştır. İncelenen kaynaklar, dijitalleşmenin yalnızca sanatın üretim araçlarını ve sunum, temsil ortamlarını değil, aynı zamanda kavramsal çerçevesini ve estetik sınırlarını da dönüştürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu dönüşüm, kültürel çalışmaların dijitalleşen toplumsal yapılarla uyumlu şekilde yeniden konumlandırılması gerekliliğini gündeme getirmektedir. Kültür ve sanat üretimi, fiziksel mekânlara bağlı kalmaksızın, çeşitli dijital araçlar, yazılımlar ve teknolojik ortamlar aracılığıyla gerçekleştirilebilmekte; bu üretim biçimi, dijital mecralar sayesinde daha erişilebilir, etkileşimli ve çoğaltılabilir bir yapıya kavuşmaktadır. Bu dönüşüm, sanat eserinin üretim amacını, temsil biçimini, bireyle kurduğı ilişkiyi ve sanatçının kullandığı araçları önemli ölçüde etkilemektedir. Böyle bir durumda, özellikle dijital sanatın özgünlük, estetik değer, standartlaşma eğilimleri ve anlamın yüzeyleşmesi gibi boyutları, göz ardı edilmemesi gereken kuramsal ve eleştirel tartışma alanlarını oluşturmaktadır.

Dijital sanatın, Türkiye akademisinde hızla gelişmekte olduğu, ancak hâlâ bazı yönleriyle sınırlı kaldığı görülebilmektedir. Özellikle yöntem çeşitliliğinin artırılması, uygulama temelli araştırmalara daha fazla yer verilmesi ve AR, VR gibi yeni teknolojilerin derinlemesine incelenmesi akademik alandaki boşluğa temel olacaktır. Bundan dolayı bu çalışma, araştırmacılara hem mevcut akademik haritayı sunmakta hem de gelecekte yapılacak çalışmalara yöntemsel, kuramsal ve tematik açıdan zemin hazırlaması öngörülmektedir. Ayrıca bir kültürel çalışma örneği olan dijital sanat alanında yapılan bu akademik çalışmalarda; sanat üretimindeki dönüşüm, izleyici deneyimi, temsil, anlam ve dijital mülkiyet gibi konuların ön planda olduğu; estetik tartışmalar, eleştirel kuramsal çerçeve, etik meseleler, telif hakları ve toplumsal etki boyutu gibi konuların görece daha az temsil edildiği gözlemlenmiştir.

Kaynakça

- Akbulut, O., & Ekin, Y. (2021). Toplumsal hafıza, kùltürel miras ve savaş alanları turizmi üzerine kavramsal bir çalışma. *International Journal of Contemporary Tourism Research*, 5(Özel Sayı), 150-159. <https://doi.org/10.30625/ijctr.954895>
- Altunay, A. (2012). Kes-kopyala-yapıştır: Bir sanat yüzeyi olarak ekran. D. Yengin (Ed.), *Yeni medya ve...* (ss. 13-41). Anahtar Kitaplar.
- Arat, S. Ü. (2021). Pandemi sürecinde katılımcı kùltür ve dezenformasyon. *Maltepe Üniversitesi İletişim Fakùltesi Dergisi*, 8(2), 324-338.
- Atmaca, A. E. (2011). Modern sanat ve bilgisayar destekli sanat çalışmaları (Digital art), *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(37), 293-302.
- Bendaş, K. (2022). Dijitalleşen dünyada medyanın dönüşümü: Geleneksel medyadan yeni medyaya geçiş ve Türkiye’de internet haberciliği. *Anasay*, (22), 373-396. <https://doi.org/10.33404/anasay.1185803>
- Benjamin, W. (2018). A museum studies approach to heritage. J. Marstine (Ed.), *A museum studies approach to heritage* (pp. 226–243). Routledge.
- Bostancı, M. (2019). Dijital müzecilik ve interaktif iletişim: SFMOMA ve mori dijital sanat müzesi örneklemi. *Unimuseum*, 2(2), 34-39.
- Castells, M. (2013). *Ağ toplumunun yükselişi*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Çakır, M. (2013). *Medya ve sanat*. Parşömen Yayınları.
- Çalık, D., & Toker, G. (2016). Ekran çağı insanı ve dijital toplum. *XXI. Yüzyılda Türkiye’de İnternet Konferansı*, 03-05.
- Demirel, İ., & Sayar, T. E. (2018). Yeni medya çağında kùltürel değişim. M. G. Genel (Ed.), *İletişim çağında dijital kùltür* (ss. 57-78). Eğitim Yayınevi.
- Eke, N. P., & Yücel, N. (2023). Dijital çağda sanat ve sanatçı: Ha:ar üzerine bir inceleme. *Akademik Sanat Dergisi*, (20), 62-75.
- Göçer, A. (2012). Dil-kùltür ilişkisi ve etkileşimi üzerine. *Türk Dili Dergisi*, 729(1), 50-57.
- Grau, O. (2004). *Virtual Art: From Illusion to Immersion*. MIT Press.
- Güney, E. (2020). Kùltürel değişimler ilişkisinde post-dijital sanat: Sınır ihlalleri. *Journal of Arts*, 3(2), 129-142.
- Güngör, N. (2016). *İletişim, kuramlar ve yaklaşımlar*. Siyasal Kitabevi.
- Herder, J. G. (2004). *Another philosophy of history for the education of mankind* (I. Berlin, Trans.). Hackett Publishing Company.
- Ingold, T. (2021). *The perception of the environment: Essays on livelihood, dwelling and skill*. Routledge.
- İplikçi, H. G. (2015). İletişimde temel modeller ve kitle iletişim modelleri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 7(2), 15-25.
- Jenkins, H. (2006). *Convergence culture: Where old and new media collide*. NYU Press. <http://www.jstor.org/stable/j.ctt9qffwr>
- Kavut, S. (2020). Kimliğin dönüşümü: Dijital kimlikler. *Selçuk İletişim*, 13(2), 987-1008.
- Koç, N. E. (2020). Sosyal medya, katılımcı kùltür ve kitle çevirisi. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (Ö8), 905-927. <https://doi.org/10.29000/rumelide.822087>

- Koç, R. (2022). Dijitalleşen kültür ya da kültürün dijitalleşmesi: Dijital kültür kavramı. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 15(37), 500-513. <https://doi.org/10.12981/mahder.1112610>
- Kıvrak, M. N., & Özkartal, M. (2022). NFT ve günümüz dijital sanat kavramı arasındaki ilişki. *Oğuzhan Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 193-202. <https://doi.org/10.55580/oguzhan.1225115>
- Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I., & Kelly, K. (2008). *New media: A critical introduction*. Routledge.
- Memişoğlu, S. (2004). Çoğul estetik deneyimin sunduğu sanat nesnesi (Tez No. 149025) [Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi]. Ulusal Tez Merkezi.
- Manovich, L. (2002). The language of new media. *Canadian Journal of Communication*, 27(1), 3-6. <https://doi.org/10.22230/cjc.2002v27n1a1280>
- Medin, B. (2018). Dijital kültür, dijital yerliler ve günümüzdeki yeni film seyir deneyimleri. *Erciyes İletişim Dergisi*, 5(3), 142-158.
- Mondloch, K. (2010). *Screens: Viewing media installation art*. University of Minnesota Press. <https://doi.org/10.5749/minnesota/9780816665211.001.0001>
- Nuttall, J. (2011). *Ahlâk Üzerine Tartışmalar*. A. Yılmaz (Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Oskay, Ü. (1980). Popüler kültür açısından ideoloji kavramına ilişkin yeni yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35, 197-253. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001405
- Özel Sağlamtimur, Z. (2010). Dijital sanat. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 213-238.
- Özselçuk, S. (2023). Dijital sanat bağlamında yapay zekâ algoritmalarının kullanımına yönelik eleştirel bir inceleme: Refik Anadol'un "Makine Hatıraları: Uzay" sergisi. *Uluslararası İktisadi ve İdari Akademik Araştırmalar Dergisi*, 3(1), 1-21.
- Paul, C. (2020). Digital art now: Histories of (im)materialities. *International Journal for Digital Art History*, (5), 2.2-2.11. <https://doi.org/10.11588/dah.2020.5.75504>
- Boroch, R. (2016). A formal concept of culture in the classification of Alfred L. Kroeber and Clyde Kluckhohn. *Analecta*, 25(2), 61-101.
- Storey, J. (2021). *Cultural theory and popular culture: An introduction* (8th ed.). Routledge.
- Tan, Y. (2022). Doğanın sanata yansımaları ve ekolojik sanat. *İnsanat Sanat Tasarım ve Mimarlık Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 21-41.
- Thomson-Jones, K., & Moser, S. (2024). The philosophy of digital art. In E. N. Zalta & U. Nodelman (Ed.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2024 ed.). Metaphysics Research Lab, Stanford University. <https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/digital-art/>
- Toptaş, R. (2022). Türkiye’de dijital sanat, sanatçıları ve eserleri hakkında bir araştırma. *STAR Sanat ve Tasarım Araştırmaları Dergisi*, 3(5), 170-186.
- Türkmenoğlu, H. (2014). Teknoloji ile sanat ilişkisi ve bir dijital sanat örneği olarak Instagram. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(4), 87-100.
- Van Dijk, J. (2012). *The network society* (3rd Editon). SAGE Publications.
- Yardibi, F. (2024). Yeni medya çağında dijital sanatın yükselişi: Bibliyometrik analiz. *İstanbul Arel Üniversitesi İletişim Çalışmaları Dergisi*, 13(26), 329-346.

Yılmaz, M., & Özkartal, M. (2024). Dijital sanatın yaratıcılığı teşvik etmesi ve dijital platformların resim sanatına katkısı. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Uluslararası Sanat ve Tasarım Dergisi*, 1(2), 2-11.

Yurdabak, M. K. (2022). NFT: Dijital sanatta yeni bir perspektif ve getirdiğı fırsatlar üzerine bir derleme. *Nişantaşı Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 143-153. <https://doi.org/10.52122/nisantasisbd.1107687>

Yıldırım, M. (2019). Dijital Sanat ve Kolaj. *EKEV Akademi Dergisi*, (80), 319-338.

Makale Bilgi Formu

Yazarların Katkıları: Sümeyya Olcay Yaman, çalışma konsepti ve tasarımı, veri toplama, veri analizi ve yorumlama, yazı taslağının oluşturulması ve literatür taraması; Yusuf Adıgüzel, çalışma konsepti ve tasarımı, veri analizi ve yorumlama, yazı taslağının oluşturulması, içeriğın eleştirel incelenmesi ve literatür taraması süreçlerine katkıda bulunmuştur.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yapay Zekâ Bildirimi: Bu makalede oluşturulan listedeki karmaşık kavramsal içeriklerin belirgin tematik başlıklar hâlinde yapılandırılmasında ve tematik alanların sınıflandırılmasında öneri düzeyinde OpenAI ChatGPT'den (Version GPT-4o) faydalanılmıştır. Bu araç, oluşturulan listedeki karmaşık kavramsal içeriklerin belirgin tematik başlıklar hâlinde yapılandırılması amacıyla sembolik ve açıklayıcı bir temsil işlevi görmüştür. Elde edilen bu ilk tematik yapı önerisi, araştırmacı tarafından yapay zekâdan bağımsız biçimde gözden geçirilmiş, son hali detaylı içerik analiziyle yeniden düzenlenmiştir.

İntihal Beyanı: Bu makale Turnitin tarafından taranmıştır.

Erken Cumhuriyet Döneminde Çingelere Yönelik Söylem İnşası: Cumhuriyet Gazetesi Örneği

Discourse Construction Towards Gypsies in the Early Republic Period: The Example of Cumhuriyet Newspaper

Simge Mert

İstanbul Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü,
İstanbul, Türkiye,
simge.mert@istanbul.edu.tr,
ror.org/03a5qrr21

Geliş Tarihi/Received: 13.03.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 20.06.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
26.06.2025

Öz: Çingelerin dilleri ve dinleri farklılaşsa da tüm coğrafyalarda ötekileştirilmeleri değişmemektedir. Çoğunluk nüfusunu oluşturdukları bir ülkenin olmayışı, ötekileştirilmelerini güçlendirmektedir. Pejoratif Çingenelik, söylemlerle yeniden üretilmektedir. Bu araştırma, Cumhuriyet gazetesinde Çingelerin aktarılma biçiminin “pejoratif Çingeneliğin” inşasındaki etkisini araştırmaktadır. Araştırma dönemi olarak, vatandaşın tanımlandığı ve basında sansür mekanizmaları sebebiyle basının devlet ideolojisine aykırı yayın yapmasının neredeyse imkânsız olduğu Erken Cumhuriyet Dönemi (ECD) seçilmiştir. Sansüre rağmen ötekileştirici söylemlerin üretilmesi, devlet ideolojisiyle basının söyleminin örtüştüğünü göstermektedir. Çingeleri ötekileştiren söylemlerin yayımlanabilmesi, gazetede ve devlet ideolojisinde Çingelerin ortak “öteki” olduğunu göstermektedir. Örnekleme belirlerken, Cumhuriyet’in ilanından 14 Mayıs 1950’ye dek yayımlanmış “Çingene” ve “Kıptı” ifadelerini içeren metinlerde ölçütlü örneklem yöntemi kullanılmıştır. Sözlük ve ansiklopedilerdeki Çingene tanımlarındaki pejoratif etiketlerle örtüşen metinler seçilmiş, farklı etiketleri içermesine dikkat edilmiştir. Bu bağlamda çalışmada 6 haber metni Van Dijk’in eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir. Pejoratif Çingene etiketinin üretimi ve yeniden inşasına yardımcı öğeler tespit edilmiştir. ECD’deki katı sansür mekanizmalarına rağmen, Çingelerin söylem aracılığıyla ötekileştirilmesinde etkili olan faktör, devlet ideolojisinde Çingelerin yeri ile gazetenin Çingeleri ele alış biçimi arasında paralellik olmasıdır. Bu durum, pejoratif Çingeneliğin inşasında Cumhuriyet gazetesi ve devletin rol oynadığını göstermektedir. Araştırma, sözlük ve ansiklopedilerde yer alan pejoratif Çingeneliğin inşasında Cumhuriyet gazetesi ve devlet ideolojisinin rolüne dikkat çekerek literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

Anahtar Kelimeler: Erken Cumhuriyet Dönemi, Cumhuriyet Gazetesi, Çingene, Eleştirel Söylem Analizi, Devletin İdeolojik Aygıtları

Abstract: Although the languages and religions of Romani people differ across geographies, their marginalization remains a constant. The absence of a nation-state in which they constitute the majority reinforces this othering. Pejorative concepts of “Gypsiness” are continuously reproduced through discourse. This study investigates the role of the Cumhuriyet newspaper in the construction of “pejorative Gypsiness” by examining its portrayal of the Romani people. The research focuses on the Early Republican Period (ERP), a time when the modern Turkish citizen was being defined and when press censorship made it nearly impossible for newspapers to publish content contrary to state ideology. The fact that exclusionary discourse could still be produced despite this censorship indicates an alignment between the ideology of the state and the discourse of the press. The ability to publish narratives that “othered” the Romani people suggests they were a common “other” for both the newspaper and the state. The sample was selected using purposive sampling from texts published in Cumhuriyet between the proclamation of the Republic and May 14, 1950, that contained the terms “Çingene” and “Kıptı.” Texts were chosen that aligned with the pejorative labels found in dictionary and encyclopedia definitions of “Gypsy,” ensuring a variety of different labels were included. Within this framework, six news articles were analyzed using Van Dijk’s critical discourse analysis. The analysis identified elements that contributed to the production and reconstruction of the pejorative “Gypsy” label. It was determined that despite the strict censorship mechanisms of the ERP, the parallel between the state’s ideological positioning of the Romani people and the newspaper’s portrayal of them was a significant factor in their discursive othering. This situation reveals the roles of both the Cumhuriyet newspaper and the state in the construction of a pejorative notion of “Gypsiness.” By highlighting the part played by the Cumhuriyet newspaper and state ideology in constructing the pejorative “Gypsiness” found in dictionaries and encyclopedias, this research aims to contribute to the existing literature.

Keywords: Early Republican Period, Cumhuriyet Newspaper, Gypsy, Critical Discourse Analysis, Ideological State Apparatuses

Extended Abstract

Gypsies are known by different names in Turkey such as Çigan, Elekçi, Poşa, Şopar, Roman... and in Europe as Gypsy, Zigenuer, Gitano... Gypsies are consistently othered, regardless of location. (Yoors, 2005, p. 13). Negative discourses have positioned them as a disadvantaged group (Danka, 2008, p. 49). There are negative discourses about them such as irreligious, witch, fortune teller, child thief (Kolukırık, 2009, p. 114), foul-mouthed, quarrelsome, dirty (TDK, 1983), prostitute, primitive, executioner, beggar, animal thief ("Gypsies", 1964, p. 65), one who sold his wife. Idioms, dictionaries, novels and legal regulations that help us get to know the other have reconstructed the otherness of the Gypsies.

The Early Republican Period covers the period between October 29, 1923 and May 14, 1950. During this period, Turkey was governed by a single party, the CHF, was considered identical with the state. During the period when the definitions of citizen and other were made, it is possible to see regulations that alienated Gypsies in the Settlement Law No. 2510. In the Early Republican Period, control and censorship mechanisms were established on the press in order to silence anti-regime voices. It is known that writers and newspaper owners who published against the state ideology were sentenced to death, exile, and imprisonment, and newspapers and magazines were suspended or closed. In this context, only texts that were compatible with the state ideology were able to be published. The attitude of the state towards a group can be understood from the press of the period. Mustafa Kemal had his friend establish the Cumhuriyet Newspaper in order to silence the opposition press. The Cumhuriyet Newspaper introduced itself as the spokesperson and protector of the Republican regime (Bahadır, 1994). There are many CHF deputies in the newspaper. This situation led to the newspaper becoming the party's publication organ. In this study, the way Gypsies are treated in the Cumhuriyet Newspaper is examined and the role of the newspaper and the state in the construction of pejorative Gypsyism is discussed. The questions that form the basis of the study are as follows:

- a) Are the negative labels that Gypsies are treated with in the Cumhuriyet Newspaper consistent with the definitions of Gypsies in dictionaries and encyclopedias?
- b) Does the portrayal of Gypsies in the Early Republican Period contribute to the construction of pejorative discourse?
- c) Is it possible to understand the state's attitude towards Gypsies from the way Gypsies were treated in the Cumhuriyet Newspaper in the Early Republican Period?

The state maintains its power through various apparatuses. The common points of Althusser's ideological tools are to ensure that the people internalize the ideology of the state. The Press DİA is special because it brings the citizen together with its ideological dose every day and ensures the legitimacy of its sovereignty (Althusser, 2019, p. 179).

In the study, qualitative research methods were used because they provide the opportunity to explain the phenomena and provide detailed analysis (Creswell, 2017). 1379 items containing the expressions 'Gypsy', 'Çingen', 'Kıpti' were identified. In the sample selection, attention was paid to ensure that the texts included negative labels in dictionaries and encyclopedias and were sufficiently informative. Because the important point in the criterion sampling method is that the sample to be selected is informative (Marshall, 1996). In this context, the scale sampling method was used. Examples of the expressions 'child thief', 'thief', 'dishonorable', 'careless', 'stingy', 'beggar', 'dirty' were sought in the texts. Texts containing different labels were included in the sample. In this context, 6 texts were selected. Discourse analysis was preferred as the research design. Discourse analysis is a qualitative research design that aims to reveal social relations and ideologies by examining language elements and texts (Özdemir, 2010). In this study, the critical discourse analysis method of Teun Adrian Van Dijk, who examined the reconstruction of inequality against ethnic groups in discourses through

newspaper texts, was used. This method tries to draw attention to social problems by focusing on concepts such as race, power, hegemony, sovereignty, gender, ethnicity, and inequality. How the dominant group controls the discourse; how the discourse affects oppressed groups; the role of discourse control in the construction of social inequality; and how oppressed groups will resist are the main questions that critical discourse analysis examines (Mora, 2011, p. 12). In the Early Republican Period, the citizen and the other were redefined. Therefore, it was examined how the Cumhuriyet Newspaper handled Gypsies in the Early Republican Period. While labeling definitions were not made for other ethnic groups, labeling expressions were included about Gypsies, and the word Gypsy was written in lower case. Gypsy men were skinny and weak, Gypsy women were just erotic objects (Yazgaç, 1930). News was given that they even stole children (Bilgiç, 1939), and the texts were supported with visuals. It was stated that Gypsies lived a nomadic, dirty, poor, miserable, primitive life (Kandemir, 1937). The professions of the Gypsies in the texts were musicians, dancers, fortune-tellers, basket-makers, fruit/flower sellers, beggars, and bear charmers. Gypsies were referred to as 'unfaithful (Cumhuriyet, 1935),' 'having sex with anyone', 'selling their wives (Cumhuriyet, 1930),' 'dishonorable', 'quarrelsome', 'torturer', 'murderers' people. Pejorative discourses reconstructs the othering for Gypsies.

Cumhuriyet Newspaper has a semi-official character due to the fact that its founder and many of its writers were CHP deputies, it was founded upon Mustafa Kemal's request and it received state support. Cumhuriyet Newspaper, which is instrumentalized in conveying ideology to the public, has an ideology parallel to the state ideology. The fact that Cumhuriyet Newspaper's othering publications towards Gypsies are not caught by the censorship mechanism shows that the state ideology has a similar attitude. The Cumhuriyet Newspaper took part in the construction of pejorative Gypsyism with the way it treated Gypsies.

1. Giriş

Çingeneler her coğrafyada dışlanmış ve ötekileştirilmişlerdir (Yoors, 2005, s. 13). Kuşaklar boyunca aktarılan inanışlar ve söylemler önyargıyı beslemiş, Çingeneler dezavantajlı bir gruba dönüşmüştür (Danka, 2008, s. 49). Çingeneler tanımlanırken dinsiz, cadı, falcı, çocuk hırsız (Kolukırık, 2009, s. 114), küfürbaz, kavgacı, pis (TDK, 1998), fuhuş yapan, ilkel, cellat, dilenci, hayvan hırsız (MEB, 1964), buçuk millet, eşini satan gibi etiketler kullanılmıştır. Çingeneler halk arasında tekrarlanan söylemlerin yanı sıra yasalar aracılığıyla devlet tarafından da ötekileştirilmiştir.

Kökenleri Hindistan'a dayanan (Özden Cankara, 2012, s. 103) Çingenelerin Anadolu topraklarına ne zaman ayak bastıkları bilinmese de 1050 yılında İstanbul'da oldukları, dolayısıyla Türkiye Cumhuriyeti kurulmadan bu topraklarda yaşadıkları bilinmektedir (Arayıcı, 2008, s. 8). Türkiye'nin kuruluşuyla birlikte Çingenelerin hayatında da değişiklikler olmuş, Bulgaristan ve Yunanistan'da yaşayan Çingeneler Müslüman olmamalarına rağmen, mübadil nüfus olarak Türkiye'ye gönderilmiştir (Kolukırık, 2005, s. 57).

Erken Cumhuriyet dönemi (ECD), Türkiye'nin temellerini oluşturan ilkelerin inşası açısından önemlidir. Devlet, yaptığı yasal düzenlemelerle ideolojisini inşa etmiştir. Yeni tanımlar getiren Türkiye Cumhuriyeti, ulus-devlet anlayışı bağlamında homojen bir Türk ulusu oluşturmaya çalışırken Çingeneleri ideal vatandaş tanımının dışında bırakmıştır. Çingeneler, 1934 tarihli ve 2510 Sayılı İskân Kanunu'nun 4. Maddesi'nde yer alan "Türk kültürüne bağlı olmayanlar, anarşistler, casuslar, Çingeneler, memleket dışına çıkarılmış olanlar Türkiye'ye muhacir olarak alınmazlar." (İskân Kanunu, 1934) ifadeleriyle ötekileştirilmişlerdir. Üstelik Çingenelerin bazı haklardan mahrum bırakıldığı tek yasal düzenleme İskân Kanunu değildir. 1926 tarihli ve 788 sayılı Memurin Kanunu'nun 4. Maddesi'nde memur olacak kişilerde aranan "Türk olmak" şartı, Çingene istihdamına engel olmuştur (Mert, 2016, s. 37). Nüfusun homojenleştirilmeye çalışıldığı ECD'de, Çingeneleri nüfusun dışında tutmaya yönelik çaba dikkat çekicidir.

Tùrkiye'nin kuruluşundan çok partili hayata geçilen 1950 yılına kadarki dönem, Erken Cumhuriyet Dönemi (ECD) olarak adlandırılmaktadır. ECD, Cumhuriyet rejiminin inşasında gerekli devrim ve değişikliklere sahne olmuştur. Toplum ve kurumların sil baştan yapılandırıldığı dönemde, devlet tüm imkânlarını kullanarak ideolojisini halka benimsetmeye çalışmıştır. Değişiklik beraberinde direnci getirmiştir. Kurulan yeni devlete, meclise ve devrimlere karşı olanları susturmak ve rejimi korumak için birçok önlem alınmıştır. Takrir-i Sùkùn Kanunları, İstiklal Mahkemeleri ve sıkı yönetim dönemleri bu tedbirlerden birkaçıdır. Gazeteler, içeriğindeki metinler ve görseller aracılığıyla okuyucu kitleyi içerik akışına maruz bırakarak ideolojik aktarımı sağlamaktadır (Van Dijk , 2015, ss. 44-45).

Hangi bilginin üretilip halkla nasıl paylaşılacağı, metindeki söylemin devlet ideolojisiyle örtüşmesine bağlı olmuştur. Resmî ideolojiyle örtüşmeyen söylemler içeren basın organlarına yaptırımlar uygulanmıştır. ECD'de sansür ve denetim mekanizmaları oluşturulup idama varan cezalar verilmesinin amacı, rejime muhalif söylemleri önlemek ve devlet ideolojisini halka benimsetmektir. Mustafa Kemal Atatürk, halka yapılan devrimleri açıklamak ve muhalif İstanbul basınına susturmak amacıyla bir gazete kurulmasını talep etmiştir. CHF Milletvekili Yunus Nadi ve gazeteci arkadaşları, rejimin savunuculuğunu yapmak üzere Cumhuriyet gazetesini kurmuşlardır. Yunus Nadi, Millî Mücadele döneminde halkın desteğini canlı tutmak amacıyla kurduğu Yenigün gazetesi dolayısıyla aşına olduğu devrim savunuculuğunu Cumhuriyet gazetesi çatısı altında devam ettirmiştir. Cumhuriyet gazetesi, rejimin savunuculuğunu yapıp yeniliklerde kamuoyu oluştursa da (Bahadır, 1994) ECD sansür uygulamalarından sakınmamış, uyarı ve kapatma cezalarına çarptırılmıştır.

3 Mayıs 1925 tarihli 1846 sayılı "Havail-i Şarkıye'de İdare-i Örfiye Mıntıkasında Tatbik Edilecek Sansür Talimatnamesi", sıkıyönetim bölgesindeki gazete ve dergileri sansüre tabi kılmıştır. 4 Mart 1925'te yürürlüğe giren Takrîr-i Sùkùn Kanunu sonrası Orak Çekiç, Tevhîd-i Efkâr, İstiklal, Son Telgraf, Sebîlürreşad, Toksöz, Aydınlık, Millet, Presse de Soir, Kahkaha, Doğruöz, Resimli Hafta, Sadâyı Hak, Tanin, Sayha, Vatan, İstikbal ve Yoldaş gazeteleri kapatılmıştır (İnuğur, 1992, ss. 53-54; Korkmaz, 2005). Terakkiperver Halk Fırkası'na destek veren Tanin gazetesi ve diğer yayın organlarının kapatılmasıyla muhalif basına darbe vurulmuştur. Kapatılan gazete ve dergilerin yerine CHF'ye açıktan destek veren Son Saat ve Milliyet gibi yayınlar geçmiştir. Dönemin gazeteleri olan Hâkimiyet-i Milliye (1934'te Ulus adını almıştır), Vakit, Cumhuriyet, La République, Akşam, L'Akcham, Yeni Asır, Le Levant, Anadolu, Son Saat, Yarın, Milliyet, Politika, İnkılap, İkdâm ve Tevhîd-i Efkâr, iktidar partisi olan CHF'nin yanında yer alarak basının tek sesli hâle gelmesini sağlamıştır (Koloğlu, 1993, ss. 63-71).

Gazete ve dergilerin denetlenmesi için Emniyet Umum Müdürlüğü'ne bağlı '9. Şube' (Kabacalı, 1987, s. 157) bir sansür kurumu olarak 1938'de kurulmuştur. Sıkı denetimin yanı sıra dergi ve gazeteler ekonomik zorluklarla da sınanmıştır. Mùrekkep, kâğıt, yedek parça temini matbaalar için ciddi sorun oluşturmıştır. Devlet desteği almayan birçok yayın bu dönemde kapatılmış, devam edebilenlerse varlıklarını sürdürebilmek için hükûmet yanında konumlanmak mecburiyetinde kalmışlardır (Koloğlu, 1993, s. 80).

Gazetede yer verilen reklamlar ve görsellerle Batılı yaşam tarzı özendirilmiştir. Sadece haber mecrası değil aynı zamanda bir eğitim kurumu olarak da değerlendirilebilecek gazetede neredeyse her gün Batı tarzı dans, opera, tiyatro gösterilerinin afişlerinin yer alması, Türk kadınının ve çocuğunun nasıl olması gerektiğine dair metinler, görsellerle desteklenerek işlenmiştir. Bu durum söylem inşasının doğasıyla uyuşmaktadır. Söylem, toplumsal düzeni sağlamak, hegemonya oluşturmak gibi amaçlarla kullanılabilir (Mc Gregor, 2003, s. 15). Kùltür ve toplumun inşasında rol oynayıp sosyal problemleri ele alan söylemler, alt metinle görünenin ötesinde bilgi aktarabilmektedir. Devletin bir gruba yönelik tutumunu anlamak için dönem basınının söylemleri önemli veriler içermektedir. İdeal vatandaş tanımı yapılırken, Çingeneleri ulus devlet anlayışına rağmen dışarıda bırakan söylemlerin analizi önemlidir.

Cumhuriyet gazetesi, Cumhuriyeti benimsetmek, yenilikleri halka anlatmak- kamuoyu oluşturmak, muhalif İstanbul basını üzerinde baskı kurmak için kurulmuştur. Bir parti gazetesi olmadığını aıklaşa da (Bahadır, 1994) kurucusu Yunus Nadi'nin CHP milletvekili olması ve Mustafa Kemal' Atatürk'ün direktifiyle kurulmuş olması sebebiyle (Cumhuriyet, 1994) resmî olmayan resmî gazete şeklinde çalışmıştır. Devletle bu denli yakın konumu gereği ingenelerin  tekiliğini anlamlandırmada Cumhuriyet gazetesi dönem söylemlerini önemli kılmaktadır. Yapılan bu çalışmada ingenelerin Cumhuriyet gazetesinde ele alınış biçiminin pejoratif söylem inşasına etkisi araştırılmaktadır.

2. Öteki Olarak ingeneler

Avrupa'da "Gypsy", "Gitano", "Zigenuer"; Türkiye'de "igan", "şopar", "Roman", "Mutrib", "Elekçi", "Poşa", "K er", "Sepetçi", "Cano", "Arabacı", "Esmer Vatandaş" gibi çok farklı şekillerde anılan ingeneler için yaşadıkları coğrafya, adlandırılma biçimleri, konuşulan dil, ibadet edilen yaratıcı değişse de öteki olmaları değişmemiştir (Yours, 2005, s. 11). Avrupa'da ingeneler casus, hain, dinsiz, büyücü, cadı, putperest, dinden dönme, hırsız, cellat (Levy, 1999'dan akt. Kolukırık, 2009, s. 113), yamyam (Marsch, 2008, s. 14) olarak tanınmaktadırlar. Türkiye'de ise sünnetsiz, dilenci, eşine fuhuş yaptıran, ilkel, pis, göçebe, sadakatsiz, ahlaksız (MEB, 1964), esmer, sepet-elek-maşa satıcısı (ingene, 2000), cimri, borç takan, gürültücü, küfürbaz, kavgacı, saldırgan (ingene, 1998) insanlar olarak tanınmaktadırlar. 'ingene' kelimesi hakaret olarak algılanmakta, egemen söylemi içselleştiren ingeneler tarafından dahi aşağılayıcı ifade olarak kullanılmaktadır. Bu durum söylemin gücünün bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Çingenelerin tam bir insan sayılmadığına işaret eden 'buçuk' da sık kullanılan ifadelerdendir. Çingenelerin bu  tekiliğinin temeli araştırmalara konu edilmiştir. ingeneliğin bir etnik grup  yeliği değil kültürel bir durum olduğuna (Okely, 1983, s. 7), Almanya'da egemen grubun dışında kalanları işaret ettiğine (Lucassen& Willems, 2003'ten akt. Yılgör, 2014, s. 20) değinen tartışmalar mevcuttur. Etnik kökenden ari şekilde ötekilik üzerine inşa edilmiş, egemen toplumdan farklı etnik kökene sahip olma, endogamik evlilik yapma, egemen sınıfın istemediği pis işlerle geçimini sağlama gibi kriterleri baz alan peripatetik (Rao, 2004'ten akt. Yılgör, 2014, s. 71) yaklaşımı da ingenelerin  tekiliğini kültürel değerlerle anlamlandırmaya çalışan çalışmalar arasında farklı bir yer tutmaktadır.

Çingenelerin g  yolları ve anavatanlarının tespitinde dil bilimcilerin çalışmaları önemlidir.¹ ingenelerin kullandıkları dil olan Romanesle ile Sanskritçe arasındaki benzerliklerden yola çıkılarak anavatanlarının Kuzey-Batı Hindistan olduğu bulunmuştur (Mert, 2016, s. 20). ingeneler 9.-10. yüzyılda (Berger, 2000, s. 7) anavatanları Hindistan'dan ayrılıp üç ana koldan dünyaya yayılmışlardır. Birinci kol, Afganistan, İran ve Anadolu'dan geçerek Balkanlar'a uzanmakta, Avrupa kolu olarak adlandırılmaktadır. İkinci kol da Balkanlar'a ulaşsa da g zerg h Afganistan, İran, Ermenistan  zerinden Rusya'ya doğru ilerlediğinden Ermenistan kolu olarak tanınmaktadır. Asya kolu olarak da bilinen üçüncü kol, Afganistan'dan çıkıp Suriye, Filistin, Kuzey Afrika'dan geçerek İşpanya'ya ulaşmaktadır (Arayıcı, 2008, s. 26). Avrupa kolundan gidenler 'Rom'lar, Ermenistan üzerinden ilerleyenler 'Lom'lar, Asya kolunu takip edenler 'Dom'lar olarak tanınmaktadırlar (Altınöz, 2013, s. 19). Türkiye,   grubu da barındırmaktadır.

Bilimsel alışmaları destekleyen anlatılarda ingenelerin soyunun Hz. Nuh'un oğlu Yasef'in nesline dayandığı, Sind ve Hind havzasında yaşadıkları (Altınöz, 2013, s. 18), zanaatkarlık ve eğlence sektörüne ait meslek gruplarıyla  zdeşleştikleri, Hindistan'dan neden ve ne zaman göç ettikleri anlatılmaktadır. Firdevsi'nin şehname adlı eserine göre M.S. 420 yılında (Asseo, 2007, ss. 115-116) İran şahı Behram Gur'un Hint kralından 10 bin müzisyen-eğlence erbabı talebiyle İran'a göçmüşler, İran şahı'nı kızdırap kovulmuşlardır (Fonseca, 2020, s. 104). Anlatılar eşitlense de ortak nokta zanaata dayalı meslekleri olması, gittikleri yerden kovulmaları, pis-dokunulmaz sayılmaları, toplumdan aşağı görülmeleri,

¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mert, 2016, ss. 20-21

lanetli kabul edilmeleridir. Lanet metaforunun temelinde dini değerlere hakaret bulunmaktadır. Lanetli oluşları ve göçebelikleri ya Hristiyanlıktan döndükleri için Papa'nın lanetine (Karaman, 2008, s. 33), ya demirci etiketine atfen Hz. İsa'nın çarmıha gerilmesinde kullanılan çivileri yapmasına (Fonseca, 2020, s. 104), ya da ateşe atılacağı zaman Hz. İbrahim'i koruyan melekleri kaçırmak için meydana girdikleri ensest ilişkiye (Mert, 2016, s. 32) dayanmaktadır. Göçebeliklerini lanet metaforu haricinde açıklayan tek söylem, Tanrı'nın onları yaratmada onlar için toprak yaratmayı unutmalarına bağlanmıştır (Karaman, 2008, s. 122). Buçuk-yarım oluşları da topraksız yaratılmalarına bağlanmaktadır. Çingeneleri konu edinen ve dini temel alan bu gibi birçok söylem sayesinde Çingenelerin ötekiliği kültürel ortak bir paydada birleşmekte ve din ekseninde mantıksal çerçeveye oturtulmaya çalışılmaktadır.

Çingenelerin söylemler aracılığıyla dışlanmasının bir diğer boyutunu atasözleri ve deyimler oluşturmaktadır. Çingeneleri ötekileştirecek ifadeler içeren bu söylemlerin kullanımı pejoratif Çingeneliğin yeniden inşasına sebep olmaktadır. Bilinmektedir ki ideolojilerin edinildiği en güçlü kaynaklar konuşma yoluyla toplumsal çevredir. 'Çingenenin bismillahından kıl çıkar', 'bahçeye erik kapına Çingen bastırma', 'Çingene çit çit arkası bit bit', 'Çingene çergesi', 'pis-dokunulmaz-necis' etiketini; 'Çingen çocuğu gibi kalmak', 'Çingene maşası', 'kara- kuru' anlamında 'esmer ve çelimsiz' etiketlerini; 'Çingene çalar Kürt oynar', 'Çingene düğünü 'özensizlik' ve 'düzensizlik' etiketlerini; 'Çingene pilici', 'izinsiz her yere giren', 'usul yordam bilmeyen' etiketini; 'Çingene hesabı', 'buçuk' söylemine atfen küsuratlı hesapları; 'Çingene kavgası' 'kavgacı-saldırgan' etiketini, 'Çingene gibi giyinmek' özensizliği; 'Çingenelik etmek' çirkef ve cimri etiketlerini barındıran söylemlerdir². Bu ve benzeri atasözleri ve deyimler kullanıldıkça pejoratif söylem tekrar tekrar üretilmektedir.

Söylemin sahibi, toplumu nasıl şekillendireceğinde belirleyicidir. Atasözleri ve deyimler söylemi nesilden nesle taşıyan etkili bir araçtır. Anonim olmaları, atasözleri ve deyimlerin etkisini azaltmaktadır. Devlet, güç sahibi olarak bilgi üretme ve söylemi yönlendirme yetisine sahiptir. Devletin oluşturduğu söylemin algıyı dönüştürme yetisi, anonim içeriklerden güçlüdür. Elindeki araçlarla kendi ideolojisini inşa edebilir, var olan söylemi değiştirebilir ya da yeniden üretebilir. Zira tanım yapma yetkisi erk sahibindedir; bu sebeple devlet denetimindeki yayınların sansür mekanizmasına takılmadan yayımlanabilen metinler, devlet ideolojisiyle örtüştüğü için kendine yer bulabilmiştir. Sözlük ve ansiklopedi maddeleri, tanımlama yaparak söylem inşasında güçlü rol oynamaktadır. Özellikle devlet kurumlarınca basılan ya da basılmasına izin verilen bu yayınlar, bir konu hakkında devletin tutumunu ortaya koymada etkili birer araçtır. Türk Dil Kurumu, devlet eliyle kurulmuş önemli bir kurum olarak tanımlarıyla söylem inşasında rol oynamaktadır. Devlet ideolojisiyle örtüşen 1983 baskılı Türkçe sözlüğünde "Çingene", "cimri" olarak tanımlanmış; "Çingenelik" ise cimrilik, arsızlık, açgözlülük, pislik, dağınıklık ve fakirlikle özdeşleştirilmiştir. "Çingene parası" bozuk para olarak tanımlanırken, Çingenelerin dilenci olduğu ima edilmiştir (TDK, 1983).

Basın, devletin söylem ürettiği ve ideolojisini halka benimsetmek için kullandığı bir araçtır. Kitap, sözlük ve ansiklopedilerde pejoratif söylemlerle yer verilen Çingenelerin bu ötekileştirilmesinin, devlet tarafından araçsallaştırılan gazetelerde izini sürmek önemlidir. İdeolojik temellerin atıldığı ECD'de, devletle yakın ilişkide olan Cumhuriyet gazetesinde konunun ele alınışı biçiminin incelenmesi, dönemin Çingenelere yönelik tutumunu ortaya koymada aydınlatıcı olacaktır.

3. Cumhuriyet Gazetesi'nde Söylem İnşası

Söylem ve ideoloji birbirini besleyen iki kavramdır. Söylem ideolojiyi barındırırken, ideoloji söylemi şekillendirir. Devlet, ideolojiyi üretip yayabildiği araçlara sahiptir. Althusser'in "devletin ideolojik araçları" olarak adlandırdığı bu araçlardan biri basındır. Basın, yazarla okuyucu arasında bir köprü

² 1983 basımlı TDK Türkçe Sözlükte Çingenelik etmek cimrilik (TDK,1983) olarak tanımlanmış olsa da günümüzde çirkeflik olarak kullanılmaktadır

vazifesi görerek devlet ideolojisinin aktarılmasını sağlamaktadır (Eagleton, 2015, s. 257). Özellikle haber metinleri, okuyucuya günlük ideoloji yüklemesi yapmaktadır (Althusser, 2019, s. 179). Devlet ideolojisinin toplum tarafından benimsenmesi, devletin bekası açısından hayatidir. Kamuoyu oluşturmak ve halkın ideolojik edinimini sağlamak gibi birçok görevi üstlenen basın, toplumu şekillendirirken yer yer devletin ve ideolojinin savunuculuğunu da yapmaktadır.

Cumhuriyet gazetesi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının akabinde, özellikle hilafet yanlısı İstanbul basınının muhalif sesini susturmak ve halka ideolojik aktarım yapmak amacıyla bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün talebi üzerine kurulmuştur. İlk sayısında kendini "Cumhuriyet'in savunucusu" olarak tanıtan gazetenin isim babasının Atatürk, kurucusunun ve birçok yazarının CHF milletvekili olması, ekonomik zorlukları aşmasında devlet bütçesinden ve Atatürk'ün şahsi hesabından desteklenmesi gibi faktörler, gazetenin devletle özdeşleştiğinin göstergesidir. 7 Mayıs 1924'te ilk sayısını yayımlayan gazete, Yunus Nadi'nin takdim yazısında şu ifadelerle yer vermiştir: "...Cumhuriyet memlekete mal olmuş bir fikirdir. Biz onun temsilcileri ve koruyucusuyuz... Gazetemiz ne hükümet gazetesi ne de bir parti gazetesidir...Cumhuriyet sadece Cumhuriyet'in, daha bilimsel ve kapsayıcı ifadesiyle demokrasinin savunucusudur. Cumhuriyet ve demokrasi fikir ve esaslarını çiğneyen, yıkan ve yıkmaya çalışan her kuvvetle mücadele edecektir..." (Bahadır, 1994). Cumhuriyet rejimi, CHF ve hükûmetin birlikte hareket etmesi sebebiyle gazetenin parti veya hükûmet gazetesi olmadığını beyan etmesine rağmen, işleyiş CHF ve hükûmet lehine yayıncılığa dönüşmüş ve gazete devletin yayın organı gibi çalışmıştır. Gerçekleştirilecek yenilikler gazeteyle önceden paylaşılmış; halkın tepkisini kırmak ve kamuoyu oluşturmak amacıyla yayınlar yapılarak sürecin kolaylaştırılması sağlanmıştır. Bu işleyiş biçimi, Cumhuriyet gazetesinin "resmî olmayan resmî gazete" şeklinde tanımlanmasına yol açmıştır.

Gazete ve hükûmet arasındaki yakın bağların yanı sıra, ECD'de basın üzerindeki denetim ve sansür uygulamaları, devlet kontrolü haricinde yayın yapmayı imkânsız kılmış; devlet ideolojisiyle ters düşen yayınlar sebebiyle yazar ve basın kurumlarına ağır cezalar verilmiştir. 1931'de yürürlüğe giren Matbuat Kanunu'nun 50. maddesi, "memleketin genel siyasetine dokunacak yayınlardan dolayı... gazete ve dergiler geçici olarak kapatılabilir" ifadesine yer vermektedir (Matbuat Kanunu, 1931). Maddede yer alan "memleketin siyasetine dokunacak yayın" ifadesinin genel ve muğlak oluşu, yayınların ceza almasını kolaylaştırmıştır. 9. Şube sebebiyle hükûmet yanlısı yayınlar dahi gönüllülük ve dava bilinci yerine ceza korkusuyla yapılmaya başlanmıştır. Emniyet Umum Müdürlüğü'nün haberi olmaksızın kalem oynatamayan Cumhuriyet gazetesinin, ilkelerinin devlet ideolojisiyle uyumlu olması sayesinde yayın imkânı bulduğunu söylemek mümkündür.

3.1. Söylem ve ideoloji

Söylem, egemen sınıf lehine bilgi üretme sanatıdır. Söylemde bulunma, tanım yapma yetisi, egemen sınıfın elindedir. Söylem, barındırdığı ideolojik öğelerle onun kitlelere ulaşmasına aracılık ederken ideoloji de söylemi şekillendirmektedir. Neyin görünür neyin görünmez kılınacağını söylemin ardındaki gerçeklik olan ideoloji belirlemektedir. Söylem, doğruyu değil egemen sınıfın/devletin lehine olacak bilgiyi üretmekle ve ideolojiyi taşımakla yükümlüdür. İdeoloji, bireyin günlük yaşamını, toplumsal algısını etkilemektedir. İdeolojik edinim toplumsal çevreden, basından, kitaplardan elde edilmektedir (Van Dijk , 2015, s. 18). Haberler, gazete yazıları, kitaplar toplumsal aktörleri içeriğin akışına maruz bırakarak hâkim ideoloji tarafından manipüle edilmektedir. Bu sebeple bireysel bir ideolojiden bahsetmek oldukça zordur (Van Dijk , 2015, s. 20).

İdeoloji, literatürde iki farklı şekilde ele alınmaktadır. Kavrama mantıkçı pozitivist yaklaşımla bilimsel bağlamda pozitif; eleştirel gelenekten ise negatif değerler yüklemektedir (Şimşek, 2021, s. 112). Marksist gelenekten etkilenmiş bir düşünür olarak ideolojiyi negatif bağlamda kullanan Althusser, toplumu şekillendirmek ve iktidarın meşruluğunu sağlamak için devlet aygıtlarının kullanıldığından bahsetmektedir. Devletin kullanımında iki türlü aygıt vardır (Althusser, 2019, s. 34). Bunlardan ilki devlet aygıtlarıdır. Marksist yaklaşımda devlete denk düşen, baskı aygıtları olarak da adlandırılabilen

kolluk kuvvetleri, adalet sistemi ögeleri, yönetim birimleridir. Bir diğery aygıt devletin ideolojik aygıtlarıdır (DİA). Althusser, DİA'ları oluşturan ögeleri; dinsel, öğrenimsel, hukuksal, siyasi, sendikal, kültürel, aile ve basın (Althusser, 2019, s. 168) şeklinde sıralamaktadır. Her bir birimin biricik görevleri varsa da asıl işlevleri toplumu egemen ideolojiye boyun eğdirmektir. Bu doğrultuda eğitim kurumları ve orduda itaat kültürü geliştirilmekte, basın aracılığıyla ideolojinin aktarımı sağlanmaktadır. Hiçbir sınıf, DİA'lar üzerinde egemenlik kuramadıkça iktidarda kalıcılık sağlayamaz. Yeniden inşada en önemli şart halkın sahip olduğı ideolojinin yeniden üretilmesidir. İdeolojinin en kötü ihtimalle var olduğı şekilde ya da yetki alanı genişletilmiş olarak güncellenmesi hedeflenmektedir (Althusser, 2019, s. 22). Devletin baskı aygıtları da DİA yöneticileri de devlet ideolojisini özümsemiş egemen sınıf tarafından yönetilmektedirler.

Cumhuriyet gazetesi kurucuları ve yöneticisi aynı zamanda iktidar partisinin 1., 2., 6. Dönem Muğla milletvekili olarak mecliste yer almış, iktidarın icraatlerinin ve rejimin savunuculuğunu yapmıştır. 'Resmî olmayan resmî gazete' Cumhuriyet gazetesi, rejimin savunuculuğunu yaparken Cumhuriyeti ilan eden Mustafa Kemal Atatürk'ün partisi olan iktidar partisinin yayın organına dönüşmüştür. Böylece söylemleri devletin söylemleri ve ideolojisiyle özdeşleşmiştir.

Basın, işleyeceği konuyu nerede konumlandığı, kullandığı ifadeler, içerdiği ögeler gibi birçok parametreye bağılı olarak ideolojik inşa sürecinde önemli rol oynar. Bu denli önemli bir araç denetimsiz bırakılmamaktadır (Özer, 2015, s. 198). Birey, olayları basının gösterdiği şekilde görmektedir lakin basını da şekillendiren hâkim ideolojidir. Karşıt görüşe yer vermemek, devlet ideolojisiyle ters düşen yorumlar yayınlamamak ya da hâkim ideolojiye eleştiride bulunmak sansür ve denetim uygulamaları bağlamında değerlendirilmektedir. Sıkı denetim uygulamalarının bulunduğı bir sistemde üretilen metinler, devletin izin verdiği çerçevede yer alır, devletin ideolojisiyle paralellik gösterdiği ölçüde yayın imkânı bulabilir. Bu bağlamda devlet söylemini benimsemiş basın organlarının söylemleri incelenerek dönemin ideolojik tutumunu ortaya çıkarmak mümkündür.

3.2. Erken Cumhuriyet döneminde Cumhuriyet gazetesi

Türkiye'nin kuruluşundan çok partili hayata geçildiğı 1950 yılına kadar olan 27 yıllık dönem Erken Cumhuriyet dönemi olarak adlandırılmaktadır. Erken Cumhuriyet dönemi, Türkiye Cumhuriyeti ideolojisinin inşa edilip vatandaş ve öteki tanımlarının yapıldığı, ulus devlet anlayışının hâkim olduğı özel bir aralıktır. Bu dönemde vatandaşlığın temeli 1920'lerde Müslüman ümmet, 1930'larda Türklük esasına dayandırılarak daraltılmış (Mert, 2016, s. 3), Türk üst kimliği çerçevesinde tüm vatandaşlar "Ne mutlu Türküm diyene" mottosuyla homojenize edilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün "...hududu milli sahilinde Kürt, Türk, Laz, Çerkez vesair bütün bu İslam unsurlar müşterekülmenfaadır" açıklamasıyla Müslümanlık temelli vatandaşlığın esas alındığı belirtilmiştir. Çingeneler Müslümanlık çatısından olduğı gibi Kanuni Esasi Türkleri olarak tanınan gayrimüslimlerden de ayrı tutulmuşlardır. Vatandaş olarak kabul edilmeleri Adnan Menderes dönemine denk düşen Çingeneler burada da 'esmer vatandaş' olarak etiketlenmişlerdir (Yeğen, 2012).

ECD'de vatandaş ve öteki tanımlarının baştan yapılması gibi siyasal ve toplumsal hayatta da kökten değişiklikler yaşanmıştır. Hayatın birçok alanını içine alan bu devrimler basında geniş yer bulmuştur. Değişikliği destekleyen gazete ve dergiler olduğı gibi muhalefet eden yayınlar da söz konusu olmuştur. Muhalef basın, eleştiri yapma özgürlüğünü Cumhuriyet'in ilk anayasası olan Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'ndaki "Matbuat, kanun dairesinde serbesttir ve neşredilmeden önce teftiş ve muayeneye tabi değildir" (TBMM, 1924) maddesinden almıştır. Yapılan değişiklikler arttıkça eleştirilerin sesi de giderek artmıştır. Değişiklikleri kabul etmek istemeyenler ayaklanmış, Şeyh Said Ayaklanması üzerine 4 Şubat 1924'te kabul edilen Takrir-i Sükûn yasasıyla özgürlük sonlanmıştır. Kanundaki "İrticaa ve isyana ve memleketin ictimai nizamını, huzur ve sükûnunu ve emniyet ve asayişini ihlale yol açacak bilumum teşkilat ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbusat ve neşriyatı, hükûmet, reisicumhurun tasdiki ile, re'sen ve idareten men'e mezundur" ifadesi gereğince olaylara karışanların haricinde birçok yazar,

dergi ve gazete cezaya çarptırılmıştır. Yasa yürürlükte 4 yıl kalmış, sıkı yönetim dönemleriyle toplum üzerinde etkisi çok daha uzun süre hissedilmiştir. Atatürk, basına sansür uygulanmasından duyduğu rahatsızlığı ve özgürlüğün sınırlarının olması gerektiğini “Basın özgürlüğünden doğan zararları giderecek tek araç yine basın özgürlüğüdür. İdare ve hükûmet mezhebine taarruz etmemek şartıyla basın özgürdür.” (Korkmaz, 2005, s. 76) ifadeleriyle belirtmişse de basın üzerindeki baskı giderek artmıştır.

Cumhuriyet rejiminin ilanıyla hilafetin feshedileceğini anlayan hilafet yanlısı yazarlar Ankara’yı ve Cumhuriyet’i eleştiri ateşini harlamış, diktatörlük doğduğunu yazmaya başlamışlardır. Hilafet yanlısı basını susturmak, yenilikleri anlatmak üzere İstanbul’da yayın yapacak güvenilir ve Cumhuriyet rejimi yanlısı bir gazeteye ihtiyaç duyulmuştur (Çavdar, 2019, s. 289). Millî Mücadele döneminde Mustafa Kemal Atatürk’ün düşüncelerini anlatmak ve millî mücadele bilinci oluşturmak için gazetesi Yenigün’ü seferber eden Yunus Nadi Abalıoğlu, bu sefer de Cumhuriyet rejimini anlatmak ve muhalif sesleri susturmak için talip olmuştur. Dostu olarak sadakatinden şüphe edilmeyeceğinden Mustafa Kemal Atatürk “Nadi Bey, sen Yenigün yerine Cumhuriyet adlı bir gazete çıkar” diyerek bu girişimi desteklemiş ve yeni gazetenin ismini koymuştur (Cumhuriyet, 1994). Yunus Nadi, gazetede yaptığı yayınlarla yeni devletin kurulmasını, millî mücadeleyi desteklediği gibi milletvekili olarak da mecliste devrimleri savunmuştur. Mustafa Kemal Atatürk, isim verip yayınlanacağı şehri bizzat seçtiği Cumhuriyet gazetesinden elini hiç çekmemiştir. Ekonomik zorluklarda şahsi hesabından borç vermiş, devlet ödeneği sağlamıştır. Cumhuriyet gazetesinin kurucusu Yunus Nadi olarak gözüke de perde ardındaki kurucusu ve sahibi Mustafa Kemal Atatürk’tür denebilmektedir. Gazetenin 7 Mayıs 1924’teki ilk yayınında Mustafa Kemal Atatürk ile röportaj ve Yunus Nadi’nin gazeteyi takdimi yer almıştır (Cumhuriyet, 1994). Gazete, tanıtım yazısında gazetenin kurucuları Cumhuriyet’in ilanı için bizzat çalıştıklarına, Cumhuriyet’in temsilcileri ve koruyucusu olduklarına değinmişlerdir. Hükûmet ya da parti gazeteciliğini kabul etmeyip demokrasinin savunucusu olduklarını, Cumhuriyet ve demokrasiyi yıkmaya çalışanlarla mücadele edeceklerini duyurmuşlarsa da (İnuğur, 1992, s. 68) yapılan yayınlarda parti ve hükûmet sözcülüğü yaptıkları görülmektedir. Cumhuriyet rejimi, CHF ve hükûmetin yakınlığı değerlendirildiğinde Yunus Nadi’nin CHF milletvekilliği gazetenin bağımsızlığına gölge düşürmektedir. Gazete, yapılacak yenilikler öncesi kamuoyunu hazırlamış, halkın yeniliğe uyumu sürecinde hükûmetle birlikte çalışmıştır. Tatil gününün cumadan pazara çekilmesi, Latin alfabesine geçilmesi sürecinde karma yazı kullanımı gibi kritik görevler üstlenmiştir (Mert, 2016, ss. 51-52).

ECD basını Takrir-i Sükûn Kanunu, İstiklal Mahkemeleri, Hıyanet-i Vataniye Kanunu ve sıkı yönetim uygulamalarının yanı sıra Emniyet Umum Müdürlüğü’ne bağlı ve tek görevi basını teftiş etmek olan 9. Şubeyle tamamen baskılanmıştır. Şubenin vazifesi günlük İstanbul gazetelerini saati saatine tetkik edip hükûmeti temsil etmektir (Kabacalı, 1987, s. 157). Basınının hâlini Sertel “...Basın sıkı bir denetim altında yaşıyordu. Telefonla gazete başyazarlarına verilen emirlerin dışına çıkılmazdı. En ufak hata yüzünden gazete haftalarca kapatılır, sorumlular mahkemeye verilir...” ifadeleriyle anlatmaktadır (Sertel’den akt., Kabacalı, 1987, ss. 132-133). Nadir Nadi ‘de “Millî Şefe, hükûmete ve CHF’ye dil uzatmak yasaktı. Hükûmetin genel tutumu hiç bir şekilde tenkit edilemezdi...” ifadeleriyle basının üzerindeki baskıya değinmiştir (Nadi’den akt. Yetkin, 1983, ss. 217-218).

CHF için kritik bir araç olsa da Cumhuriyet gazetesi cezadan kaçamamıştır. Yunus Nadi’nin vefatına dek 101 günlük kapatma cezası alan gazete, başa oğlu Demokrat Partili Nadir Nadi’nin geçmesiyle cezalar sıklaşmıştır. Demokrat Parti Muğla milletvekili Nadir Nadi’nin 2. Dünya Savaşı dönemindeki yazıları sebebiyle Almanya ve Nazi yanlısı olmakla itham edilmesi ve İnönü ile arasının açık olması etkili olmuştur (İnuğur, 1992, s. 72). Baş yazarının değişmesiyle gazete Cumhuriyet rejiminin savunuculuğunu değilse de CHF’nin savunuculuğunu yapmayı bırakmıştır. Bu ayrım 1945’e kadar Cumhuriyet gazetesinin yayın politikasının devlet ideolojisi olduğunu, basın organının devlet ideolojisi dışında yayın yapmasının mümkün olmadığını göstermektedir. Kabacalı’ya (1994, s. 153) göre muhalif yazarlara CHF milletvekilliği teklif edilerek muhalefetin gücü kırılmıştır. Sadece 1920-1938 arasında

milletvekilliği yapan yaklaşık 40 gazeteci bulunmaktadır ki bu sayı meclisin neredeyse %10'una denktir. Bu durum bir partide yazar ya da gazete sahibi milletvekilleri olmasının partiye sağlayacağı gücü göstermektedir.

Sansüre ek olarak harf inkılabı sebebiyle yeni yazı bilen personel bulmak, yeni harfli baskı makinesi temini basın üzerine ekstra yük bindirmiştir. Cumhuriyet gazetesi bu dönemi iki yazıyı aynı anda kullanarak atlatmaya çalışmışsa da yeni yazı bilen okur sayısının azlığı tirajları düşürmüştür³. Giderler artarken gelirin düşmesi, kâğıt ve mürekkep krizi, makinelere yedek parça temininin yükü, sayfa sayısını düşürmeye neden olmuştur. Basın, sorunlarını tek başına aşmakta yetersiz kalmış, devlet desteği tek çıkar yol hâline gelmiş, muhalif yayınlar yapanlar bu destekten faydalanamayarak kepenk kapatmışlardır. Cumhuriyet gazetesine devlet desteğinin yanında bizzat Mustafa Kemal Atatürk'ün kendi hesabından borç verdiği bilinmektedir (Cumhuriyet, 2014, s. 5). Dar boğazı atlatabilen basın da 1935'te Birinci Basın Kurultayı'nda ulusal basının devrimleri anlatmak ve ulus çıkarlarına hizmet için kullanılmasına karar verilmesiyle CHF'nin sözcülüğü rolünü üstlenmek zorunda kalmışlardır (Yetkin, 1983, s. 67). İlk sayısını 7 Mayıs 1924'te yayınlayan gazete, ECD boyunca CHF'nin, rejimin sözcülüğü ve savunuculuğunu yapmıştır. Bu rolüyle gazetede ideolojik unsurların devlet ideolojisine ait olduğunu söylemek mümkündür.

4. Araştırma Bölümü

4.1. Yöntem

1971'de Londra'da düzenlenen I. Dünya Roman Kongresi'nde 'Gypsy', 'Gitano', 'Zigenuer' gibi aşağılayıcı söylemler yerine, Romanes dilinde insan anlamına gelen "Roma" kelimesinin kullanılmasına karar verilmiştir (Romani Cultural and Arts Company, t.y.). Türkiye'de 2006'da Roman Açılımı kapsamında "Çingene" yerine "Roman" kelimesinin kullanımı teşvik edilmiştir. Kimi gruplar bir üst kimlik olarak "Roman" söylemini kabullenmemiş, kimi ise ötekileştirmenin zamanla "Roman" ifadesine de taşınacağını düşünerek bu kullanıma karşı çıkmıştır (Yanıkdağ, 2012). Diğer yandan, "Çingene" yerine "Roman" ifadesini destekleyen gruplar da mevcuttur (Mert, 2016, s. 30). Bu çalışmada, ECD'de "Roman" kelimesi kullanılmadığından, olumsuz etiketlerden arındırılmış şekilde "Çingene" ifadesi kullanılmaktadır.

Çingeneler, farklı coğrafyalarda benzer olumsuz etiketlerle yaşayan bir gruptur. Grup hakkındaki pejoratif söylemlerin nasıl ve neden yeniden üretildiğini bilmek, aynı etiketlerin yeniden inşa edilmesini önleyecektir. İdeolojik üretim ve aktarım aracı olarak gazete, içerdiği söylemlerle ötekileştirmenin inşasında rol oynayabilmektedir. Çingenelerin ötekileştirilmesinin yeniden üretiminde Cumhuriyet gazetesi ve dolaylı yoldan devletin rol oynadığı düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırma, ECD Cumhuriyet gazetesinde Çingenelerin işlenme şeklinin pejoratif söylemlerin yeniden inşasındaki etkisini ortaya koymayı amaçlamaktadır. ECD, devletin ideolojik temellerinin oturtulduğu, vatandaş ve öteki tanımlarının yapıldığı dönem olması sebebiyle seçilmiştir. Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla muhalif basını susturma göreviyle kurulması, gazete ideolojisinin devlet ideolojisiyle örtüşmesi, birçok yazarının CHF milletvekili olması ve neredeyse aralıksız yayın yapması Cumhuriyet gazetesinin tercih edilmesinde etkili olmuştur.

Cumhuriyet gazetesi-devlet ilişkisinin Althusserci bakış açısıyla okunarak pejoratif söylemlerin inşasındaki iş birliklerini anlamaya odaklanılmıştır. Bu bağlamda çalışmanın temelini oluşturan araştırma soruları şunlardır:

- Sözlük ve ansiklopedilerde Çingeneler hakkında geçen pejoratif etiketlerle Cumhuriyet gazetesinde Çingeneler hakkında kullanılan ifadeler uyumlu mudur?
- ECD Cumhuriyet gazetesinin Çingeneleri ele alınışının pejoratif söylemin inşasında etkisi var mıdır?

³ 46.500 tirajdan 34.200'e düşen tiraj ve %35 gelir kaybına dair ayrıntılı bilgi için bk: (Koloğlu, 1993, s. 64)

- c. ECD Cumhuriyet gazetesinde Çingenelerin işlenme biçimi üzerinden devletin Çingenelere karşı tutumunun tespiti mümkün müdür?

Araştırma soruları bağlamında örneklemdeki haber metinleri pejoratif Çingenelik bağlamında derinlemesine analiz edilmiştir. Nitel araştırma açıklayıcıdır ve olguları ayrıntılı analiz imkânı tanımaktadır (Creswell, 2017) Bu sebeple çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Araştırma deseni olarak söylem analizi seçilmiştir. Söylem analizi, dilin öğelerini ve metinleri irdeleyerek toplumsal ilişkileri, ideolojileri ortaya çıkarmayı hedefleyen nitel araştırma desendir (Özdemir, 2010).

ECD Cumhuriyet'in ilan edildiği 29 Ekim 1923'ten çok partili hayata geçilen 14 Mayıs 1950'te kadar olan aralığı kapsamaktadır. Çalışmanın evreni söz konusu aralıkta tespit edilen 'Çingene', 'Çingen', 'Kıpti' ifadelerini barındıran 1379 içerikten oluşmaktadır. Tiyatro, opera, dans gösterileri reklamları bu verinin çoğunluğunu oluşturmaktadır. Verilerin genelinde Çingeneler suçlu ve erdemsiz olarak işlenmiş, sadece 17'sinde mağdur tarafta yer almışlardır. 77 veride Çingene/ Kıpti kelimeleri hakaret içerikli ifadelerle kullanılarak pejoratif söylem inşasında yer almıştır. Geriye kalan metin ve metinlere ait görsellerde ise örtük veya ima yollu ötekileştirme bulunmaktadır. Çingenelerin gazetede işlenme biçimiyle pejoratif söylemin yeniden inşası arasındaki ilişkiye dikkat çekmek amacıyla yapılan çalışmada ölçütlü örneklem kullanılmıştır. Önceden belirlenmiş kriterleri taşıyan örneklem çalışıldığı ölçüt örnekleme yönteminde önemli nokta seçilecek örneklem bilgi verici olmasıdır (Marshall, 1996). Bu sebeple örneklem, homojen dağılım sağlaması yerine içerdiği veriler baz alınarak belirlenmiştir. Örneklem belirlenirken zaman kısıtının yanında herhangi bir durumu örnekleme dahil etmek mümkündür (Grix, 2010). Ayrıca ölçüt olarak belirlenmiş maddelerin araştırmanın bağlamına uyumlu olması beklenmektedir (Creswell & Clark, 2017). Çalışmada Çingenelere dair sözlük ve ansiklopedi maddelerinde inşa edilen pejoratif söylemle örtüşen metinlere odaklanılmıştır. Metinlerde 'çocuk hırsız', 'hırsız', 'namussuz', 'gamsız', 'cimri- paragöz', 'dilenci', 'pis', 'tekinsiz' söylemlerine örnek aranmıştır. Adı geçen pejoratif ifadeleri içerirken tekrara düşülmemesi için örneklem farklı etiketleri içeriyor olmasına, görselle desteklenmesine dikkat edilmiştir. Tek bir etiket içeren ya da örnekleme dahil edilen veriyle aynı etiketleri barındıran diğer metinler çalışmanın haricinde bırakılmıştır. Ölçütlü örnekleme zaman aralığı önemli bir kriterdir. Vatandaş tanımının yapıldığı ve basının sıkı denetlendiği ECD zaman aralığı olarak belirlenmiştir. Çalışmada ECD'de Çingeneler hakkında yapılan tüm haberlerde kullanılan pejoratif etiketlerin incelenmesi hedeflenmediği için ölçütlü örneklem gereği sözlük ve ansiklopedilerdeki Çingene tanımlarında yer alan ötekileştirici söylemleri destekleyen, farklı pejoratif etiketler içeren 6 metin seçilmesi yeterli olmuştur. Elde edilen veriler Teun Adrian Van Dijk'in eleştirel söylem analizi yöntemiyle çalışılmıştır. Eleştirel söylem analizi özellikle egemen sınıf tarafından ezilen ve ötekileştirilen gruplara yönelik söylemleri ortaya çıkarmayı hedefleyen bir yöntemdir. Çalışmada söylemler aracılığıyla ötekileştirilen Çingeneler incelendiği için eleştirel söylem analizi yöntemi kullanılmıştır.

Sözcüklerle kendini anlatma şekli olan söylem aracılığıyla bilgi ve güç elde etmek, var olanı eleştirmek, baş kaldırmak, güç ilişkileri kurmak, bilgi üretmek, bilgiyi yeniden üretmek mümkündür (Mc Gregor, 2003, s. 15). Bir eylem biçimi olarak söylem, ideoloji ve güç ilişkilerinin izlenebileceği bir çatışma alanıdır. Bir bilgiyi vermenin birden fazla yöntemi vardır. Kullanılacak ya da sakınılacak kelimeler ve öğeler anlamda ciddi farklılıklar oluşturmaktadır. Metinde ana olayın nasıl verildiği, hâkim ideolojiyle yazarın haberdeki aktörler ve yaşanan olaylara karşı tutumu içermektedir. Metnin açık anlamı ve alt metindeki bilgilerle söylemin barındırdığı güç ilişkilerini açığa çıkarmak mümkündür.

Eleştirel söylem analizinde Foucault'un diyalektiği baz alınmaktadır. Dil şekillendirme gücüne sahiptir. İktidar, şekillendirme gücüne talip olduğundan dil ve söylem üzerinden hâkimiyet kurma çabasıdır. Foucault, bilgi ve iktidar arasında birbirini üreten ilişkiden bahsetmektedir. İktidarın devamlılığı üretilen bilginin/ söylemin sürekliliğine bağlıdır. Güç sahibi elindeki bilgi üretme ve söz

söyleme yetisi sayesinde ihtiyacı olan söylemi üreterek kendini meşrulaştırmaktadır. İktidar; bilgi/ söylemi, bilgi/ söylem ise iktidarı üretmektedir (Foucault, 2003, s. 35). Söylem ve iktidar arasındaki bu ikili ilişki gücünü söylemin barındırdığı ideolojiden almaktadır. Söylem, barındırdığı ideolojik ögeler sayesinde egemen olanın kendini meşru kıldığı bir araçtır (Wodak, 2002, s. 12). Aynı araç ezilenlerin ötekileştirilmesinde de kullanılmaktadır. Bu durum ezilenlerin söylemi bir mücadele alanı olarak araçsallaştırma yollarının keşfini önemli kılmaktadır.

Egemen sınıf, söylemin gücünü kullanarak toplumda eşitsizliği üretip devam ettirme yetisine sahip olur. Söylemlerin incelenmesiyle kimlere baskı kurduğunu, gücün kötüye kullanımını tespit etmek mümkündür. Eleştirel söylem analizini kullanan araştırmacı, toplumdaki eşitsizlikleri incelemek için, söylemi ‘aşağıdan yukarıya doğru bir bakışla’ eleştirel söylem analizine tabi tutmalıdır (Van Dijk, 2009). Güç sahibi söylemi silahlaştırırken, ezilenler yöntemler geliştirerek direnç alanı oluşturmaktadır (Van Dijk, 2009, s. 63).

Eleştirel söylem analizi, interdisipliner bir yaklaşımdır. Geliştirilmesinde Frankfurt Okulu, Marksist yaklaşım, eleştirel dil yaklaşımı gibi farklı akımların etkileri görülmektedir. 1991’de Amsterdam’da Günter Kress, Ruth Wodak, Norman Fairclough, Teo Van Leeuwen ve Teun Adrian Van Dijk’in ortak çalışmasıyla (Wodak, 2002) oluşan eleştirel söylem analizinin amacı, toplumsal sorunu görünür kılmaktır. Söylemle sosyopolitik egemenliğin yeniden üretimi veya egemenliğe meydan okumak mümkündür. Bu yöntem; ırk, güç, hegemonya, egemenlik, cinsiyet, etnisite, eşitsizlik gibi kavramları merkezine alarak toplumsal sorunlara dikkat çekmektedir. Egemen grubun söylemi nasıl denetlediği; egemen grup tarafından yönlendirilen söylemin ezilen grupları nasıl etkilediği; toplumsal eşitsizliğin inşasında söylemin denetiminin rolü; ezilen grupların bu denetime nasıl karşı koyacağı, eleştirel söylem analizinin irdelediği sorulardır (Mora, 2011, s. 12). Van Dijk’in eleştirel söylem analizi, diğer söylem analizlerinden farklı olarak bilişsel-psikolojik boyutu da ekler. Diğerleri söylem ve topluma odaklanırken, Van Dijk zihinsel temsiller gibi kavramları da kullanmakta, çalışmasını söylem, toplum ve biliş sacayağı üzerine konumlandırmaktadır. Toplumda var olan cinsiyetçi, ırkçı, ötekileştirici söylemin açıklanmasında etnik ön yargılar, ırkçı ideolojiler ve yazarın bilinçaltını yöneten bilişsel düzey açıklanmalıdır (Van Dijk, 2009).

Teun A. Van Dijk’in eleştirel söylem analizi yönteminde makro ve mikro ögeler ayrı ayrı ele alınmaktadır. Makro yapıda tematik yapı ve şematik yapı irdelenmektedir. Başlık ve spot (haber girişi) tematik yapının ana ögelerini oluşturmaktadır. Ana olay, kişiler, yer ve zaman burada verilmekte, haber özetlenmektedir. Şematik yapıda durum başlığı altında olay, sonuç, ardaan ve önceleyen bilgisi, bağlam ele alınmaktadır. Yorum başlığında haber kaynağının kim olduğu, olaya karışan kişilerin yorumları incelenmektedir. Mikro yapıda ise sentatik çözümleme, yerel uyum, sözcük seçimleri, haber retoriği başlıkları yer almaktadır. Sentatik çözümlemede cümle parçalarına ayrılır, aktif/pasif- basit/ karmaşık oluşuna göre değerlendirilir. Yerel uyum anlam bütünlüğünü incelemektedir. Sözcük seçimleri verilecek bilginin kullanılan kelimenin değişmesiyle oluşturacağı anlam farklılığına odaklanmaktadır. Haber metninin güvenilirliği içerdiği rakam, istatistik, tanık ifadeleri, görseller sayesinde sağlanır. İnandırıcılık için kullanılan bazı kelimeler de söz konusu olabilmektedir. Eleştirel söylem analizinde araştırmacının amacı bir sorunu tespit edip ona cevaplar önermek değil soruna dikkat çekmektir. Araştırmacı sosyopolitik bir duruşla ezilenin yanında konumlanmakta ve söylemin barındırdığı egemen-ezilen ilişkisini ortaya çıkarmak için “aşağıdan yukarıya doğru bir bakış” (Van Dijk, 2009) kullanmaktadır. Etnik eşitsizliklere dikkat çektiği ve gazete haberlerinin analizine odaklandığı için Çingenelere yönelik eşitsizliğin Cumhuriyet gazetesindeki görünümünün incelendiği çalışmada eleştirel söylem analizi kullanılmıştır.

4.2. Bulgular

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde Cumhuriyet gazetesinde “Çingene”, “Çigan”, “Kipti” ifadelerini içeren metinler arasından ölçütlü örneklem yöntemiyle, pejoratif söyleme yer verilenler seçilmiştir. Pejoratif

Çingeneliğin oluşmasında etkili olan sözlük ve ansiklopedi maddelerinde verilen etiketlerle paralellik gösteren metinler analiz edilmiştir. “Havayı Kim Bozdu”, “Müthiş Sinemakârî Bir Cinayet Oldu”, “Çocuk Hırsızları”, “O Bir Melektir”, “Çingene Ruhı: Başı Sıkılınca Tutup Karısını Satmış”, “Çingenelere Kıymayınız: İşin Alayı” başlıklı haberler, eleştirel söylem analizi yöntemine göre incelenmiştir. Bu çalışmada seçilen metinler Teun Adrian Van Dijk’ın eleştirel söylem analizine göre, önce makro yapı çözümlemesine, ardından mikro yapı çözümlemesine tabi tutulmuştur.

4.2.1. Makro yapı çözümlemeleri

Haberler, belirli bir şemaya göre hazırlanır. Bu şemaya göre, kelime sayısı kısıtlı olan başlıkta en dikkat çekici içeriğe yer verilirken, spot veya haberin girişinde ilk bir ya da iki cümlede olay genel hatlarıyla özetlenir. Olay, kişiler ve zaman bilgileri burada yer alır. Başlık ve haber girişi, olayın en önemli kısımlarının verildiği alandır. Makro yapıda bilgi yavaş yavaş arttırılır. Enformasyon eksiltimi adlı bu yöntemle okuyucu, ideolojik içeriği kabullenmeye daha meyilli hâle gelir (Özer & Tuna, 2023, s. 84).

4.2.1.1. Haber başlığı: “Havayı kim bozdu?” (Kandemir, 1937)

Haber girişi: “Ermeni lideri ‘...kendi kendimize bozduk, diyor, şimdi de geri dönemiyoruz. Yoksa birbirimize dış bileyecek sebep yok”.

Başlıkta havanın bozuk olduğu önermesi verilmiştir. Spottan bozulanın hava değil huzur ortamı olduğu anlaşılmaktadır. Ana olay şehirde huzursuzluğun hâkim olmasıdır. Başlıkta özneye yer verilmemiştir. Bozduk ifadesinden huzursuzluğun sorumluluğunun bir kısmının üstlenildiği ve pişman olunduğu çıkarımı yapılabilmektedir.

Metinde huzurun bozulmasıyla günümüzde Hatay sorunu olarak bilinen hadiseler kastedilmektedir. Dönem itibarıyla Antakya, Türkiye sınırlarına dahil değildir. Bölgede yaşayan ve farklı etnik kökenlere sahip halk gergindir. Gezide rastlanan her millettten insanın gergin durumdan rahatsızlığına değinilmiş, yolda karşılaşılan Çingenelerin durumdan rahatsız olmamaları üzerine yazar tarafından ‘sefil’, ‘perişan’, ‘gamsız’ ifadeleriyle nitelendirilmişlerdir.

Metnin girişinde devletin elçileriyle gazetenin muhabirlerini aynı kefeye koyan Kandemir kendini gittiği yerlerde devletin bir temsilcisi olarak görmektedir. Çingenelerin “ortalık mis gibi...” deyişi metinde daha önce verilen puslu havayla uyumsuz bir tabloya dikkat çekmiştir. Yazarın “bir yere yerleşseniz de temizpak otursanız daha iyi değil mi?” sorusu Çingenelerin pis, göçebeliliğin tercih edilmeyecek denli kötü olduğuna dair düşüncelere sahip olduğunu çıkarmak mümkündür. Gazetecileri birer devlet elçisi olarak gören Kandemir burada devlet adına konuşmakta, devletin Çingenelere karşı tutumunu yansıtmaktadır. “...Çingene kızının gözlerinde, her göçebenin şehirliye karşı dinmiyen o yaman kini belirdi...” cümlesinde Çingeneleri göçebeler, kendini şehirli kategorisinde ele alarak biz ve onlar ayrımı yapmıştır. Göçebelerin, şehirliye kin duyduğu zannına sahip Kandemir, önyargısını metnine aktarmıştır.

4.2.1.2. Haber başlığı: “Adapazarı Hükûmet Binasında Müthiş ve Sinemakârî Bir Cinayet Oldu” (Cumhuriyet, 1935)

Spot: “Bir Çingene bıçakla karısını öldürdü, başka bir kadınla mübaşiri yaraladı, sonra da cinayetten duyduğu sevinci anlattı.”

Başlıkta bir cinayet oldu önermesiyle yer bilgisi birlikte verilmiştir. Eylem, başlıkta edilgen yapıda ‘oldu’ ifadesiyle verilmiş, fail açıklanmamıştır. Negatif anlam yüklü cinayet eylemi için ‘müthiş’ ve ‘sinemakârî’ ifadeleriyle pozitif yüklü nitelendirmeler kullanılarak cinayet önemsizleştirilmiştir. Habercilikte önemli unsurlar önce verilmektedir. Başlıkta ölen taraf değil cinayetin magazin yönü müthiş ve sinemakârî ifadeleri kullanılarak öncelenmiştir.

Spotta “Çingene... karısını öldürdü” ifadesinde fail bir adam/kişi yerine bir ‘Çingene’ olarak işlenmiştir. Haberde bir kadının öldürülmesi değil katilin Çingene olması ön plana çıkarılmıştır. Suçsuz iki kişiyi yaralayan katil ‘yaraladı’ ifadesiyle aktif yapı kullanılarak aktarılmıştır. Aktörün eylemiyle Çingene oluşu ilişkili biçimde verilmiş, alt metinde ‘katil’, ‘tekinsiz’ etiketleri kullanılmıştır. ‘...Cinayetden duyduğu sevinç anlattı’ ifadesiyle katile “canı”, “insanlık dışı” nitelikler yüklenmiştir. Katilin karısını öldürdüğü için sevinç duyduğu neden sonuç ilişkisi içinde verilmiştir.

Ana olay bir kadının kocası tarafından öldürülmesidir. Olayın taraflarından kadın ölmüştür. Olayın diğer bir tarafı katil koca, karısını öldürdüğü için mutlu; elinden kaçırıldığı iki kişiyi öldüremediği için üzgün olduğunu söylemiştir. Olay birinci ağızdan anlatılmıştır. Haber kaynağı muhabirin kendisidir. Haber kaynağının muhabirin kendisi olması inandırıcılık etkisini arttıran bir faktördür. Metinde yer verilen sayılar da retorik açısından değerlendirilmektedir. “Kocasının...parasını çalarak” yerine “...kocasının 200 lira parasını çalarak...” ifadesinin kullanımı haberde inandırıcılık etkenin artmasına neden olmuştur.

4.2.1.3. Haber başlığı: “Çocuk Hırsızları” (Bilgiç, 1939)

Spot: “17. Asır Ortalarına Kadar Avrupa’yı Titreten Çocuk Hırsızları Şimdikilerden Çok Daha Haandiler.”

Haber girişi: “Tayyareci Lindberg’in çocuğunu kaçırıp öldüren Amerikalı haydutlardan sonra, Amerika, sayısız şöretlerinin ve ihtisaslarının yanına, bir de çocuk hırsızlığını ilave etmiş oldu”.

Ana olay bir çocuğun kaçırılarak öldürülmesidir. Spotta çocuk hırsızlığının Avrupa’da 17. yüzyıl öncesinden beri olduğu önermesi mevcuttur. Bir diğer önerme ise eski çocuk hırsızlarının günümüz çocuk hırsızlarından daha ‘acımasız’ olduklarıdır. Burada yazarın kişisel yorumu kullanılmıştır. Haber girişinde “sayısız şöret” ifadesiyle kinayede bulunulmuş, çocuk hırsızlığından rahatsızlık ima edilmiştir.

Başlık çok az bilgi içerirken, spotta bilgi miktarı artmıştır. Haber girişinde verilen ayrıntılarla olayın ne olduğu anlaşılmaktadır. Enformasyon eksiltimi yöntemiyle okuyucunun metne adapte olması ve metindeki mesajın okuyucuya etki etmesi sağlanmaktadır. Spot ve haber girişinde ad aktarması kullanılmış, ‘Amerika’ ve ‘Avrupa’ kelimeleriyle Amerika halkı-Avrupa halkı kastedilmiştir.

4.2.1.4. Haber başlığı: “Çingenelere Kıymayınız” (Yazgaç, 1930)

Spot: “İşin Alayı”

Haber girişi: “Geçen gün Cumhuriyette şöyle fena bir haber vardı: “Şehremaneti Sulukule’yi kaldırmak, oradaki kulübeleri istimlak ve hedmetmek tasavvurundadır...” Demek yerlerinden sökölüp atılarak İstanbul’un dört bir tarafına dağıtılacak olan orijinal Çingene tipi yavaş yavaş ortadan kaybolacak...Ne yazık!”

“Günün İlhamları” başlıklı köşe yazısında tam sayfa tek sütunda yer bulmuş yazı üçüncü sayfada verilmiştir. Başlıktan Çingenelere zarar verildiği çıkarılmaktadır. Spottaki ‘alay’ vurgusu başlıkta ve metinde verilen bilgiyi aksi yönde yorumlamayı gerektirmektedir. Bu sebeple eleştirel söylem analizi önemlidir. Bir sözü söylemenin birden fazla yolu vardır. Doğrudan söylendiğinde tepki toplayacak söylemi üstü kapalı ya da kinayeye vermek tepkiyi azaltacaktır. Metinde yazar bu yöntemi kullanmış, kinayeye başvurduğunu spotta verdiği -işin alayı- ifadeleriyle belirtmiştir. Bu bağlamda başlıkta yer alan ‘kıymayınız’ kelimesi kullanılmış olsa dahi Çingenelere yapılan her ne ise yapılmasından memnuniyet duyulduğunu anlaşılmaktadır.

Haberin girişinde Sulukule’deki kulübelerin kaldırılarak bölgenin ıslah edileceğine dair bir haber, “...yerlerinden sökölüp atılarak...orijinal Çingene tipi ortadan kaybolacak... Ne yazık!” ifadeleriyle verilmiştir. “yerlerinden sökölüp atılma” ifadelerinin kullanılması Sulukule’nin Çingenelere ait bir

mekân olarak kabul edildiğini göstermektedir. Yazarın zihninde “orijinal Çingene tipi” tasavvuru mevcuttur. Çingene tipinin zamanla farklı yerlere dağılıp ortadan kalkacağını düşünen yazarın bu durumdan duyduğu memnuniyeti “ne yazık!” kelimelerinden anlaşılmaktadır. Haber kaynağı yazarın kendisidir. Yorumunu örtmeceyle veren yazarın kendini Çingenelerden ayrı konumlandığı belirlenmiştir.

4.2.1.5. Haber başlığı: “O Bir Melektir” (Derviş, 1935)

Haber girişi: “Tefler çalıyor. Çengiler zillerini şakırdatarak çardaklarla üstü yarı örtülen bahçede dönüp duruyorlar. Bir Çingene karısı kemanla çiftetelli çalıyor...”

Başlıkta ‘o’ zamiriyle işaret edilen kimse metnin devamında cinayet işlemektedir. Katil için melek ifadesinin kullanımıyla kinayede bulunulmuş, oluşturulan bu ikilik, Çingene kıızıyla katil hafız bağlamında metin boyunca sürdürülmüştür. Başlıkta neredeyse hiç bilgi paylaşılmamıştır. Metin girişinde verilen detaylarla başlık arasında bağlamsal ilişki yoktur. Haber girişinde eğlence olduğu önermesi yer almaktadır. Eğlencede çengiler oynamakta, tef ve keman çalınmaktadır. Eğlencede, eğlendiren tarafta Çingeneler dansöz ve çalgıcı rolüne uygun görülmüşlerdir.

4.2.1.6. Haber başlığı: “Çingene Ruh!” (Cumhuriyet, 1930)

Spot: “Başı Sıkışınca Tutup Karısını Satmış!”

Haber girişi: “Fransanın Şalan şehrinde oturan Çingeneler arasında çok garip bir vaka olmuş. Bu çingenelerden biri bir gün karısını, diğer birine satmağa muvafakat etmiş, pazarlık yapılmış ve her iki taraf 100 franga anlaşılmışlar, fakat biraz sonra müşteri kadını kocasına iade etmiş ve bu alışverişten vaz geçtiğini söyleyerek 100 frangı tesviye etmemiştir.”

Haberin başlığında ‘ruh’ kelimesi kullanılırken ‘mizaç’ anlamı verilmek istenmiştir. Spotta gizli özneye verilen failin kim olduğu tam olarak bilinmese de başlıkla birlikte düşünülünce bir Çingene erkeği olduğu anlaşılmaktadır. Ana olay bir kadının satılmasıdır. Önceleyen-ardalan bilgisine yer verilen spotta karısından sıkılmanın neticesinde karısını satan bir adam konu edilmektedir. Çingenelerde karısını satmak sıradan bir olay olarak ele alınmıştır. Bir adam karısını satmaya teşebbüs etmiş yerine ‘Çingene’ ifadesi başlıktan verilerek önemli olan bir Çingene’nin karısını satması olarak durum basitleştirilmiştir.

Olay taraflarının yorumuna yer verilmemiştir. Yazarın bir kadının satılmasını garip bulduğunu “...garip bir vaka...” kullanımından yola çıkarak söylemek mümkünse de haberin sonunda yer verilen “Hayret etmemeli, çingene ruhu bu!” yorumundan söz konusu Çingeneler ise eşini satmanın sıradan algılandığı görülmektedir. Zaman bilgisine yer verilmeyen haberde, haber kaynağının üçüncü kişi oluşu haberin kurmaca olduğu izlenimini güçlendirmektedir.

4.2.2. Mikro yapı çözümlemeleri

4.2.2.1. Havayı kim bozdu?

Haber metninde cümlelerin aktif ya da pasif olarak verilmesi özneye dikkat çekmek ya da onun fiilinin üstünü örtmek için farklı biçimlerde tercih edilebilmektedir. ‘Havayı Kim Bozdu’ (Kandemir, 1937) başlıklı haber gizli özne kullanımıyla faili gizlenmiştir. Diğer grupların huzursuz ortamdan gergin olmalarına karşın Çingenelerin keyfinin yerinde olmasına, doğal güzelliklerin tadını çıkarmasına dikkat çekilmiştir.

Çingene çocukların kuruş karşılığında fal bakma talebi dikkat çekici bir öge olarak kullanılmıştır. Ne Ermeni garson ne Hatay Alevisiyle etiketleyici bir diyaloga girilmemiş, Çingeneler için kullanılmaktan kaçınılmayan ‘sefil’, ‘gamsız’, ‘pis’ nitelendirmeleri kullanılmıştır. ‘Açlığın kahkahası’ kullanımıyla Çingenelerin fakir ve aç oldukları ön kabulüyle açlıklarına rağmen neşeli olmalarını öne çıkararak, yazar kendi ideolojik yaklaşımını açık şekilde işlemiştir. Kullanılan ‘temizpak otursanız daha iyi’

ifadesinde ‘temizpak’ zıttı ‘pis’ kelimesiyle birlikte ele alınmalıdır. Çingenelerin pis oldukları aktarılmıştır. Çingene kızını nitelerken kullanılan ‘gözlerindeki şehirlilere karşı kin’ onlar ve biz ayrımını belirginleştirmekte, karşı tarafın da benzer bir ayrım yaptığı ima etmektedir. “Davul, köçek bizde. Ya sizde ne var?” diyerek Çingenelerin keyfinin yerinde olduğunu, şehirde bunların olmadığını, üstün olan tarafın şehirliler değil göçebeler olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Metin, Çingene aktör açısından ele alındığında siz-biz ayrımı içermektedir.

Görsel 1

Havayı Kim Bozdu?

Kaynak: Kandemir, 1937

Metnin retorik ögesi olarak kullanılan görselde yerde oturan Çingene kızın kucağında yatan bir bebek, ayakta yazarın karşısında konumlanmış Çingene çocukları görülmektedir. Yazar, elleri cebinde, Çingenelere üstten bakmaktadır. Görsel altında “Hatay köylerinde ‘gamsız’, ‘kedersiz’ Çingeneler arasında” açıklaması verilmiştir. Gamsızlığa özellikle vurgu yapılarak Çingeneler etiketlenmiştir.

4.2.2.2. Adapazarı hükûmet binasında müthiş ve sinemakârî bir cinayet oldu

Haberde (Cumhuriyet, 1935), “Çingene Hüseyin’in karısı Cevriye kocasının 200 lirasını çalarak Çingene Cemal’le kaçıp buraya gelmiştir” cümlesi aktif yapıda verilerek hırsızlık yapıp başka erkeklerle kaçan kadın eylemden sorumlu tutulmuştur. Kadın ‘hırsız’ ve ‘sadakatsiz’ etiketleriyle birlikte işlenmiştir. Paranın çalındığı kadın tarafından teyit edilmemiş, erkeğin ifadesi doğru kabul edilmiştir. Yazar, haberi ele alırken katil koca yanında konumlanmıştır.

“Hüseyin, Cevriye’ye paraları ne yaptığını sorduğunda, karısı paradan haberi olmadığını söyleyince bıçağıle Cevriyeyi birkaç yerinden vurarak öldürmüş...” Neden-sonuç ilişkisiyle verilen cümleden kadının öldürülmesinin sebebi, kadının paradan haberi olmadığını söylemesidir. Bu söylem cinayeti meşrulaştırmaktadır. Yaralanan diğer kadın için “Cevriyenin yanında bulunan” sıfat sözcüğü kullanılmış, Cevriye’nin yanında olmasaydı yaralanmayacaktı; yaralanmasının sorumlusu kendisi imasında bulunulmuştur. Metinden çıkan anlama göre kocasından kaçan Cevriye ve ikinci erkeğin yengesi Gülizar kendi fiilleri sebebiyle zarar görmüşlerdir. Cevriye’nin kocasından neden kaçtığına yer verilmemiş, kocanın ifadesi esas kabul edilerek kadınların yüzleştiği şiddet sıradanlaştırılmıştır.

“... Önüne çıkana hücum eden katil...” ifadesi adamın ‘tekinsiz’, ‘cani’ etiketlerini pekiştirmiştir. “...Jandarma ve polisler...katili...yakalamışlardır” ifadesi devlet-kolluk kuvvetlerinin kendine düşen görevi yerine getirdiğini göstermektedir. Metinde önemli konu önce verilmektedir. Hüseyin’in, karısıyla karşılaştığında önce karısının nerede olduğunu, neden kaçtığını değil paranın nerede olduğunu sorması ile ‘paragöz’ olduğu imasında bulunulmuştur. Evliliğine ve namusuna sahip çıkmadığı üstü örtülü biçimde verilen koca da kadın da ‘namussuz’luk ile damgalanmıştır.

4.2.2.3. Çocuk hırsızları

Mikro yapı çözümlemesinde metin en ince ayrıntıya kadar incelenerek barındırdığı ideolojiyi açığa çıkarmak mümkündür. ‘Çocuk hırsızları’ (Bilgiç, 1939) başlıklı metnin tamamında uzun ve karmaşık cümleler kullanılmıştır. Cümleler neden sonuç ilişkisi içinde ve bağlam olarak birbiriyle uyumlu verilmiştir.

Görsel 2

Çocuk Hırsızları

Kaynak: Bilgiç, 1939

“Avrupa şehirleri... seyyar cambazhanelerin, serseri Çingene kafilelerinin akınına uğradı...Çingeneler giderken... eşraftan birinin küçük çocuğu da...kaybolmuş bulunurdu...Çingeneleri yakalamak kabil olsa dahi hilekârlıklar ile başa çıkmak kolay olmadığı için...eli boş dönerdi...Çingene kafilesinin çocukları arasında,...sepet satan, aynı kıyafette ama rengçe ve simaca onlardan başka kız ve erkek çocuklara tesadüf edilirdi...Çingene çocuğu olduklarını söyliycek kadar çingeneleştirilmiş bu biçareler... çaldıkları eşraf ve zengin çocuklarıydı” Metinde ‘serseri’, ‘hilekâr’ olarak tanımlanan Çingeneler eyleyen olarak aktif yapıdaki cümlelerde verilmiştir. Çocukların kaçırılmasındaki tek sorumlu göçebe Çingeneler görülmüş, ailelerin çocuklarının güvenliğini sağlayamamalarından bahsedilmemiştir. Eleştirel söylem analizinde öznenin gizlenmesi egemen sınıf üyesinin olumsuz bir davranışını örtmek amacıyla kullanılır. Bu metindeki örnekte de çocukları kaçırın Çingeneler suçlanırken çocuklarını güvende tutamayan ailelerin de suçlu olduğundan bahsedilmemektedir.

“Çingeneler ve seyyar cambazlar, bu çocukları...muhafaza ederlerdi...işkence kurbanlarından ekserisi...” Metinde ucube elde etmek için kaçırdıkları çocuklara işkenceler yaptıklarına yer verilmiştir. Böylece metinde Çingenelere yönelik etiketlere ‘işkenceci’ eklenmiştir.

“Çingenelerin dilendirmek yahud sepet sattırmak için çalıp”; “seyyar cambazhanelerin, serseri çingene kafileleri...” ifadelerini içeren metinde Çingeneler, mesleki olarak ‘cambaz’, ‘hırsız’, ‘sepetçi’, ‘dilenci’, ‘satıcı’ olarak tanımlanmışlardır. “...aynı kıyafette ama rengçe ve simaca onlardan başka...” ifadesi Çingene tipolojisine atıfta bulunarak ötekileştirmiştir. Çingeneler kastedilerek “onlardan” denmesi, biz ve onlar ayrımını görünür kılmıştır.

“Çingene sürülerinin başı boş gezdikleri yerlerde... gene çocuk hırsızlığı vakalarına tesadüf ediliyor.” ‘Sürü’ birlikte yaşayan hayvanları tanımlamak için kullanılan bir kelimedir. Benzer şekilde hayvanlar ‘başı boş’ şekilde gezmektedirler. Metinde başıboş gezen ‘Çingene sürüleri’ ifadesi kullanarak yazar Cingeneleri hayvana, göçer olmalarını başı boş gezmeye benzetmiştir.

Metinde farklı coğrafyalardan örnekler verilerek işlenen metinde inandırıcılığı sağlamak için görsel kullanılmıştır. Görselde metinde bahsedilen çalınmış çocuklara atfen beyaz tenli, kıyafetleri üstünden dökülmekte, biri dilenci biri satıcı kılığında 7-8 yaşlarında iki kız çocuğuna yer verilmiştir. Fotoğrafın kim tarafından nerede, ne zaman çekildiği, çocukların kim olduğuna dair hiçbir bilgiye ver yerilmemesi görselin kurgulanmış bir fotoğraf olduğunu düşündürmektedir.

4.2.2.4. Çingenelere kıymayınız! İşin alayı

Sulukule'deki kulübelerin yıkılıp Çingenelerin atılacağına dair haberi (Yazgan,1930) olumlu karşılayan yazar, orijinal Çingene tipinin yok olacağına değinmekte, tasavvur ettiğİ Çingene tipolojisi olduğunu göstermektedir. "...medeniyetin bütün konforlarından...müstağnidir." diyerek Çingenelerin 'ilkel' ve 'zevksiz' olduğunu anlatmak istemiştir.

Girişte bahsedilen Çingene tipolojisi metnin ilerleyen kısmında kendini göstermektedir. Çingene erkeğİ için "yağız tenli, burma bıyıklı, iri kemikli..." tasvirinde bulunulmuştur. Çingene kadını ise "Çingene güzelleri... esmer tenli, parlak derili, derin bakışlı bir Çingene güzeli hiç de yabana atılacak bir mal değildir. Belki cana canlar katacak bir nesnedir! ...katmerli gerdanı, dolgun göğsü mevzun kalçaları...Çingene dilberi" şeklinde erotize edilerek resmedilmiştir. Çingene kadının meyve satıcısı, çiçekçi, dansöz olarak resmedildiğİ metinde Çingene erkeğİ ayı oynatıcısıdır. "Elindeki tefi şıkırdatarak kocaman ayıya göbek attırmasındaki hususi cazibe" kullanımı yazarın bu görüntüden hoşnut olmadığına işaret etmektedir. Ayı oynatılmasının yasaklanması sebebiyle yazarın sevinçli olduğunu "zavallı ayıcıklar...kim bilir ne büyük zararlar görmüşlerdir" ifadelerinden çıkarmak mümkündür. "Tango, çarleston, blakbotom... şimdiki manasız ve zevksiz tepinmelerin yerine Çingenelerin kıvrak ve fıkırdak oyunları kaim olacak!" Yazar burada salon dansları için kullandığı 'manasız' ve 'zevksiz' ifadelerini aslen Çingene dansını ima etmek için kullanmaktadır.

Cümle yapıları basittir. Yazar Çingeneler hakkındaki düşüncelerini tüm metinde örtmece yöntemi kullanarak vermiştir. Çingenelerin eylemleri aktif yapıda verilmiş, birlikte anılan eylemlerle ilintilendirilmiştir. Yerel bağdaşıklık öğelerine yer verilmiştir. Cümleler arası anlam bakımından bütünlük sağlanmıştır. Metinde girişte bahsedilen Cumhuriyet gazetesindeki bir habere atıf, inandırıcılık arttıran öge olarak yapılmıştır. Metin baştan sona Çingenelere karşı önyargı içermektedir.

4.2.2.5. O bir melektir

Aslen bir hikâye olan "O bir melektir" (Derviş, 1935) başlıklı metinde bir kına gecesi tasvir edilmiştir. Çingene kızı 'esmer', 'ince', 'uzun', 'kıvrak', 'siyah gür ve parlak saçlı' olarak resmedilmiştir. Pullu kıyafetleri ve danslarıyla izleyenleri eğlendiren, göreni mutlu eden, erkeklerin içini hoş eden bir kadın tasviri yapılmıştır. Onu gizlice izleyip canını alan Mümine ise Çingene kızının tersi özelliklere sahiptir. Sarı donuk- kısa saçlı, kısa boylu hafız olan Mümine ömrünü mefta ardından ağlayan insanlara mevlüt okuyarak geçirmiştir. Onu dinleyenler ağlamaklı olmaktadır. 'Mübarek' ve 'namus timsali' hafız kadının tam tersi özelliklere sahip Çingene kızına üzeri örtülü 'namussuz' etiketi yakıştırılmıştır. Çengi kız hakkında "kaşı gözü ayrı oynayan", dans ederken alacağı bahşiş için "kedi gibi yaltaklanan", "içip içip coşan" ifadeleriyle gözü dışarıda-iffetsiz iması yapılmıştır.

Metnin ilerleyen kısmında genç kızın kaybolmasıyla "O gün çenginin...mahallenin bir delikanlısı ile çekilip gitti zannediyorlar" diyerek iffetsizliği tekrar ima edilmiştir. Metinde kullanılan "rezil...utanmaz karı" ifadesi de bu örtülü verilen imaları doğrulamaktadır. Çingene kızının bahşiş almak için erkeklere sürtünerek dans etmesi "...yaltaklanan kedi yumuşaklığıyla sokuluyor" ifadesiyle anlatılmıştır. Dans ederken kıyafetinden görünen bedeninin eğilip bükülmeleri alevin titreşimine benzetilmiştir. Kullanılan "ateş rakkase" tasviri ile güzelliğİ ve dansıyla erkekleri yaktığı ima edilmiştir.

Görsel 3

O Bir Melektir

Kaynak: Derviş, 1935

Metinde Çingene kızı güzelliği, çekiciliği, cezbedici dansı gibi öğeler aracılığıyla erotize edilerek işlenmiştir. Metinde retorik öge olarak bir çizime yer verilmiştir. Dansöz kızın bahşış için Vasfi'nin kucasına eğildiği anın resmedildiği görselde Çingene kızının kıyafeti, güzelliği, erkeğin dansöz kıza ilgili bakışı çizilmiştir. Metinde yer alan "Sulukule'den getirdiği çengileri..." ifadesi ile Çingeneler, Sulukule ile özdeşleştirilmiştir.

4.2.2.6. Çingene ruhu: Başı sıkılınca tutup karısını satmış!

“Çingene ruhu: Başı sıkılınca tutup karısını satmış!” (Cumhuriyet, 1930) başlıklı haberde Çingenelik ve karısını satma eylemi birlikte vererek Çingenelerde karısını satmanın özdeşleştiği görülmektedir. “...Karısını satmış” ifadesinden eylemin erkek taraf olduğu çıkarılmaktadır. Haber kaynağının üçüncü kişiler olduğu metnin başından sonuna kullanılan -mış, -miş eklerinden anlaşılmaktadır. Bu durum inandırıcılık bakımından zayıf bir izlenim oluşturmaktadır. Zira en güçlü inandırıcılık ögesi muhabirin kendisidir (Özer & Tuna, 2023, s. 88).

“Fransanın Şalan şehrinde...Çingenelerden biri karısını, diğer birine satmağa...pazarlık yapılmış...müşteri kadını kocasına iade etmiş... iki Çingene arasında kavga başlamış, her iki Çingenenin mensup olduğu kabileler de iştirak etmiş. Nihayet mesele zabitanın müdahalesi üzerine yatıştırılmış, satılan kadın kocasına kalmış. Hayret etmemeli, Çingene ruhu bu!..” metinde mağdur kadın, alıcı ve satıcı taraflar Çingenedir. Tüm yüklemeler aktif formda verilerek eylemlerin sorumluluğu kişilere yüklenmiştir. Sadece zabıtaının kavgaya müdahalesinden bahsedilen cümlede pasif yapı ‘yatıştırılmış’ ifadesiyle kullanılmıştır. Devlet ve kolluk kuvvetlerinin görevini yapıp kavgayı ayırdığı belirtilmiştir. Devletin müdahale sebebi kadının ‘mal’ gibi alınıp satılması değil kavgadır. Durum Çingeneler arasında eşlerin satılmasını normal göstermektedir. Olay yerindeki memurun ifadesine -taraflardan biri-değnilmemesi haberin doğruluğu hakkında şüphe uyandırmaktadır. Kavganın sebebi eşini satan adama tepki yerine alacak verecek meselesidir. Bu durum Çingeneleri ‘paragöz’, ‘namussuz’ etiketlerine maruz bırakmaktadır.

Görsel 4

Çingene Ruhu: Başı Sıkılınca Tutup Karısını Satmış!

Kaynak: Cumhuriyet, 1930

Haberde inandırıcılık ögesi olarak bir Çingene kadını fotoğrafı kullanılmıştır. Altında ‘satılan kadın’ yazan görsel stüdyo çekimi olup kadın özenle giydirilmiştir. Masumiyet ve aciziyet hissiyatı uyandırmak için iki elini yanağında kavuşturup objektif haricinde bir noktaya bakan kadının görselinin olayla ilgisi olmadığı, dikkat çekici ve inandırıcılığı sağlayacak bir öge olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

5. Tartışma ve Sonuç

‘Çingene’, negatif etiketler yüklü bir kelime olmasının yanı sıra, Türkiye’de ve dünyada birçok yerde bulunan dezavantajlı bir grubun üyelerini işaret etmekte kullanılmaktadır. Yerel ve uluslararası söylemlerde, ‘Çingene’ kelimesi ve Çingenelikle ilişkilendirilen söylemlerin negatif yükü, aşağılayıcı ve dışlayıcıdır. Farklı coğrafyalara ve dönemlere ait olsa da Çingenelik hep olumsuz anlamlarda kullanılmış, Çingene grup üyeleri Çingenelikleri dolayısıyla aşağılanmışlardır. Bu durum göstermektedir ki ‘pejoratif Çingenelik’ söylemleri yeniden üretilmektedir.

Devlet, egemen grubun ideolojisini tüm topluma yaymak, kendi bekasını sağlayıp faaliyetlerine meşruiyet kazandırmak için söylem silahını kullanmaktadır. Yasalar ve kanunlar aracılığıyla resmî söylem üreten devlet, ideolojik aygıtlarında yer aldığı biçimiyle kulaktan kulağa, nesilden nesle aktarımı mümkün hâle gelen söylemin de örtülü sahibidir. Yasalarda yer alış biçiminden, devlet gözünde Çingenelerin makbul vatandaş olmadığını, hatta vatandaşlığa dahi kabul edilmemesi gereken bir tehdit unsuru olarak algılandığını görmek mümkündür. Zira 2510 sayılı İskân Kanunu’nda Çingeneler, anarşistler ve casuslarla bir tutulmuş, vatandaşlığa alınmadan önce kişinin Çingenelikle bir bağı olup olmadığını soruşturmayı şart koşmuştur. Günümüzde bu maddeler kadük olsa da devlet eliyle dışlanmanın birer örneği olarak toplumsal hafızada yer etmişlerdir. Devlet, söz söyleme ve tanım yapma yetisine sahip olduğundan, ürettiği tek söylem resmî metinlerde yer almamaktadır. Althusser’in “devletin ideolojik aygıtları” (DİA) olarak adlandırdığı birçok öge, devlet için ideolojinin aktarımına hizmet etmektedir. Bu kurumların (aygıtların) başlıca görevi, egemen olanın lehine söylem üreterek devlet ideolojisini topluma aktarmak ve yönetime itaati sağlamaktır. Basın DİA’sı ideoloji aktarımında kritik rol oynamaktadır. Özellikle haberler aracılığı ile günlük ideoloji dozunu alan birey gün be gün ideolojik olarak yeniden üretilmektedir. Devletin söylem inşası, ötekinin sınırlarını belirlemekte de kullanılmaktadır. Çingeneler, sözlük ve ansiklopedilerde falcı, hırsız/ çocuk hırsız, kavgacı, pis, ilkel, iffetsiz, dilenci, karısını satan (MEB, 1964) ifadeleriyle tanımlanmışlardır.

Basın söylemlerinin, yasa, sözlük ve ansiklopedilerdeki pejoratif Çingenelik tanımlarıyla uyumlu olup olmadığının tespiti için devlete yakın duran bir basın organı seçilmelidir. Bu çalışmada, Cumhuriyet gazetesinde Çingenelerin ele alınış biçimi üzerinden pejoratif Çingeneliğin yeniden üretimine odaklanılmıştır. Vatandaş tanımının sil baştan yapıldığı ECD’de, vatandaş gibi öteki de tanımlanmıştır. Bu nedenle, ECD Cumhuriyet gazetesinin Çingeneleri nasıl ele aldığı Teun Van Dijk’ın eleştirel söylem analizi yöntemiyle incelenmiştir.

“Havayı Kim Bozdu?” adlı köşe yazısında yazar Kandemir (1937) Ermeni ve Alevilerden bahsederken etiketleyici hiçbir yorumda bulunmazken; Çingeneler hakkında “sefil”, “gamsız”, “pis”, “aç”, “falcı”, “eğlence düşkün”, “perişan” ifadelerini kullanmıştır. Antakya’nın Suriye’ye bağlanma ihtimalinin tartışıldığı dönemde Ermeni, Arap, Alevi nüfus arasında yaşanan gerilimli olaylar herkesi etkilemiş, Çingenelerin bu gerilim dışında kalmayı tercih etmesini yazar “gamsız, sefil insanlar” ifadeleriyle yorumlamıştır. “Göçebelik yerine şehre yerleşip temiz pak yaşasanız daha iyi” derken hem göçebe yaşamı hem Çingeneleri pis olarak etiketlemektedir. Çingene çocukların para karşılığı fal bakma talebini verirken ‘falcı Çingene’ imajını yeniden üretmektedir. Metnin başında kendini devletin bir elçisi olarak gördüğüne değinen Kandemir, orada göçebe Çingeneleri medeniyete davet eden bir konumdadır. Devletin bu teklifini ‘kin dolu’ gözlerle reddeden Çingeneler ise ‘ilkel’ ve ‘uyumsuz’lardır. “...Çingene kızının gözlerinde, her göçebenin şehirliye karşı dinmeyen o yaman kini belirdi...” cümlesinde yer verildiği üzere Çingenelerin şehirliyelerden nefret ettiği düşüncesine sahip yazarın kendini ‘şehirli’ olarak tanımlamasıyla biz ve onlar ayrımı oluşmuş, Çingeneler ötekileştirilmiştir. Çingene kızın ‘davul..., köçek..., eşek bizde. Ya sizde ne var” diyerek okuduğu manide ‘eğlence düşkünlüğü’ vurgulanmıştır. Kullanılan ‘siz’ ifadesiyle bu ötekiliğin Çingeneler tarafından da benimsendiği anlaşılmaktadır.

“Adana hükümet binasında müthiş sinemakârî bir cinayet oldu” (Cumhuriyet, 1935) başlıklı haberde kadın cinayeti yerine bir Çingenenin katil olma süreci anlatılmış, kadının öldürülmesinden ziyade öldüren tarafın Çingene olması ön plana çıkarılmıştır. Ölen Çingene kadın, tek başına bir birey değil Çingene Hüseyin’in karısı olarak tanıtılmıştır. Kocasından 200 lira para çaldığı ve başka bir adamla kaçtığı ifade edilen kadının eylemleri aktif formda verilerek, sorumluluk ölen kadına yüklenmiştir. Kadının ne sebeple kocasını terk ettiğinden bahsedilmeyerek tek sorumlu taraf olarak kadın gösterilmektedir. Hırsızlık yaptığı ve kocasını terk ettiği için öldürülmesinin normal görüldüğü anlaşılmakta, cinayet meşrulaştırılmaktadır. Kadın ‘hırsız’ ve ‘sadakatsiz’ olmakla itham edilmiştir. Katil kocanın, karısını bulmasında önce kaybolan paranın hesabını sorması, derdinin evliliğine sahip çıkmak olmadığı, tek derdinin parası olduğu örtülü biçimde işlenmiş; ‘paragöz’, ‘namussuz’ imalarında bulunulmuştur. Erkek, önüne gelene zarar verecek kadar ‘tekinsiz’, karısını öldürebildiğinden mutlu olan bir ‘cani’ olarak aktarılsa da metinde avantajlı konumdadır. Yazar, kocanın ifadesini yeterli görerek paranın ölen kadınca çalındığını doğru kabul etmiş ve paylaşmış, kadının evi terk etme sebebine dair bilgi paylaşmayarak kocanın evlilikteki kusurlarına değinmeyerek erkek yanında konumlanmıştır. Bu metinde erkek egemen toplumda evini terk eden kadının ölmeyi hak ettiği normalleştirilerek verilmekte, Çingeneler ‘hırsız’, ‘sadakatsiz’, ‘paragöz’, ‘namussuz’, ‘tekinsiz’, ‘katil’, ‘cani’ olarak etiketlenerek pejoratif Çingenelik inşa edilmektedir.

“Çocuk Hırsızları” (Bilgiç, 1939) başlıklı haber, Amerika’da fidye için kaçırılan çocuğun öldürülmesinden yola çıkarak eski zamanlardaki çocuk hırsızlarının daha acımasız olduğundan bahsetmektedir. Avrupa’da cambazlık yapan göçebe Çingeneler’in çocukları kaçırarak ‘dilenci’, ‘sepetçi’ yaptığı, İskoçya taraflarındaki Çingenelerin ise türlü işkencelerle çocukların beden formlarını bozarak sirkte sergilediği anlatılmaktadır. Halk arasında çocukların güvenli alanda tutulması için kullanılan “yaramazlık yapma yoksa seni Çingenelere veririm”, “uzaklaşma yoksa Çingeneler kaçırır” gibi ifadelerle uyuşan metindeki söylem yeniden üretim örneği teşkil etmektedir. Haberde yer verilen fidye için kaçırılan çocuk dışındaki bilgiler hikâyelerden oluşmaktadır. Gerçekliğini kanıtlayan hiçbir veri yoktur. Retorik öge olarak kullanılan görseldeki beyaz tenli çocukların fotoğrafı bir stüdyo

çekimidir. Dolayısıyla kısmen doğru kısmen kurmaca bu metinde Çingenelele karşı ön yargı beslenmiş, “çocuk hırsızı”, “ışkenceci”, “sepetçi”, “cambaz”, “hilekâr” olarak damgalanmışlardır.

“O Bir Melektir” (Derviş, 1935) başlıklı metinde Çingenelele Sulukule ile ilişkilendirilmiştir. Sulukule’den gelen çengiler ve çalgıcı kadınlar üzerinden Çingene kadını tipolojisi verilmiştir. Esmer, ince, uzun, siyah gür ve parlak saçlı, kıvrak danslar yapan, rengarenk ve dikkat çekici giyinen Çingene kadını, ‘incecik vücuduyla alevden bir sütun’ olarak tanımlanmakta ve erotize edilmektedir. ‘İçleri hoş eden’, ‘yaltaklanan’, ‘kaşı gözü ayrı oynayan’ bir o kadar da erişilebilir bir hedef olarak tasvir edilen Çingene kızı için ‘hafif kadın’ imasında bulunulduğu, ortadan kaybolduğunda “O gün çenginin...mahallenin bir delikanlısı ile çekip gitti zannediyorlar” ifadesinden çıkarmak mümkündür. Namus timsali örneğın zıttı olarak verilen Çingene kızı güzel ama namussuz olmakla da itham edilmektedir. Metinde kullanılan “rezil...utanmaz karı” ifadesi de bu örtülü verilen imalar yenilenmekte, pejoratif söylem yeniden inşa edilmektedir. Retorik öge olarak verilen çizimde ilgili gözlerle izleyen bir erkeğın önünde giyiminden Çingene olduğı belli olan kadın eğilmiş dans etmektedir. Bu görselin kullanımı, metin okunmasa dahi Çingene kadınının dansözlükle özdeşleştirilmesine yol açmaktadır.

“Çingene Ruhu: Başı Sıkılınca Tutup Karısını Satmış!” (Cumhuriyet, 1930) başlıklı haberde ana olay bir adamın karısını satmasıdır. Başlıkta en başta verilen kelimenin Çingene olduğı görölmektedir. Bu durum bu metinde öncelenen bilginin kadının satılması değil Çingene tarafından yapılmış olmasıdır. Fransa Şalan’da gerçekleştiğı ileri sürölen haberde erkek, para mukabilinde eşini başka bir Çingene erkeğine satmış, alıcı taraf alışverişten son anda vazgeçince kavga çıkmıştır. Alıcı ve satıcının yakınlarının katılmasıyla büyüyen kavgayı zabıta ayırmış, kadın kocasında kalmıştır. Kolluk güçlerinin olaya müdahale etmesinin sebebi bir kadının üstelik evli bir kadının bizzat eşi tarafından satılması değil kavga çıkmasıdır. Olay yatıştırmaktan başka bir müdahalede bulunulmaması Çingenelerde kadınların bir mal gibi alınıp satılmasının sıradan bir olay olarak göröldüğünü göstermektedir. Başlıkta “Çingene Ruhu: ...Karısını Satmış!” ifadeleri ile Çingenelik ve karısını satmanın ilişkilendirildiğı ve normalleştirildiğı görölmektedir. Olayın mağdur tarafından hiç bahsedilmemesi kadının değersizleştirildiğının göstergesidir. Tarafların yorumlarına ya da tarih bilgisine yer verilmeyen haberde retorik öge olarak fotoğraf kullanılmıştır. Ellerini yanağında kavuşturmuş ve uzaklara bakan bir Çingene kadını imajı oluşturulmuştur. Bir olay yeri çekimi değil özenle hazırlanmış bir stüdyo çekimi olan görselin olayla ilgili olmadığı, metnin zenginleştirilmesi için kullanıldığı anlaşılmaktadır. Alışverişe kalkıştığı için ‘karısını satan’ adam üzerinden Çingeneler için durum normalleştirilmiş, erkeğe ‘namussuz’ imasında bulunulmuştur. Haber kaynağı olarak üçüncü kişilerin kullanılması, tarafların yorumlarına yer verilmemesi, olayla örtüşmeyen görsel kullanılması metinde yer alan haberin gerçekliğinin sorgulanmasına yol açmaktadır.

“Çingenelele Kıymayınız: İşin Alayı” (Yazgaç, 1930) başlıklı köşe yazısının spotunda yer alan ‘İşin Alayı’ ifadesi tüm metnin zıtlıklar üzerine kurulu olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda başlıktan itibaren tekrar okuma yapıldığında ana temanın Çingenelele zarar verilmesi, yazarın da bu durumdan memnun olduğı görölmektedir. Sulukule’nin yeniden inşa edileceğı ve Çingenelerin dağıtılacağına dair haberden yola çıkarak Yazgaç, Çingeneler ve Çingenelikle ilgili her şeyden rahatsız olduğunu “...ne yazık...” ifadesinde görmek mümkündür. Sulukule’den sökölüp atılacak olmalarıyla Çingenelerin Sulukule’ye ait olduğı, Sulukule ve Çingenelerin özdeşleştiğı görölmektedir. Yazarın zihnindeki “orijinal Çingene tipi” kadın ve erkekte farklılaşmaktadır. Çingene erkeğı “yağız tenli, burma bıyıklı, iri kemikli” verilmişse de cümlelerin devamındaki “hususî cazibe” kullanımı ile kinaye yapıldığı, Çingene erkeklerinin “kara kuru”, “ayı oynatıcısı” olarak tasvir edildiğı görölmektedir. Çingene kadınına, Çingene güzeli olarak yer verilmiş ve dikkat çekici şekilde ayrıntılı ele alınmıştır. “Parlak- esmer derili, “derin bakışlı” şeklinde genel bir girizgâh yapıldıktan sonra tanım farklı bir boyuta evrilerek “dolgun göğüslü”, “Çingene dilberi” için “yabana atılacak bir mal değildir. Belki cana can katacak bir nesnedir” denerek Çingene kadını erotize edilmiş ve bir nesne! olarak ele alınmıştır. Çingeneler, medeni

şehirliilerin aksine ‘ilkel’ ve ‘zevksiz’ olmakla itham edilmektedir. Yazgaç’ın tasavvuruna göre Çingeneler meyve satıcısı, sepetçi, çiçekçi, ayı oynatıcısı olarak para kazanmaktadır. Metin baştan sona pejoratif söylem üretmiş, yazar kendini Çingenelerden ayrı bir yerde konumlandırarak ötekileştirmede bulunmuştur.

Cümle başına gelmemesi hâlinde ‘Çingene’ kelimesinin tüm metinlerde küçük harfle yazılması dikkat çekicidir. Oysa “Havayı Kim Bozdu” adlı metinde Ermeni ve Alevilerden bahsedilirken büyük harf kullanılırken Çingeneler hem küçük harfle yazılmış hem aşağılayıcı etiketlerle birlikte kullanılmıştır. “Çingenelere Kıymayınız: İşin Alayı” adlı metinde Çingene erkeği kara kuru, çelimsiz olarak anılırken Çingene kadını erotik bir nesne! olarak değerlendirilmiştir. Hırsızlık yaptıkları hatta çocuk hırsızı olduklarına dair metinler verilmiş, metinler görsellerle desteklenerek haberlerin inandırıcılığı arttırılmaya çalışılmıştır. Çingeneler göçebe ya da Sulukule’de yaşayan insanlar olarak işlenirken pis, fakir, sefil, ilkel bir yaşam sürdürdüklerine yer verilmiştir. Çalgıcı, dansöz-çengi-köçek, falcı, sepetçi, meyve satıcısı, çiçek satıcısı, dilenci, ayı oynatıcılığı Çingene meslekleri olarak verilmiştir. Çalgıcılık, dansözlük, ayı oynatıcılığı gibi eğlence ile ilgili işler yaptıklarından tek derdi çalıp oynamak olan gamsız insanlar olarak işlenmiş, haklarında ön yargı oluşmasına yol açılmıştır. Çingeneler için ‘namus’ ile ilgili birçok pejoratif söylemde bulunulmuştur. Bunlar ‘sadakatsiz’, ‘önüne gelenle birlikte olan’, ‘erkeklere yaltaklanan’, ‘karısını satan’, ‘kaşı gözü oynayan’, ‘evliyken başkasına kaçan’ etiketleriyle işlenmişlerdir. Çingenelerin ‘tekinsiz’, ‘kavgacı’, ‘ışkenceci’, ‘cani’, ‘katil’ insanlar olduklarına metinlerde birçok kez yer verilmiş, bu etiketler pekiştirilmiştir. Haberlerde Çingene erkeği parasını çalıp başkasına kaçan karısını öldüren, karısını satan kişi olarak yer alırken paraya düşkünlüklerine vurgu yapılarak ‘paragöz’ insanlar olarak işlenmişlerdir. Çingene olmayan kimse eylese farklı şekilde ele alınacak olaylarda fail Çingene olduğunda eylemin Çingenelik ile özdeşleştirildiği, suç içeren eylemlerin normalleştirildiği, mağdur tarafın değersizleştirildiği görülmektedir. Erotize edilen ‘Çingene güzel’ tanımı dışında metinlerin hiçbirinde Çingenelikle ilgili olumlu söyleme yer verilmemiştir. Metinlerde dikkat çekici öge olarak da kullanılan Çingenelik sadece pejoratif söylemlerle birlikte kendine yer bulabilmiştir.

Tablo 1

Kullanılan Pejoratif Söylemler ve Türleri

Metin Başlığı	Havayı Kim Bozdu?	Müthiş Sinemakârı Bir Cinayet Oldu	Çocuk Hırsızları	O Bir Melektir	Çingene Ruhlu: Başlı Sıkılınca Tutup Karısını	Çingenelere Kıymayınız: İşin Alayı
Karakter Özellikleri	Gamsız, Eğlence düşkünü, Kindar, Uyumsuz	Sadakatsiz, Namussuz, Paragöz, Tekinsiz, Saldırgan	Hilekâr, Serseri, İşkenceci	Namussuz, Hafif ve baştan çıkarıcı kadın	Karısını satan, Namussuz, Paragöz	
Durum Tespiti	Sefil, Perişan, Aç, Göçebe, İlkel, Pis	Katil, Cani	Göçebe, Başiboş Çingene sürüsü			İlkel, zevksiz
Geçim Yöntemi	Falcı, Çalgıcı, Köçek	Hırsız	Dilenci, Çocuk hırsızı, Hırsız, Sepetçi, Cambaz, Satıcı	Dansöz, Çalgıcı		Meyve satıcısı, Sepetçi, Çiçekçi, Ayı oynatıcısı
Tipoloji-Erkek	Kara kuru, Çelimsiz erkek,		Esmer			Yağız tenli, burma bıyıklı erkek (Kinaye)
Tipoloji-Kadın			Esmer	Erotize edilmiş ögeler		Erotize edilmiş ögeler “...cana can katan nesne...”

Çingenelere yönelik ötekileştirici söylemleri birçok yerde görmek mümkündür. Özellikle tanım yapma yetisine sahip sözlük ve ansiklopedilerde yer alan pejoratif etiketler söylem inşasında büyük rol oynamaktadır. Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayınladığı Türkçe sözlükte esmer, sepet- elek- maşa satıcısı olarak tanımlanan Çingeneler (2000), aynı Bakanlığın basmış olduğu Türk Ansiklopedisi'nde dilenci, eşine fuhuş yaptıran, göçebe, pis, sadakatsiz, ahlaksız, sünnetsiz, nikahsız, ilkel insanlar olarak etiketlenmişlerdir (MEB, 1964). Millî Eğitim Bakanlığı⁴ tarafından yayınlanan kaynaklarda yer alan Çingene tanımı doğrudan devlet ideolojisinde Çingenelerin yerini gösterdiği için önemlidir. Tanım yapmada yetkin kurum olan Türk Dil Kurumu'nun Çingene tanımı da MEB kaynaklı yayınlardaki pejoratif tanımlarla örtüşmektedir. Gürültücü, küfürbaz, saldırgan, cimri, borç takan, kavgacı kimse olarak tanımlanan Çingeneler("TDK", 1983) devlet eliyle öteki olarak ilan edilmiştir. Kurulma talimatı Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilmiş, yöneticileri bizzat O'nun tarafından seçilmiş olan her iki kurum da devlet adına tanımlama misyonuna sahiptir. Özellikle ilkokul seviyesindeki öğrencilerin kullanacağı Türkçe sözlük, toplumda karşılaşma ve tanıma fırsatı bulamadıkları Çingene bireylerin ön yargılar ve olumsuz etiketlerle tanınarak özdeşleşmesine, bu pejoratif söylemlerin edinilip bir sonraki nesle aktarımına neden olmaktadır.

Althusser, devlet ideolojisinin halka aktarımından bahsederken, yukarıda bahsedilen pejoratif Çingeneliğin halka benimsetilmesi gibi durumları konu edinmektedir. Dinsel, öğrenimsel, hukuksal, siyasi, sendikal, kültürel, aile ve basın DİA'sının farklı işleyiş biçimleri olsa da nihai amaç, devlete itaati sağlamak ve devlet ideolojisini halka benimsetmektir. Öğrenimsel DİA öğelerinden olan kaynak kitaplar aracılığıyla etnik bir grubun pejoratif söylemlerle etiketlenmesi ve üstelik farklı tarihlerde yayımlanan farklı kaynaklarda olumsuz etiketlerin tekrarlanarak söylemin sürekli üretilmesi, adı geçen etnik grubun devlet ideolojisindeki konumuna işaret etmektedir. Okul çağını aşan bireyler için farklı DİA'ların kullanımı söz konusudur. Her gün yeni bilgilerle bireylere erişim imkânı sağlayan basın DİA'sının rolü, günlük ideoloji yüklemesine olanak tanınması ve kamuoyu oluşturmaları gibi birçok sebeple kritik öneme sahiptir. Devletin sansür ve denetim mekanizmalarıyla yapılacak yayınlarda neye yer verilip verilmeyeceğini, basın için belirlenen sınırların dışında yayın yapılması hâlinde hangi cezaların uygulanacağını belirleme yetkisi, dönemin ideolojik çözümlemesini yapmayı mümkün kılmaktadır. Sıkı denetim ve sansür uygulamaları olan devletlerde, yayımlar sansür süzgecinden geçerek okuyucuya ulaşmaktadır. Basın organı, kendisine belirlenen alan haricinde yapacağı her yayın için bedel ödeyeceğinin farkında olduğundan, yapılan yayımlar sadece devlet ideolojisini yansıtır hâle gelmektedir. Türkiye Cumhuriyeti, kurulduğu yıllarda muhalif sesleri susturmak için basına sansür uygulamış, yayın öncesinde ve sonrasında sıkı denetimler yapmıştır. Basın organının yayımlarında nelere değinemeyeceği hukuki düzenlemelerle karara bağlanmış, ağır cezalar verilerek caydırıcılık sağlanmaya çalışılmıştır. Hükûmeti, Cumhuriyeti, meclisi veya CHF'nin icraatlarını hedef alacak yayın yapamayan basın, aynı zamanda ulus-devlet anlayışı gereği farklı etnik grupların isimlerine yer vermemeye dikkat etmektedir. Buna rağmen Çingenelerin hem rahatça ele alınması hem de pejoratif söylemlere maruz bırakılmaları tesadüfi değildir. Sıkı denetimlere ve homojen nüfus yaklaşımına rağmen Çingeneleri ötekileştiren ve etiketleyen söylemler, sadece devlet ideolojisinin basın ve kaynak kitaplarda yer alan söylemlerle örtüşmesi hâlinde yayımlanma imkânı bulabilmektedir. Erken Cumhuriyet Dönemi basında yer almış kişilerin aktarımlarından, Emniyet Umum Müdürlüğü sansürden sorumlu 9. Şubeye danışmadan kalem dahi oynatmanın mümkün olmadığı, ceza almamak için siyaset dışı konulara yer verildiği görülmektedir (Yetkin, 2010; Abaloğlu, 1991).

Cumhuriyet gazetesi özel bir gazete olarak görülse de kurucusunun CHF milletvekili olması, Mustafa Kemal Atatürk'ün muhalif basının etkisizleştirilmesi için özel isteği üzerine kurulması, ekonomik ve

⁴ 2 Mayıs 1920'de Türkiye Cumhuriyeti'nin 11 bakanlığından biri olan Maarif Vekaleti zaman içinde isim değiştirerek günümüzde Millî Eğitim Bakanlığı adını almıştır.

teknolojik sıkıntılarda devlet desteği alması, birçok yazarının CHF milletvekili olması ve halka gazetenin kurucuları tarafından yeni kurulan devlet ve rejimin koruyucusu olarak tanıtılması gibi sebeplerle yarı resmî bir özelliğe sahiptir. Gazetenin tüm bu özellikleri bir arada ele alındığında, “resmî olmayan resmî gazete” nitelendirmesinin uygun olduğu g r lmektedir. İdeolojinin halka aktarımında araçsallaştırılan Cumhuriyet gazetesi, devlet ideolojisiyle paralel bir ideolojiye sahiptir. Cumhuriyet gazetesinin  ingeneleri konu alan haberlerinde kullanılan etiketleyici dile rağmen sansüre ve cezaya tabi olmaması, devletin ideolojik sınırları içinde yayın yapıldığının kanıtıdır. Kendi ideolojisiyle ters düşen yayınların sansüre takıldığı göz önüne alındığında, devlet de olumsuz etiketlerle dolu bu yayınlara izin vererek Cumhuriyet gazetesinin ideolojisinin kendi ideolojisiyle paralel olduğunu göstermiştir. Bu durum aynı zamanda ispat etmektedir ki Cumhuriyet gazetesi,  ingeneleri ele alış biçimiyle pejoratif Çingeneliğin inşasında yer almıştır. Çingenelerin pejoratif söylemlerle tanıtılması, ötekileştirici söylemi yeniden inşa etmektedir.

Bu  alışma; medyada (Alp, 2015), film ve dizilerde (Gün, 2017), sosyal medyada (Taylan & Barış, 2023) ve gazetede (Mert, 2016)  ingenelerin ele alınış biçimini konu alan diğer çalışmalarla negatif etiketlere yer verilmesi bağlamında paralellik göstermektedir. Güncel veriler yerine olumsuz etiketlerin inşa sürecine değinmek üzere zaman aralığını Erken Cumhuriyet Dönemi olarak belirleyen tek  alışma Mert’in (2016) yüksek lisans tezidir. Bu  alışma, adı geçen tezd n yola çıkılarak geliştirilmiş ve “pejoratif  ingenelik” kavramının literatürde ilk kez kullanıldığı araştırma olmuştur. Çalışmanın bu bağlamda literatüre katkı sağlaması beklenmektedir.

Kaynakça

- Anayasa Mahkemesi. (1924). 1924 Anayasası (Kanun No. 491).
<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>
- Abaloğlu, N. N. (1991). *Perde aralığında* (4. bs). Çağdaş Yayınları.
- Alp, H. (2015). *Medyada nefret söylemi ve çingene toplumuna yönelik ayrımcı söylemin suça dönüşme süreci* (Tez No.417748) [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Althusser, L. (2019). *İdeoloji ve devletin ideolojik aygıtları* (A. Tümertekin, Çev.). İthaki Yayınları.
- Altınöz, İ. (2013). *Osmanlı toplumunda Çingeneler*. Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Arayıcı, Ali. (2008). *Avrupa'nın vatansızları Çingeneler*. Kalkedon Yayınları.
- Asseo, H. (2007). *Çingeneler / Bir Avrupa yazgısı* (O. Türkay, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Bahadır, O. (1994, Mayıs 7). *Cumhuriyet'i okurlara takdim* (N. Nadi'den alıntı). *Cumhuriyet*, 70. Yıl Özel Sayısı. <https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/4524/2014-05-07/4>
- Berger, H. (2000). *Çingene mitolojisi*. Ayraç Yayınları.
- Bilgiç, H. (1939, Ocak 5). Çocuk hırsızları. *Cumhuriyet*.
<https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1939-01-05/6>
- Creswell, J. W. (2017). Eğitim araştırmaları: Nicel ve nitel araştırmanın planlanması, yürütülmesi ve değerlendirilmesi (S. B. Demir, Çev.). EDAM.
- Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2017). *Designing and Conducting Mixed Methods Research* (3. ed.). SAGE Publications, Inc.
- Cumhuriyet Arşivi. (t.y.). *Tarihçe. Cumhuriyet Arşivi*. <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet>
- Cumhuriyet. (1935, Eylül 21). Adapazarı hükûmet binasında müthiş ve sinemakârî bir cinayet oldu. *Cumhuriyet*. <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1935-09-21/3>
- Cumhuriyet. (2014, Mayıs 7). Atatürk Cumhuriyet'e borç veriyor... *Cumhuriyet*.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/4524/2014-05-07/0>
- Cumhuriyet. (1994, Mayıs 7). *Cumhuriyet 70. yıl özel ek*.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/4524/1994-05-07/0>
- Cumhuriyet. (1930, Şubat 3). Çingene ruhu! Başs sıkışınca tutup karısını satmış! *Cumhuriyet*.
<https://egazete.cumhuriyet.com.tr/oku/192/1930-02-03/5>
- Çavdar, T. (2019). *Türkiye'nin demokrasi tarihi 1839-1950* (6.Baskı). İmge Kitabevi Yayınları.
- Danka, A. (2008). Türkiye'de Roman hakları ve hukuki çerçeve. (E. Uzpeder, S. Danova/Roussinova, S. Özçelik & S. Gökçen, Haz.) *Biz buradayız! Türkiye'de Romanlar, ayrımcı uygulamalar ve hak mücadelesi*, (ss. 29-52). Mart Matbaacılık.
- Derviş, S. (1935, Haziran 29). O bir melektir. *Cumhuriyet*.
<https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1935-06-29/6>
- Eagleton, T. (2015). *İdeoloji*. Ayrıntı Yayınları.
- Fonseca, İ. (2020). *Beni ayakta gömün/Çingeneler ve yolculukları* (Ö. İlyas, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2003). *İktidarın gözü* (I. Ergüden, Çev.). Ayrıntı Yayınları.
- Grix, J. (2010). *The foundations of research* (2. ed.). Palgrave Macmillan.

- Gün, S. (2017). Çingenelerin/Romanların medyada sunumu: Roman havası dizisi örneği. K. Budak ve S. Ege (Ed.), 6. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi* (Cilt 2, ss. 81-98). Muş, Türkiye. https://tlck.org.tr/wp-content/uploads/2018/09/2.cilt_.pdf
- İnuğur, M. N. (1992). *Türk basın tarihi*. Gazetecileri Cemiyeti.
- Kabacalı, A. (1994). *Türk basınında demokrasi*. Kültür Bakanlığı Yayınları
- Kabacalı, A. (1987). *Türk yayın tarihi (Başlangıçtan tanzimata kadar)*. Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.
- Kandemir, A. (1937, 17 Kasım). Havayı kim bozdu. *Cumhuriyet Gazetesi*. <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1937-11-17/5>
- Karaman, Z. T. (2008). Siyasi ve idari yönüyle Romanlar. S. Kolukırık (Ed.), *Yeryüzünün yabancıları Çingeneler* (ss. 33-42). Simurg Yayınları.
- Koloğlu, O. (1993). *Türk basını- Kuvayı Milliye'den günümüze*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kolukırık, S. (2005). Türk toplumunda Çingene imgesi ve önyargısı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 52-71.
- Kolukırık, S. (2009). *Dünden bugüne Çingeneler kültür, kimlik, dil, tarih*. Ozan Yayıncılık.
- Kolukırık, S. (2005). Türk toplumunda Çingene imgesi ve önyargısı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 52-71.
- Korkmaz, F. (2005). *Tarihsel süreçte Türkiye'de basın özgürlüğü*. Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Marsch, A. (2008). Türkiye'de Çingenelerinin tarihi hakkında. E. Uzpeder, S. Danova/Roussinova, S. Özçelik ve S. Gökçen (Haz.), *Biz buradayız! Türkiye'de Romanlar, ayrımcı uygulamalar ve hak mücadelesi* (ss. 5-18). Mart Matbaacılık.
- Marshall, M. N. (1996). Sampling for qualitative research. *Family Practice*, 13(6), 522-526.
- Matbuat Kanunu, (1931). Matbuat Kanunu. T.C. Resmî Gazete. <https://www.resmigazete.gov.tr/arsiv/1867.pdf>
- Mc Gregor, S. L. T. (2003). Critical discourse analysis: A primer. *Kappa Omicron Nu Forum*, <https://publications.kon.org/archives/forum/15-1/mcgregorcda.html>
- Mert, S. (2016). *Erken Cumhuriyet dönemi yazılı anlatılarda Çingenelerin dışlanma biçimleri* (Tez No. 450035) [Yüksek lisans tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (2000). Çingene. *Örnekleriyle Türkçe sözlük* (Cilt 1, s. 3337). MEB Ofset.
- Millî Eğitim Bakanlığı [MEB]. (1964). Çingeneler. *Türk ansiklopedisi* (cilt 12). Millî Eğitim Basımevi.
- Mora, N. (2011). *Medya çalışmaları medya pedagojisi ve küresel iletişim*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Okely, J. (1983). *The traveller-Gypsies*. Cambridge University Press.
- Özdemir, M. (2010). Nitel veri analizi: Sosyal bilimlerde yöntembilim sorunsalı üzerine bir çalışma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 323-343.
- Özden Cankara, P. (2012). Bir etnik grup olarak Çingenelerin statüleri hakkında bir analiz denemesi. L. Ürer (Ed.), *Roman olup Çingene kalmak* (ss. 97-121). Parşömen Yayınları.
- Özer, Ö. (2015). Teun Adrian van Dijk örneğinde eleştirel söylem çözümlemesi. B. Yıldırım (Ed.), *İletişim araştırmalarında yöntemler* (ss. 197-286). Literatürk Academia Yayınları.
- Özer, Ö., & Tuna, Y. (2023). Sosyo-bilişsel söylem çalışması perspektifinden bir kadın cinayeti haberinin çözümü. *Global Media Journal Turkish Edition*, 14(27), 79-95.

- Romani Cultural and Arts Company. (t.y.). *International Romani Day, 8th April 2021 – The 50th Jubilee Year of the First World Romani Congress*. <https://www.romaniarts.co.uk/international-romani-day-8th-april-2021-the-50th-jubilee-year-of-the-first-world-romani-congress/>
- Şimşek, I. (2021). Louis Althusser'in ideoloji ve devletin ideolojik aygıtları adlı çalışması üzerine bir değerlendirme. *Medya ve Kültür*, 1(1), 112-115.
- Taylan, H., & Barış, İ. (2023). Medyada Romanlara yönelik kalıp yargı ve önyargıların sunumu. *Roman Dili ve Kültürü Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 89-100. <https://doi.org/10.59250/raedergisi.1293848>
- TDK. (1998). Çingene. *Türkçe sözlük* (12. bs., cilt 1). Türk Dil Kurumu.
- TDK. (1983). Çingenelik. *Türkçe sözlük* (7. bs., cilt 1, s. 779). Türk Dil Kurumu.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi. (1934). *İşkân Kanunu*, 2510 sayılı. https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc013/kanuntbmmc013/kanuntbmmc01302510.pdf
- Van Dijk, T. A. (2009). Critical discourse studies: A sociocognitive approach. R. Wodak & M. Meyer (Eds.), *Methods for critical discourse analysis* (pp. 62–86). Sage.
- Van Dijk, T. A. (2015). Söylem ve ideoloji: Çok alanlı bir yaklaşım (N. Ateş, Çev.) [Genişletilmiş 2. baskı]. B. Çoban & Z. Özarslan (Haz.), *Söylem ve ideoloji* (ss. 15–146). Su Yayınları.
- Wodak, R. (2002). Aspects of critical discourse analysis. *Zeitschrift für Angewandte Linguistik*, 36(10), 5–31.
- Yanıkdağ, T. (2012). Türkiye'de yaşayan romanların sorunlarına genel bir bakış. L. Ürer (Ed.), *Roman olup Çingene kalmak* (ss. 247-270). Melek Yayınları.
- Yazgaç, A. İ. (1930, Ocak 27). Çingenelere kıymayınız – İşin alayı. *Cumhuriyet*, s. 3. <https://www.gastearsivi.com/gazete/cumhuriyet/1930-01-27/3>
- Yeğen, M. (2012). *Müstakbel Türk'ten sözde vatandaşa cumhuriyet ve Kürtler*. İletişim Yayınları.
- Yetkin, B. (2010). 1945-1950 arası “demokratikleşme” sürecinde basın. *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, (17-18), 1–37. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iuydta/issue/943/10639>
- Yetkin, Ç. (1983). *Türkiye’de tek parti yönetimi 1930–1945*. Altın Kitaplar.
- Yılıgür, E. (2014). *Peripatetik toplulukların geç peripatetik topluluklara dönüşümü* [Doktora tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.
- Yoors, J. (2005). *Çingeneler opre Roma*. Chiviyazıları Yayınevi.

Makale Bilgi Formu

Yazar Notu: Bu makale Prof. Dr. Şükrü Aslan danışmanlığında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyoloji ABD’de yürütülen “Erken Cumhuriyet Dönemi Yazılı Anlatılarda Çingenelerin Dışlanma Biçimleri” adlı yüksek lisans tezinden faydalanılarak hazırlanmıştır.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yapay Zekâ Bildirimi: Bu makale yazılırken hiçbir yapay zekâ aracı kullanılmamıştır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Hibrit Zekâda Sosyolojik İmgelem: Stratejik İnovasyon Kapsamında İnsan Zekâsı ile Yapay Zekânın Bilgi Ekosistemleriyle Etkileşiminin İncelenmesi

Sociological Imagination in Hybrid Intelligence: Examining the Interaction of Human Intelligence and Artificial Intelligence with Knowledge Ecosystems in the Context of Strategic Innovation

Susran Erkan Eroğlu

Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi,
Osmaniye, Türkiye,
susranerkaneroglu@osmaniye.edu.tr,
ror.org/03h8sa373

Öz: Bu makale, dijital dönüşüm çağında insan zekâsı ile yapay zekânın bilgi ekosistemleri içindeki entegrasyonunu ve bu iki unsur arasındaki etkileşimi “hibrit zekâ” kavramı çerçevesinde ele almaktadır. C. Wright Mills’in sosyolojik imgelem yaklaşımı doğrultusunda, bireysel deneyimlerin toplumsal yapılar, tarihsel bağlam ve kurumsal uygulamalarla olan çok katmanlı ilişkisi incelenmiştir. Eğitim, sağlık ve kamu politikası gibi alanlarda yürütülen niteliksel vaka analizleri, nicel anket verileriyle desteklenmiş; böylece mikro ve makro düzeyde kapsamlı ve çok boyutlu bir analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırma bulguları, yaratıcı düşünme, etik muhakeme ve kültürel bağlam gözetilerek yapılan yapay zekâ entegrasyonlarının bilgi üretimi, karar alma süreçleri ve stratejik inovasyon üzerinde olumlu etkiler yarattığını göstermektedir. Ayrıca dijital eşitsizlik, örgütsel yapı, sosyoekonomik farklılıklar ve yerel değerlerin hibrit zekâ süreçlerini doğrudan etkilediği ortaya konmuştur. Çalışma, kapsayıcı, etik, esnek ve uyarlanabilir bilgi sistemleri geliştirerek yapay zekâ ile insan zekâsı arasında güçlü bir sinerji kurulabileceğini savunmaktadır. Sosyokültürel duyarlılıkla desteklenen teknolojik gelişmelerin, adil ve sürdürülebilir dijital bir gelecek için yaşamsal önemde olduğu vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hibrit Zekâ, Sosyolojik İmgelem, Bilgi Ekosistemleri, Stratejik İnovasyon, Yapay Zekâ-İnsan Zekâsı Entegrasyonu

Geliş Tarihi/Received: 08.05.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 19.06.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online: 26.06.2025

Abstract: This article explores the integration of human intelligence and artificial intelligence within knowledge ecosystems in the digital transformation era, focusing on their interaction through the concept of “hybrid intelligence.” Drawing on C. Wright Mills’ sociological imagination framework, the study analyzes the multilayered relationship between individual experiences, historical context, institutional practices, and broader social structures. Qualitative case studies conducted in education, healthcare, and public policy are supported by quantitative survey data, offering a comprehensive and multidimensional evaluation of the human intelligence- artificial intelligence interaction at both micro and macro levels. Findings indicate that artificial intelligence integration, when guided by creative thinking, ethical reasoning, and cultural sensitivity, enhances knowledge production, decision-making processes, and strategic innovation. Furthermore, factors such as digital inequality, organizational structures, socioeconomic disparities, and local values significantly influence hybrid intelligence dynamics. The study argues that inclusive, ethical, flexible, and adaptable knowledge systems can foster a strong synergy between artificial intelligence and human intelligence. It concludes that technological advancement, when integrated with sociocultural awareness, is vital for ensuring a fair, inclusive, and sustainable digital future.

Keywords: Hybrid Intelligence, Sociological Imagination, Knowledge Ecosystems, Strategic Innovation, Artificial Intelligence - Human Intelligence Integration

Extended Abstract

This study explores the integration of human intelligence and artificial intelligence within knowledge ecosystems through the lens of sociological imagination, aiming to understand how their synergy-termed "hybrid intelligence"- can foster strategic innovation. In a time of rapid digital transformation, organizations increasingly combine artificial intelligence's data-processing power with human creativity and ethical reasoning, reshaping decision-making and innovation processes. C. Wright Mills' concept of sociological imagination provides the guiding framework, helping to connect individual and organizational practices to broader social structures and revealing often-overlooked cultural, ethical, and power dynamics in artificial intelligence adoption.

Knowledge ecosystems-dynamic environments where diverse stakeholders collaboratively create, share, and apply knowledge-serve as the research context. Unlike traditional business ecosystems focused solely on competition, knowledge ecosystems emphasize adaptability, inclusivity, and shared value creation. Within these settings, the interaction between human intelligence and artificial intelligence is examined to uncover how technology and human factors co-evolve.

A mixed-method research design was employed. Qualitative case studies were conducted in three sectors-healthcare, education, and public policy -capturing real- world insights into hybrid intelligence operations. These were complemented by quantitative survey data, offering broader evidence of patterns and perceptions regarding artificial intelligence-human intelligence integration. This combination enabled analysis at both the micro level (individual and team interactions with artificial intelligence) and macro level (organizational and societal dynamics). Key research questions included: (1) How does AI-HI integration generate new knowledge and insights? (2) What social, cultural, and institutional factors affect human- artificial intelligence dynamics? (3) How can hybrid intelligence support strategic innovation aligned with ethical norms and societal needs?

Findings show that effective integration of AI and human intelligence significantly enhances knowledge creation and innovation capacity. Artificial intelligence's strengths-such as processing large datasets rapidly and detecting complex patterns-complement human capabilities in contextual interpretation, creativity, and ethical judgment. For example, in healthcare, artificial intelligence diagnostic systems identify medical patterns that human clinicians might overlook, while doctors validate and empathetically apply these insights. In education, artificial intelligence platforms personalize learning by analyzing performance data, whereas teachers foster critical thinking and social-emotional development, ensuring artificial intelligence recommendations align with the realities of the classroom needs. Thus, hybrid intelligence functions as a complementary system: Artificial intelligence provides speed and scalability, while humans add meaning, oversight, and creativity, enabling knowledge ecosystems to adapt quickly and innovate effectively.

Regarding social and organizational factors, the research highlights that cultural context strongly shapes artificial intelligence-human intelligence integration. In collectivist cultures, for instance, artificial intelligence systems are expected to align with community values, requiring culturally sensitive adaptations. In contrast, individualistic cultures might prioritize efficiency and innovation speed, potentially overlooking societal impacts. Organizational structure and leadership attitudes also matter hierarchical organizations often resist artificial intelligence adoption due to fears of disruption, whereas collaborative, flexible organizations are more successful at hybrid integration. Digital literacy and equitable access further influence outcomes; a lack of skills or resources among stakeholders can deepen inequalities unless deliberate strategies-such as inclusive training and stakeholder engagement-are implemented.

The study also demonstrates hybrid intelligence's potential to drive strategic innovation when guided by ethical and societal considerations. Combining artificial intelligence's data-driven insights with

human strategic thinking enables organizations to address complex challenges such as climate change, public health crises, and market volatility. For example, artificial intelligence simulations in public policy offer evidence-based projections, but human policymakers must ethically interpret these outcomes to avoid disadvantaging vulnerable communities. Applying sociological imagination allows leaders to anticipate the broader social impacts of innovation and design more equitable solutions. Organizations that embrace hybrid intelligence thus tend to be more resilient and socially responsive, developing strategies that are not only technologically advanced but also ethically grounded.

However, realizing this potential demands careful management. Transparency, accountability, and interdisciplinary collaboration must be promoted. Ethical guidelines for AI use-covering algorithmic transparency, data privacy, and fairness should be established, and technologists must work closely with sociologists, ethicists, and domain experts. Such measures ensure that hybrid intelligence augments human capabilities rather than creating black-box systems that erode trust.

In conclusion, this study bridges technological and sociological perspectives on artificial intelligence integration in organizations. It reveals that hybrid intelligence is a socio-technical phenomenon deeply shaped by cultural, institutional, and ethical factors. Knowledge ecosystems that cultivate inclusivity, learning, and stakeholder engagement are best positioned to harness artificial intelligence-human intelligence synergies for value-driven innovation. The findings offer actionable insights for policymakers, organizational leaders, and information managers: successful artificial integration requires a thoughtful, human-centric approach that imaginatively links technology with social realities. By embedding ethical considerations and cultural sensitivity into technological advancement, organizations can foster innovation that is not only strategic but also sustainable and socially beneficial.

1. Giriş

Yapay zekanın bilgi yönetimi uygulamalarına hızla entegre edilmesi, dijital çağın iş yapış biçimlerinde köklü bir dönüşüm başlatmıştır. Gelişmiş yapay zekâ sistemleri, devasa veri kümelerini eşî görülmemiş bir hız ve doğrulukla işleme becerisi sayesinde örgütlerin karar alma, yenilik yapma ve değer üretme pratiklerini yeniden şekillendirmektedir (Chin vd., 2008). Makine öğrenimi algoritmaları ve büyük veri analitiği, daha önce fark edilemeyen örüntüleri ortaya çıkarıp içgörüler üretebilmekte, böylece işletmelere ve kurumlara önemli bir verimlilik avantajı sunmaktadır. Ancak salt teknolojik ilerleme tek başına yeterli değildir. İnsanın yaratıcılık, etik muhakeme, eleştirel düşünme ve sosyo-kültürel farkındalık gibi özellikleri, yapay sistemlerin yerini dolduramadığı için en az yapay zekâ kadar hayati rol oynamaya devam etmektedir. Ne denli sofistike olursa olsun, algoritmalar kararları geniş toplumsal ve kültürel bağlama oturtma kapasitesinden yoksundur (Brynjolfsson & McAfee, 2014; Noble, 2018). Dolayısıyla insan zekâsının vazgeçilmezliği, yapay zekâ ile insan bilişinin güçlü yönlerini bir araya getiren tamamlayıcı yaklaşımlara olan gereksinimi açıkça ortaya koymaktadır.

Küresel sorunlar giderek daha karmaşık ve birbirine bağlı bir nitelik kazanırken, bu tür bütünsel yaklaşımların önemi belirgin hâle gelmektedir. İklim değişikliği, jeopolitik istikrarsızlık ve ekonomik belirsizlik gibi olgular, teknolojik inovasyonun insan uyum becerisi ve etik değerlendirmeyeyle harmanlandığı çok yönlü çözümler gerektirir. Günümüzde örgütler, farklı aktörlerin birlikte bilgi ürettiği ve paylaştığı dinamik ağlar olarak tanımlanan *bilgi ekosistemleri* yaklaşımına yönelmektedir. Geleneksel, salt ekonomik hedeflere odaklanan sistemlerin aksine bilgi ekosistemleri; kapsayıcılık, uyarlanabilirlik ve ortak değer yaratımı gibi ilkeleri ön planda tutmaktadır (Öberg & Lundberg, 2022). Böylece bilgi ekosistemleri, yapay zekâ ile insan zekâsının etkileşimini kolaylaştıran ve örgütlerin acil küresel sorunları ele alırken kültürel çeşitliliği ve etik ikilemleri yönetmesine imkân tanıyan platformlar olarak öne çıkmaktadır.

Bu bağlamda *hibrit zekâ* kavramı güçlü bir paradigma olarak ortaya çıkmıştır. Hibrit zekâ yalnızca bilgi üretimini hızlandırmakla kalmaz; aynı zamanda örgütlerin etik yönetim, hakkaniyet ve kültürlerarası

iş birliğı konularındaki zorlukları yönetmesine de olanak tanır. Örneğın, yapay zekâ destekli algoritmalar iklim risklerini analiz ederek risk altındaki bölgeleri belirlemeyi kolaylaştırabilir, fakat bu bulguların anlamlandırılması ve uygulanması için insan uzmanlığının sağladığı değeriendirme gereklidir (Topol, 2019). Benzer şekilde yapay zekâ, küresel jeopolitik senaryoları modelleyebilir ancak bu model çıktılarının karar alma mekanizmalarına adil ve kapsayıcı bir şekilde entegre edilebilmesi, insan öncülüğünde yapılacak nitel değeriendirmeleri zorunlu kılar. Yapay zekâ ve insan zekâsını bilgi ekosistemleri içerisinde yenilikçi ve toplumsal hassasiyete sahip çözümler üretebilmek için nasıl etkileştiğini incelemek, böylece büyük resme hem teknik hem de insani bir mercekten bakmak son derece önem taşımaktadır.

1.1. Sosyolojik imgelem neden önemlidir?

C. Wright Mills tarafından 1959'da ortaya atılan sosyolojik imgelem kavramı, bireysel deneyimler ile daha geniş toplumsal yapılar arasındaki ilişkiye odaklanan kritik bir düşünme çerçevesi sunar. Mills, kişisel meselelerin aslında toplumsal ve kurumsal bağlamlarla bağlantılı yönlerini vurgulayarak, birey ile toplum arasındaki etkileşimi anlamının önemini göstermiştir. Hibrit zekâ bağlamında da bu perspektif büyük önem taşır (Mills, 1959). Yapay zekâ ile insan zekâsı etkileşimlerinin hızla geliştiğı günümüzde, sosyolojik imgelem teknolojik gelişmelerin insan yaşamları, örgüt yapılarını ve toplumsal normları nasıl keşittiğini eleştirel biçimde analiz etmek için vazgeçilmez bir araç sunar. Bu yaklaşım, bilgi ekosistemlerinde yapay zekanın benimsenmesini ve etkilerini şekillendiren ve çoğu zaman göz ardı edilen güç dinamiklerini, eşitsizlikleri ve kültürel farklılıkları görünür kılmaya yardımcı olur.

Hibrit zekâ, insan ve makine bilişiminin bütünleşmesiyle karakterize olup önemli fırsatları ve zorlukları beraberinde getirir. Örneğın, yapay zekâ teknolojileri devasa veri setlerini işleme ve karmaşık görevleri otomatikleştirmede son derece başarılıdır; ancak geliştirildikleri sosyo-kültürel bağlamın izlerini taşıyabilir ve böylelikle algoritmalara gömülü önyargılar barındırabilir (Noble, 2018). İnsan denetimi olmadan bu önyargılar, var olan toplumsal eşitsizlikleri pekiştirerek dezavantajlı grupları marjinalize edebilir ya da ayrımcı uygulamaları kurumsallaştırabilir. İşte sosyolojik imgelem, yapay zekanın teknik verimliliğinin ötesine geçerek "Bu teknolojilerden kimler fayda görüyor, kimler dışarıda kalıyor? Yapay zekanın yaygınlaşmasıyla toplumlardaki güç dengeleri nasıl değışiyor?" gibi kritik soruları sormamıza olanak tanır. Bu tür bir eleştirel bakış açısı, yapay zekanın sistematik adaletsizlikleri tekrarlamaması veya derinleştirmemesi; tam tersine adil ve kapsayıcı inovasyona hizmet etmesi için gereklidir.

Sosyolojik imgelem aynı zamanda, mikro düzey bireysel deneyimler ile makro düzey toplumsal dönüşümler arasındaki boşluğu doldurarak insan-yapay zekâ ilişkisini daha bütüncül anlamamızı sağlar. Mikro düzeyde bireyler, yapay zekâ ile kullanıcı, katkı sağlayıcı veya hizmet alıcı olarak etkileşime girer; kendi kişisel deneyimleri ve kültürel bağlamları doğrultusunda teknolojiye tepkiler geliştirirler (Selwyn, 2019). Makro düzeyde ise yapay zekânın yaygınlaşması, küreselleşme, dijitalleşme ve ekonomik yeniden yapılanma gibi daha geniş toplumsal eğilimlerin bir parçasıdır. Örneğın, kamu yönetiminde yapay zekâ karar alma süreçlerine entegrasyonu, veri odaklı içgörü sağlayarak yönetişimi geliştirme potansiyeli sunar; ancak bu durum şeffaflık ve hesap verebilirlik eksikliği nedeniyle yeni etik kaygıları da gündeme getirebilir (Eubanks, 2018). Sosyolojik imgelem, mikro ile makro düzeyleri birbirine bağlayarak yapay zekâ-insan zekâsı entegrasyonunun karmaşıklıklarını kavramak için gerekli bütüncül bakış sağlar.

Sonuç olarak sosyolojik imgelem, hibrit zekânın etik, kültürel ve kurumsal boyutlarını derinlemesine incelemek için sağlam bir çerçeve sunar. Bireysel eylemleri toplumsal yapılarla ilişkilendirerek yapay zekâ ile insan zekâsını bilgi ekosistemleri içindeki inovasyon ve bilgi üretimini nasıl şekillendirdiğine dair daha derin bir anlayış geliştirmemize imkân tanır. Bu bakış açısı, kapsayıcı ve uyarlanabilir bilgi ekosistemlerinin ne şekilde oluşturulabileceğine dair sonraki tartışmaların zeminini hazırlamaktadır.

1.2. Araştırmanın odak noktası

Yapay zekânın bilgi ekosistemlerine hızla entegrasyonu, insan-yapay zekâ etkileşiminin sunduğu dönüştürücü fırsatlarla birlikte bir dizi kritik soruyu da gündeme getirmektedir. Bu çalışma, hibrit zekâ olgusunu çözümlemek üzere birbiriyle bağlantılı üç temel araştırma sorusunu ele almakta ve konuyu operasyonel, kültürel ve etik boyutlarıyla irdelemektedir:

A.S.1. Yapay zekâ-insan zekâsı entegrasyonu, bilgi ekosistemlerinde yeni bilgi üretimini nasıl sağlar?

Bilgi ekosistemleri, bireylerden örgütlere kadar çeşitli paydaşların birlikte bilgi oluşturup paylaştığı dinamik ağlar olarak tanımlanır (Van der Borgh vd., 2012). Bu ekosistemlerde yapay zekâ ile insan zekâsının entegrasyonu hibrit zekâyı mümkün kılmakta; insan bilişinin ve makine kabiliyetlerinin güçlü yanlarını birleştirerek yeni içgörüler ve çözümler ortaya çıkarmaktadır. Yapay zekâ hız, ölçeklenebilirlik ve örüntü tanıma konularında üstün bir katkı sağlarken, insan zekâsı bağlamsal anlama, yaratıcılık ve etik muhakeme yetileriyle süreci tamamlar (Brynjolfsson & McAfee, 2014).

Örneğin sağlık sektöründe, yapay zekâ destekli tanı sistemleri devasa veri setlerini analiz ederek bir doktorun gözünden kaçabilecek örüntüleri saptayabilir. Ancak elde edilen sonuçların doğru yorumlanıp hasta bakımına uygulanabilmesi için hem tıbbi doğruluk hem de insani empati açısından, hekimlerin uzmanlığı gereklidir (Topol, 2019). Benzer şekilde eğitim alanında, yapay zekâ destekli kişiselleştirilmiş öğrenme platformları öğrencilerin ihtiyaçlarına göre uyarlanmış içerikler sunabilir; fakat eleştirel düşünme becerilerinin geliştirilmesi ve öğrencilerin duygusal-sosyal sorunlarının anlaşılması noktasında öğretmenin rehberliği kritik önem taşır (Selwyn, 2019). Bu örnekler, yapay zekâ ve insan zekâsını bütünleşik bir sistem olarak uyum içinde çalışmasının bilgi ekosistemlerinin uyarlanma ve yenilik üretme kapasitesini nasıl artırdığını ortaya koymaktadır.

Tüm bu avantajlara rağmen, yapay zekâ ile insan zekâsını kesintisiz bütünleşmesini sağlamak zorluklardan bağımsız değildir. Mevcut bilgi paylaşım platformlarında yapay zekâ sistemlerinin birlikte çalışabilirliği gibi pratik engeller veya yapay zekâ tarafından üretilen içgörülere aşırı bağımlılık ihtimali, hibrit zekânın etkinliğini sekteye uğratabilir. Bu sorunların aşılabilmesi, yapay zekâ ile insan zekâsını belirli bilgi ekosistemlerinin hedef ve dinamiklerine uygun biçimde nasıl dengelenebileceğine dair kapsamlı bir anlayış gerektirir. Bu anlayış ise hibrit zekâdaki etkileşimi etkileyen daha geniş toplumsal ve kültürel faktörlerin incelenmesiyle mümkün olacaktır.

A.S.2. Bu etkileşimi hangi toplumsal, kültürel ve kurumsal faktörler etkiler?

Bilgi ekosistemleri içinde yapay zekâ ile insan zekâsı arasındaki etkileşim, derinlemesine toplumsal, kültürel ve kurumsal bağlamlara gömülüdür. Bu bağlamlar, hibrit zekânın nasıl çalıştığını şekillendirirken aynı zamanda onun erişilebilirliğini, kapsayıcılığını ve etkisini belirler. Örneğin, örgüt kültürü ve politikaları gibi *kurumsal mantıklar*, yapay zekâ teknolojilerinin benimsenmesini kolaylaştırabileceği gibi engelleyebilir de. Karar alma süreçlerinin tepeden inme ve katı hiyerarşilere dayandığı kurumlarda, yapay zekâ entegrasyonu geleneksel uygulamalara bir tehdit gibi algılanabilir ve hem yöneticiler hem de çalışanlar tarafından dirençle karşılaşılabılır (Eubanks, 2018).

Kültürel normlar da hibrit zekâ etkileşiminde önemli bir rol oynar. Sözelimi kolektivist toplumlarda bilgi ekosistemleri içindeki yapay zekâ uygulamaları, iş birliği ve topluluk yararını vurgulayacak şekilde tasarlanır ve değerlendirilir. Buna karşılık, bireyci kültürlerde yapay zekanın getirdiği yeniliklere daha çok bireysel verimlilik ve rekabet perspektifinden bakılabilir (Hofstede, 2001). Dolayısıyla yapay zekâ sistemlerinin tasarımı ve uygulaması, adil ve etkili sonuçlar alabilmek adına bu kültürel nüansları hesaba katmalıdır. Ayrıca, yapay zekâ algoritmalarına gömülü önyargılar genellikle geliştirildikleri kültürel ortamın bir yansımasıdır. Bu da istenmeyen sonuçların tespiti ve giderilmesi için insan denetimini zorunlu kılar (Noble, 2018).

Bunun yanında, *sosyal faktörler* de yapay zekâ-insan zekâsı etkileşimini şekillendirir. Özellikle dijital okuryazarlığın düşük olduğu veya teknolojik imkânlarla erişimin eşitsiz dağıldığı toplumlarda, hibrit zekânın faydaları sadece belli kaynaklara sahip gruplarla sınırlı kalabilir. Bu durum, dijital uçurumun mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirmesi riskini doğurur. Bu nedenle, dezavantajlı kesimlerin de yapay zekâ imkanlarına erişimini artırmaya yönelik stratejiler geliştirmek gerekir. Örneğin, altyapı yatırımlarıyla internet erişimini yaygınlaştırmak veya kırsal bölgelerde dijital okuryazarlık programları uygulamak, hibrit zekânın kapsayıcılığını artıracak adımlardır. Toplumsal, kültürel ve kurumsal faktörlerin bütünüyle ele alınması sayesinde, örgütler daha kapsayıcı ve dirençli bilgi ekosistemleri oluşturabilirler.

A.S.3. Hibrit zekâ, etik ve toplumsal zorunluluklarla uyumlu stratejik inovasyonu nasıl destekleyebilir?

Stratejik inovasyon, karmaşık sorunları çözerken ekonomik, sosyal ve etik boyutlarda değer yaratan yeni yaklaşım ve çözümlerin geliştirilmesi anlamına gelir (Adner, 2006). Bilgi ekosistemleri bağlamında hibrit zekâ, iklim değışikliği gibi çevresel krizlerden küresel sağlık acil durumlarına kadar çeşitli meseleleri veri odaklı içgörüler ile insan merkezli stratejileri bir araya getirerek ele alma potansiyeline sahiptir. Başka bir deyişle, hibrit zekâ örgütlerin küresel sorunlara yerel bağlamları da gözetken yenilikçi çözümler üretmesine yardımcı olabilecek dönüştürücü bir güçtür.

Örneğin kamusal politika alanında, yapay zekâ tabanlı simülasyon araçları kentsel planlama veya iklim iyileştirme girişimlerinin muhtemel etkilerini modelleyerek politika yapıcılarının bilgiye dayalı kararlar almasını kolaylaştırır. Ancak bu modellerin çıktıları, dezavantajlı toplulukların orantısız biçimde olumsuz etkilenmemesi için mutlaka etik bir süzgeçten geçirilerek yorumlanmalıdır. Sosyolojik imgelem yaklaşımı, bu tür değerlendirmelerde kritik bir yol gösterici işlevi görerek bireysel deneyimleri geniş toplumsal yapılarla ilişkilendirir ve stratejik inovasyonun toplumsal değerlere uygun olmasını temin eder (Mills, 1959).

Özel sektörde de hibrit zekâ, örneğin döngüsel ekonomi uygulamalarını veya yenilenebilir enerji kullanımını teşvik edecek fırsatları belirleyerek sürdürülebilir iş modellerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilir. Burada kârlılığı toplumsal sorumlulukla dengeleyebilmek için insan yargısının devreye girmesi kritik hâle gelir; böylelikle geliştirilen inovasyonların uzun vadede toplumsal refaha hizmet etmesi mümkün olur. Bu gibi örnekler, hibrit zekânın salt teknik verimlilik sağlamanın ötesine geçerek stratejik inovasyonun temelini oluşturan etik ve toplumsal zorunlulukları da nasıl ele alabildiğini ortaya koymaktadır.

Hibrit zekânın vaat ettiği potansiyelden yararlanmak isteyen örgütler, teknik uzmanlığı sosyolojik içgörüyle birleştiren disiplinler arası bir yaklaşımı benimsemelidir. Böylesi bir yaklaşım, inovasyon kapasitesini artırmanın ötesinde ortaya çıkan çözümlerin adil, kapsayıcı ve küresel önceliklerle uyumlu olmasını da güvence altına alır. Bu noktada karşımıza çıkan temel soru şudur: Hibrit zekâdaki başarıyı ve uyumu sürdürebilmek için sosyolojik imgelemden nasıl yararlanacağız? İşte bu soru, çalışmanın geri kalan bölümlerindeki kuramsal arka plan ve tartışmaların yönünü belirlemektedir.

2. Kuramsal Arka Plan

2.1 Bilgi ekosistemleri

Bilgi ekosistemleri, katılımcı aktörlerin ortak değer yaratmak amacıyla bilgiyi birlikte ürettikleri, paylaştıkları ve kullandıkları dinamik ve ağ bağlantılı ortamlar olarak tanımlanır. Bu ekosistemler, esneklik (uyarlanabilirlik), kapsayıcılık ve açıklık gibi özellikleri hiyerarşik ya da salt ekonomik hedeflere odaklanan geleneksel iş ekosistemlerine kıyasla ön plana çıkarır (Öberg & Lundberg, 2022). Biyolojik ekosistemlerden esinlenen bilgi ekosistemleri, çok çeşitli aktörlerin dinamik etkileşimlerine dayanarak çevresel değışimlere uyum sağladığı ve iş birliği içinde evrim geçirdiği, aşağıdan yukarı işleyen süreçlerle karakterize edilir (Maracine & Scarlet, 2009). Bu uyarlanabilir yapı, iklim değışikliği,

küresel salgınlar veya teknolojik dönüşüm gibi farklı disiplinlerin kesişiminde çözümler gerektiren karmaşık sorunlarla başa çıkmada özellikle kritiktir.

Bilgi ekosistemlerinin başarısı, yapılarının ne tamamen kontrolsüz bırakılacak kadar gevşek ne de yaratıcılığı boğacak kadar katı olmamasına bağlıdır. Aşırı açıklık, ortak hedeflerin dağılmasına yol açabileceği gibi aşırı katı yapılar da yenilik potansiyelini kısıtlayabilir. Bu dengeyi sağlamak, şeffaflık, hesap verebilirlik ve karşılıklık gibi ortak ilkelere dayanan bilinçli bir tasarımı ve yönetimi gerektirir (Cobben vd., 2022). Bilgi ekosistemlerinin yönetim mekanizmaları, yapay zekâ araçlarına adil erişimin güvence altına alınması ve güçlü aktörlerin bilgiyi tekelleştirmesinin önlenmesi gibi etik zorlukları da kapsayacak şekilde tasarlanmalıdır. Özellikle yapay zekâ teknolojilerine giderek daha fazla bel bağlanan günümüzde, bu hususlar bilgi ekosistemlerinin bütünlüğünü ve kapsayıcılığını koruyabilmek için kritik önem taşımaktadır.

İnsan ve makine zekâsının sinerji içinde çalışabileceği ortamları teşvik eden bilgi ekosistemleri, çağımızın en acil sorunlarından bazılarını ele almak için bir çerçeve sunar. Sahip oldukları uyarlanabilirlik ve paylaşılan değer yaratma odaklılık sayesinde bilgi ekosistemleri, yapay zekâ-insan zekâsı entegrasyonunun dinamiklerini anlamak ve yönetmek için de ideal bir laboratuvar görevi görür. Bu ekosistemlerde hibrit zekâ uygulamalarının nasıl şekillendiğini incelemek, ilerleyen bölümlerde ele alınacak sosyolojik imgelem ve stratejik inovasyon kavramları için de zemin hazırlamaktadır.

2.2 Hibrit zekâda sosyolojik imgelem

Sosyolojik imgelem, kişisel deneyimler ile geniş toplumsal yapılar arasındaki bağlantıları görmemizi sağlayan bir mercek sunar (Mills, 1959). Hibrit zekâ bağlamına uygulandığında bu perspektif, yapay zekâyı salt teknik bir yenilik olarak görmek yerine toplumsal olarak gömülü bir olgu olarak değerlendirmemize yardımcı olur. Yapay zekâ sistemleri hiçbir zaman bütünüyle toplumsal bağlamdan bağımsız geliştirilemez veya uygulanamaz; tam tersine tasarım süreçleri ve kullanım alanları, içinden çıktıkları toplumların kültürel değerleri, kurumsal normları ve sistemik önyargıları tarafından şekillendirilir. Bu gerçeğin farkına varmak, insan zekâsının söz konusu sosyoteknik karmaşıklıklardaki kritik rolünü teslim etmek ve yapay zekânın bilgi ekosistemleri içindeki rolünü yeniden düşünmek açısından hayati önem taşır.

Sosyolojik imgelemin vazgeçilmez olduğu alanlardan biri, yapay zekâ ile ilişkili *etik sorunların* görünür kılınmasıdır. Örneğin algoritmik şeffaflığın eksikliği, yapay zekâ sistemlerinin nasıl karar verdiğini belirsiz hâle getirerek bu sistemlere gömülü önyargıların tespit edilmesini ve düzeltilmesini zorlaştırmaktadır (Noble, 2018). Bu önyargılar genellikle yapay zekâ algoritmalarının eğitildiği veri setlerindeki tarihsel ayrımcılıkların ve geliştirildikleri kültürel ortamın yansımalarıdır. Mesela, yüz tanıma algoritmalarının bazı etnik grupları diğerlerine kıyasla çok daha yüksek oranda hatalı tanıdığı çeşitli çalışmalarla gösterilmiştir. Bu durum, teknolojinin sistemik eşitsizlikleri nasıl sürdürebildiğine dair çarpıcı bir örnektir (Eubanks, 2018). Sosyolojik imgelem bize sadece “Bu önyargılar nereden geliyor?” sorusunu sordurmakla kalmaz, aynı zamanda “yapay zekâ güdümlü süreçlerden kim kazanç sağlıyor, kim zarar görüyor?” sorularını da gündeme getirir. Böylece yapay zekânın gömülü önyargılarını ve bunların toplumsal yansımalarını anlamak için kritik bir sorgulama alanı açar.

Etik meselelerin yanı sıra, sosyolojik imgelem yapay zekâ tarafından üretilen bilginin derlenmesi ve *bağlamsallaştırılması* noktasında insanın vazgeçilmez rolünü de vurgular. Evet, yapay zekâ devasa veri setlerini işleme ve örüntü tanımlamada son derece üstündür; ancak elde ettiği içgörülerini karmaşık kültürel veya toplumsal bağlamlarda yorumlama becerisi yoktur. Örneğin bir yapay zekâ modeli, halk sağlığı verilerinde belirli bölgelerde belli hastalıkların artış gösterdiğini tespit edebilir. Fakat bu bulgunun anlamlı hâle gelmesi için, artışın yoksulluk düzeyi, sağlık hizmetlerine erişim ya da çevresel koşullar gibi daha geniş toplumsal belirleyicilerle ilişkilendirilmesi gerekir. Bu kritik ilişkilendirmeyi yapabilen ise insan zekâsıdır (Topol, 2019). Dolayısıyla insan yaratıcılığı ile makine verimliliğinin bu

etkileşimi, hibrit zekâ sistemlerinin etik ve kültürel açıdan duyarlı çerçevelerle yönlendirilmesi gereğini ortaya koyar.

Hibrit zekâ bağlamında sosyolojik imgelemin uygulama alanları, yapay zekânın bilgi ekosistemleri içerisindeki *güç dinamiklerini* nasıl etkilediğini anlamaya kadar uzanır. Teknolojik araçlar, otorite ve kontrolün dağılımını değiştirebilir; gelişmiş yapay zekâ yeteneklerine erişimi olan aktörlerin elinde karar alma gücünü merkezileştirme riskini doğurabilir. Örneğin büyük kaynaklara sahip şirketler, sahip oldukları gelişmiş yapay zekâ sistemleri sayesinde bir bilgi ekosistemine hâkim olabilir ve daha küçük aktörleri veya topluluk temelli girişimleri gölgede bırakabilir. Sosyolojik imgelem, bilgi yöneticilerinin ve politika yapımcıların bu güç asimetrisini eleştirel bir gözle değerlendirmesini ve eşitlik ile kapsayıcılığı artıracak müdahaleler tasarlamasını sağlar (Cobben vd., 2022). Bu şekilde güç dengesizliklerini vurgulayarak sosyolojik imgelem, bilgi ortak üretiminde daha demokratik yaklaşımların önünü açar.

Bununla birlikte sosyolojik imgelem, yapay zekânın *doğrudan örgütsel bağlamların ötesindeki toplumsal etkilerini* analiz etmek için de mercek tutar. Bilgi ekosistemleri içinde yapay zekânın benimsenmesi, emek piyasalarını, eğitim pratiklerini ve toplumsal etkileşimleri yeniden tanımlayan daha geniş bir dijital dönüşüm trendinin parçasıdır. Örneğin otomasyon nedeniyle bazı iş kollarının ortadan kalkması ya da iş süreçlerinin dijital araçlara bağımlı hale gelmesi, çalışanların hayatlarında belirsizlik ve dönüşümler yaratmaktadır (Brynjolfsson & McAfee, 2014). Sosyolojik imgelem, bu makro düzey dönüşümlerin bireylerin günlük yaşamlarını nasıl etkilediğini anlamamıza yardımcı olur. Böylece hibrit zekânın yalnızca teknik açıdan verimli değil, aynı zamanda toplumsal değerler ve önceliklerle uyumlu olmasını sağlayacak bütüncül bir perspektif geliştirmemize olanak tanır.

Özetle, sosyolojik imgelem bilgi ekosistemlerinde hibrit zekânın rolünü yeniden değerlendirmek için güçlü bir araç sunar. Yapay zekânın teknik kabiliyetlerini, onun uygulanmasının kültürel, kurumsal ve etik boyutlarıyla ilişkilendirerek hibrit zekânın toplumsal sorumluluk taşıyan inovasyona nasıl katkıda bulunabileceğine dair kapsamlı bir anlayış sağlar. Bu perspektif, ilerleyen bölümlerde tartışılacak olan yapay zekâ-insan zekâsı entegrasyonunun karmaşıklıklarını yönetmede sosyolojik imgelemin nasıl kullanılabileceğine dair ipuçları vermektedir.

2.3. Hibrit zekâda stratejik inovasyon

Bilgi ekosistemleri bağlamında *stratejik inovasyon*, teknolojik ilerlemelerin ötesine geçerek toplumsal ihtiyaçları, kültürel unsurları ve etik zorunlulukları da içeren yenilikçi yaklaşımların geliştirilmesini ifade eder. Adner'in (2006) tanımına göre stratejik inovasyon, değer yaratmaya yönelik geleneksel yöntemlerin değişen ortamların dinamik talepleriyle uyumlu hâle getirilerek yeniden düşünülmesini kapsar. Bilgi ekosistemleri içerisinde yapay zekâ ile insan zekâsını bir araya getiren hibrit zekâ, belirsiz, birbirine bağlı ve hızla değişen küresel ortamların karmaşıklıkları içinde örgütlerin yol almasını sağlayan dönüştürücü bir güç olarak ortaya çıkmaktadır.

Hibrit zekâ özünde, veri odaklı yapay zekâ sistemlerinin verimliliğini, insan zekâsına özgü bağlamsal farkındalık, etik muhakeme ve yaratıcılıkla harmanlayarak stratejik inovasyonu kolaylaştırır. Yapay zekâ, büyük veri kümelerini analiz etme, trendleri belirleme ve sonuçları öngörme konularında üstün performans sergilerken; insan zekâsı, bu bulguları toplumsal normlar, kültürel bağlamlar ve etik çerçeveler ışığında anlamlandırır. Örneğin kamu politikalarında yapay zekâ tabanlı modeller, kentsel planlamada ulaşım ağlarının optimizasyonu ya da altyapı projelerinin çevresel etkilerinin öngörülmesi gibi girişimlerin potansiyel sonuçlarını simüle edebilir. Ancak bu müdahalelerin toplumsal sonuçlarını değerlendirmek ve eşitlik, kapsayıcılık, sürdürülebilirlik ilkelerine uygunluğunu sağlamak için insan yargısı devreye girmelidir (Batty, 2018).

Hibrit zekâ destekli stratejik inovasyon, *küresel ve yerel önceliklerin dengelenmesi* güçlüğünü de ele alır. Küresel çapta uygulanan yapay zekâ sistemleri, farklı bölgelerde ölçeklenebilen evrensel araçlar ve

çözümler sunar. Ancak bu çözümlerin belirli kültürel, kurumsal ve toplumsal koşullara uyarlanması sıklıkla gereklidir. Örneğin eğitim alanında küresel ölçekte geliştirilen bir yapay zekâ destekli öğrenme platformu, bir bölgenin özgün kültürel pratiklerine, öğrenme biçimlerine ve kurumsal yapılarına göre uyarlanmak durumundadır. Yapay zekânın evrensel yeteneklerini, insanın yerel bilgi ve deneyimiyle bir araya getiren hibrit yaklaşımlar sayesinde örgütler hem geniş ölçekte uygulanabilir hem de yerel bağlama duyarlı çözümler geliştirebilir.

Hibrit zekânın stratejik inovasyona en önemli katkılarından biri de çeşitli *disiplinler ve paydaşlar arası iş birliğini* teşvik etmesidir. Bilgi ekosistemleri farklı uzmanlık alanlarından, bakış açılarından ve hedeflerden gelen aktörleri bir araya getirir. Hibrit zekâ, bilgi üretimi ve karar alma süreçlerinde ortak bir zemin sağlayarak disiplinler arası iş birliğini kolaylaştırır. Örneğin sağlık sektöründe, bir tarafta yapay zekâ algoritmaları hastalık teşhisinde yardımcı olurken, diğer tarafta sosyologlar, psikologlar ve halk sağlığı uzmanları hastalığın sadece biyolojik yönlerini değil aynı zamanda toplumsal belirleyicilerini de dikkate alan müdahaleler tasarlamak üzere birlikte çalışabilirler (Topol, 2019). Bu tür etkileşimler, hibrit zekâ destekli stratejik inovasyonun disiplin sınırlarını aşarak daha bütüncül ve etkili çözümler üretmeye imkân verdiğini gösterir.

Elbette bu ölçekte yenilikçi bir yaklaşımı hayata geçirmek, belirli zorlukları da beraberinde getirir. En acil konulardan biri, hibrit zekâ sistemlerinin *etik yönetişimi* meselesidir. Stratejik inovasyon çoğunlukla kamu politikası, sağlık, finans gibi riskin yüksek olduğu alanlarda yapay zekâ uygulamalarını içerir. Örneğin öngörücü polislik uygulamalarında yapay zekâ modelleri suç riskinin yüksek olduğu bölgeleri belirleyebilir; ancak insan etiği süzgecinden geçirilmezse bu modeller mevcut önyargıları pekiştirerek dezavantajlı gruplara zarar verebilir (Eubanks, 2018). Sosyolojik imgelem yaklaşımı, bu zorlukların üstesinden gelmek için bir çerçeve sunarak politika yapıcılarının ve bilgi yöneticilerinin yapay zekâ güdümlü stratejilerin geniş etkilerini eleştirel biçimde değerlendirmesini sağlar.

Bilgi ekosistemlerinde *kapsayıcılığı teşvik etmek* de diğer bir zorluktur. Stratejik inovasyonun başarısı, marjinalleştirilmiş veya yeterince temsil edilmeyen topluluklar dâhil tüm paydaşların çeşitli ihtiyaç ve perspektiflerini hesaba katmasına bağlıdır. İnsan zekâsını yapay zekâ sistemlerinin tasarım ve uygulamasına entegre ederek örgütler, yeniliklerin belirli gruplara orantısız biçimde fayda sağlayıp diğerlerini dışlamamasını güvence altına alabilir. Örneğin iklim eylemi planlarında yapay zekâ, farklı azaltım stratejilerinin etkilerini modelleyebilir; ancak iklim krizinden en çok etkilenen kırılgan nüfusları önceliklendirmek için insan yargısı devreye girerek modellerin rehberliğini yapmalıdır. Bu tarz insan müdahaleleri olmaksızın geliştirilmiş bir stratejinin adil olması beklenemez.

Sonuç olarak hibrit zekâ ile desteklenen stratejik inovasyon, yapay zekânın teknik kabiliyetlerinin ötesine geçerek insani değerleri, kültürel duyarlılığı ve etik muhakemeyi de içine alan bir yaklaşımı zorunlu kılmaktadır. Yapay zekanın güçlü yanlarını insan zekâsına uyarlanabilirliği ve yaratıcılığıyla uyumlu hâle getirerek bilgi ekosistemleri, karmaşık küresel sorunları daha adil, sürdürülebilir ve etkili bir şekilde ele alabilir. Tartışmamız ilerledikçe, bu ilkelerin bilgi ekosistemlerinin yönetim ve tasarım süreçlerinde nasıl hayata geçirilebileceği ayrıntılı biçimde incelenecektir.

3. Tartışma

3.1. Yapay zekâ-insan zekâsı entegrasyonunun toplumsal ve kültürel dinamikleri

Yapay zekâ ile insan zekâsını bilgi ekosistemleri içindeki entegrasyonu, verimliliği ve kapsayıcılığı doğrudan şekillendiren toplumsal ve kültürel dinamiklere bağlıdır. Yapay zekâ özellikle veri işleme, örüntü tanıma ve öngörü analizlerinde olağanüstü bir performans sergiler. Bununla birlikte bu yetenekler, makine sistemlerinin bağlamsal duyarsızlığı nedeniyle doğası gereği sınırlıdır. Yapay zekâ ne kadar büyük veri setlerini inanılmaz hızda işleyebilirse işlesin, elde ettiği sonuçları karmaşık sosyal, kültürel ve etik çerçevelerde tam anlamıyla yorumlayamaz (Cobben vd., 2022). Bu sınırlılık, karar alma süreçlerine yaratıcılık, empati ve eleştirel düşünme katan insan zekâsının vazgeçilmez rolünü açıkça

ortaya koyar. İki farklı zekâ türünün birbirini tamamlayacak şekilde entegrasyonu, kapsayıcı ve kültürel açıdan duyarlı bilgi ekosistemlerinin oluşturulabilmesi için kritik önemdedir.

Yapay zekâ-insan zekâsı entegrasyonunda karşılaşılan en önemli sorunlardan biri, yapay zekâ sistemlerine gömülü *önyargıların giderilmesidir*. Algoritmalar asla bütünüyle tarafsız değildir; çünkü geliştirildikleri toplumların değerlerini, varsayımlarını ve verilerini yansıtır. Örneğin, yüz tanıma teknolojilerinin beyaz olmayan bireylerde belirgin şekilde daha yüksek hata oranlarına sahip olduğu saptanmıştır. Bu bulgu, bu sistemlerin eğitildiği veri setlerine sinmiş ırksal önyargıları açığa çıkarmaktadır (Noble, 2018). Sosyolojik imgelem, dışlanmış grupların deneyimlerini daha geniş sistemik eşitsizliklerle ilişkilendirerek bu algoritmik önyargıları anlamak için kritik bir çerçeve sunar. Böyle bakıldığında, algoritmik önyargıların azaltılmasının yalnızca teknik bir görev değil, aynı zamanda insan denetimi ve kapsayıcı uygulamalar gerektiren toplumsal bir zorunluluk olduğu ortaya çıkar.

Eubanks'ın (2018) çalışmalarında da vurgulandığı gibi, yapay zekâ sistemleri yeterli insan girdisi ve denetimi olmadan tasarlandığında mevcut eşitsizlikleri daha da derinleştirebilir. Örneğin sosyal yardımların dağıtımında kullanılan otomatik karar sistemlerinin orantısız biçimde dezavantajlı toplulukları hedef aldığı ve bu grupları daha da zor durumda bıraktığı eleştirileri mevcuttur. Bu gibi örnekler, yapay zekanın uygun biçimde denetlenmediğinde sistemik önyargıları çözmek yerine pekiştirebildiğini göstermektedir. Buna karşılık, insan unsuru etkin bir biçimde sürece dahil edildiğinde hibrit zekâ sistemleri farklı toplulukların deneyimleri ışığında kararlar alarak bu önyargılara meydan okuyabilir. Yapay zekânın tasarım ve uygulama aşamalarına insan aktörleri dahil eden örgütler sayesinde ortaya çıkan sistemler sadece verimli değil, aynı zamanda adil olma potansiyeline de kavuşur.

Yapay zekâ- insan zekâsı entegrasyonunun *kültürel dinamikleri* de en az teknik yönleri kadar önemlidir. Kùltür, yapay zekâ teknolojilerinin farklı bilgi ekosistemlerinde nasıl algılanıp benimsendiğini ve uygulandığını derinden etkiler. Örneğin kolektivist toplumlarda yapay zekânın iş birliğini ve toplumsal refahı artıracak bir araç olarak görülme olasılığı yüksektir. Bu nedenle bu bağlamlarda hibrit zekâ uygulamalarında, teknolojinin topluluk çıkarlarına hizmet etmesi vurgusu yapılabilir. Buna karşılık bireyci kültürlerde, yapay zekâ uygulamalarının geniş toplumsal etkilerinden ziyade bireysel verimlilik ve rekabet avantajına odaklanması daha sık görülür (Hofstede, 2001). Böyle kültürel farklılıklar, hibrit zekâ sistemlerinin her farklı toplumsal bağlama uygun şekilde tasarlanması ve uygulanması gereğini ortaya koyar; aksi halde bir kültürde başarı sağlayan yapay zekâ çözümü bir başka kültürde beklenmedik direnç veya başarısızlıkla karşılaşabilir. Bu nedenle hibrit zekânın faydalarının toplumun her kesimi için erişilebilir kılınması, kültüre duyarlı uyarlamalarla mümkündür.

Bu çalışmadan elde edilen bulgular, insan unsurunun yapay zekânın sınırlılıklarını giderme konusundaki kritik rolünü vurgulayan mevcut literatürle uyumludur. Örneğin Topol (2019), sağlık hizmetlerinde yapay zekânın etkinliğinin, tıp uzmanlarının algoritma çıktısını her bir hastanın ihtiyaçları bağlamında yorumlama becerisine bağlı olduğunu belirtmektedir. Bu gözlem, sadece etik kararlar için değil yapay zekâ teknolojilerinin kültürel ve toplumsal değerlerle uyumlu olması için de insan katkısının zorunlu olduğunu gösteren bulgularımızla örtüşmektedir.

Bununla birlikte çalışmamız, literatürdeki mevcut yaklaşımları daha da ileri götürerek yapay zekâ ve insan zekâsının bilgi ekosistemleri içerisindeki dinamik etkileşimine odaklanmıştır. Hibrit zekâyı, bu iki zekâ türünü yalıtılmış biçimde ele almak yerine etkileşim halinde inceleyerek, toplumsal ve kültürel dinamiklerin yapay zekâ-insan zekâsı bütünleşmesini nasıl şekillendirdiğine dair daha nüanslı bir anlayış sunuyoruz. Örneğin Noble (2018) algoritmik önyargıların tehlikelerine dikkat çekerken, biz hibrit zekâ sayesinde çeşitli paydaşları sürece dahil eden iş birliği uygulamalarıyla bu önyargıların nasıl yönetilebileceğine vurgu yapıyoruz. Bu yaklaşım yalnızca yapay zekâ ile ilişkili riskleri azaltmakla kalmıyor; aynı zamanda teknolojinin inovasyon ve kapsayıcılık potansiyelini de artırıyor.

Sonuç olarak, yapay zekâ-insan zekâsı entegrasyonunun toplumsal ve kültürel dinamikleri hibrit zekânın bilgi ekosistemleri içindeki etkinliğinin merkezinde yer almaktadır. Yapay zekâ benzeri görülmemiş bir verimlilik sunarken, bağlamsal duyarlılık konusundaki eksikleri insanın aktif katılımını zorunlu kılar. Bu çalışma, sosyolojik imgelem perspektifini uygulayarak yapay zekâ sistemlerinin tasarım ve uygulama aşamalarında algoritmik önyargıların ve kültürel farklılıkların göz önünde bulundurulmasının önemini vurgulamıştır. Elde edilen içgörüler, bilgi ekosistemlerinin yalnızca teknolojik açıdan ileri değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel olarak duyarlı olmasını sağlamanın kritik olduğunu ortaya koymaktadır. Tartışmamızın devamında, bu dinamiklerin bilgi ekosistemlerinin yönetişimini ve stratejik inovasyon kapasitesini nasıl etkilediği incelenecektir.

3.2. Hibrit zekânın getirdiği zorluklar

Yapay zekâ ile insan zekâsını bilgi ekosistemlerine entegrasyonu, uygulamaya konulmasını ve etkisini karmaşıklaştıran önemli zorlukları da beraberinde getirir. Bu zorluklar, her biri hibrit zekâ dinamiklerini kendine özgü biçimde şekillendiren kültürel, kurumsal ve etik boyutlardan kaynaklanmaktadır. Hibrit zekânın potansiyeli ne kadar büyük olursa olsun, bilgi ekosistemleri kapsayıcı, uyarlanabilir ve etik açıdan sürdürülebilir kalmasını sağlamak için bu engellerin bilinçli biçimde aşılması hayati önem taşır.

3.2.1. Küresel paydaşlar arasında kültürel uyumsuzluk

Küresel ölçekte farklı paydaşları bir araya getiren hibrit zekâ uygulamalarında kültürel uyumsuzluk yaygın bir sorundur. Bilgi ekosistemlerinde yer alan paydaş grupları, kendi toplumlarının kültürel değerleri ve toplumsal bağlamları tarafından şekillenen farklı bakış açılarına sahiptir. Hofstede'nin (2001) kültürel boyutlar kuramı, örneğin bireycilik ve kolektivizm ya da yüksek ve düşük güç mesafesi gibi değer farklılıklarının, yapay zekânın benimsenmesini ve uygulanmasını nasıl etkileyebileceğini göstermektedir. Kolektivist kültürlerde topluluk refahına verilen yüksek önem, aşırı bireysel veya toplumsal uyumu zedeleyici görülen yapay zekâ uygulamalarına karşı direnç yaratabilir. Buna karşılık bireyci kültürler verimlilik ve inovasyonu önceliklendirme eğiliminde olduğundan, yapay zekânın daha geniş toplumsal etkileri göz ardı edilebilir.

Dikkate değer bir örnek, küresel sağlık sistemlerinde yapay zekânın uygulanış biçimlerindeki farklılıklardır. Batı ülkelerindeki sağlık modellerinde, yapay zekâ uygulamaları genellikle teknolojik verimlilik ve bireyselleştirilmiş bakım üzerinde durur. Oysa topluluk odaklı sağlık anlayışının baskın olduğu kültürlerde, yapay zekâ entegrasyonunun toplumsal değerlere ve yerleşik uygulamalara saygı gösterecek şekilde uyarlanması gerekir (Topol, 2019). Kültürel farklılıklardan doğan uyumsuzluklar, uygulamada sürtüşmelere yol açabilir. Bu durumda bilgi yöneticilerine düşen, paydaşlar arasında diyalog ve müzakereyi kolaylaştırarak bu boşlukları kapatmaktır. Araştırmamız da yapay zekâ sistemlerini yerel norm ve değerlerle uyumlu hâle getirecek ve onların kabulünü ile etkinliğini artıracak kültürel adaptasyon çerçevelerine duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Kültürel değerlere ek olarak *dil engelleri* de uluslararası hibrit zekâ uygulamalarında uyumsuzluklara yol açabilir. Yaygın olarak İngilizce veri setleriyle eğitilmiş bir yapay zekâ modeli, İngilizcenin kullanılmadığı bir ülkede dilin ince nüanslarını yakalayamayarak optimal olmayan sonuçlar verebilir. Bu tür farklılıklar, yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesinde yerel dil ve verilerin kullanılmasının ve çeşitli paydaşların sürece dahil edilmesinin önemini ortaya koymaktadır. Kültürel uyumsuzlukları giderebildiğimiz takdirde hibrit zekâ, farklı topluluklara daha iyi hizmet edebilir ve bilgi ekosistemlerinin uyarlanabilirlik ile kapsayıcılık kapasitesini güçlendirebilir.

3.2.2. Yapay zekânın benimsenmesine karşı kurumsal direnç

Kurumsal direnç, hibrit zekâ entegrasyonunda karşılaşılan bir diğer kritik zorluktur ve çoğunlukla işgücünün yerinden edilmesi korkusu ile yerleşik hiyerarşilere yönelik algılanan tehditten kaynaklanır. Özellikle otomasyonun rutin görevleri devralarak iş kayıplarına yol açabileceği sektörlerde, örgütler

yapay zekâ teknolojilerini bu tür endişeler nedeniyle benimsemekte isteksiz davranabilirler. Brynjolfsson ve McAfee (2014), yapay zekânın her ne kadar yeni fırsatlar yaratsa da geleneksel iş rollerini de kesintiye uğrattığını; bunun hem çalışanlar hem de kurum liderleri arasında belirsizlik ve direnç duygusu uyandırdığını belirtmektedir.

Örneğin kamu sektöründe, karar verme ve öngöründe bulunma kapasitesine sahip yapay zekâ sistemleri geliştirilirken, bazı bürokratlar otorite ve kontrolü kaybetme endişesiyle bu sistemlere direnç gösterebilir. Benzer şekilde eğitim alanında, yapay zekâ destekli uyarlanabilir öğrenme sistemlerinin sınıfta öğretmenin rolünü azaltacağından korkan eğitimciler tarafından başlangıçta şüpheyile karşılandığı görülmüştür (Selwyn, 2019). Bu tür endişeler tamamen yersiz değildir; eğer dikkatli bir entegrasyon süreci yürütülmezse yapay zekâ, özellikle düşük vasıflı veya kırılgan durumdaki çalışanları orantısız şekilde etkileyerek mevcut eşitsizlikleri derinleştirebilir.

Bununla birlikte bulgularımız, direncin yalnızca ekonomik kaygılardan değil, aynı zamanda kurum kültüründen de kaynaklandığını göstermektedir. Karar alma yetkisinin tepede toplandığı katı hiyerarşik yapılara sahip kurumlar, yetkinin dağıtılmasını ve disiplinler arası iş birliğini gerektiren hibrit zekânın ortaklık odaklı doğasına daha kapalı olabilir. Bu tür bir direncin aşılabilmesi, hibrit zekânın faydalarına ilişkin şeffaf bir iletişimin yanı sıra, çalışanlara yapay zekâ sistemleriyle etkili şekilde çalışabilmeleri için gerekli becerileri kazandıracak eğitim programlarının sağlanmasını gerektirir. Özetle, kurumsal dirençle başa çıkmak için hem üst yönetimin destekleyici ve açık iletişimi hem de çalışanların sürece uyumunu kolaylaştıracak kapasite geliştirme faaliyetleri hayati önem taşır.

3.2.3. Etik ikilemler: Algoritmik şeffaflık ve veri mahremiyeti

Hibrit zekânın yükselişi, belki de en karmaşık ve önemli zorluklar olan çeşitli etik ikilemleri de gündeme getirmiştir. Algoritmik şeffaflık eksikliği, yapay zekâ sistemlerinde süregelen bir sorun olarak karşımıza çıkar. “Kara kutu” olarak nitelendirilen ve nasıl karar verdiklerini açıklamayan kapalı modeller, özellikle sağlık ve kamu politikası gibi yüksek riskli alanlarda güven ve hesap verebilirliği zedeleyebilir (Cobben vd., 2022). Örneğin sağlık kaynaklarının dağıtımında kullanılan bir yapay zekâ sistemi hem sağlık personeline hem de hastalara mantığı açıklanmadığı takdirde keyfi veya ayrımcı olarak algılanabilecek kararlar üretebilir. Bu sorunun çözümü, performanstan ödün vermeden şeffaflığı önceleyen, açıklanabilir yapay zekâ sistemleri geliştirmekten geçer.

Veri mahremiyeti de özellikle büyük miktarda kişisel ve hassas veriye dayanan bilgi ekosistemlerinde bir diğer kritik endişedir. Örneğin suç oranlarını tahmin etmek için bireylerin verilerini analiz eden öngörücü polislik araçları, kişisel mahremiyet haklarını ihlâl ettikleri gerekçesiyle eleştirilmektedir (Eubanks, 2018). Benzer biçimde eğitim alanında, öğrencilerin performans verilerini toplayan yapay zekâ sistemleri farkında olmadan kişisel bilgileri açığa çıkarabilir ve rıza ile veri sahipliği konusunda soru işaretleri yaratabilir. Bu ikilemler, hibrit zekâ sistemlerinde veri toplama, saklama ve kullanma süreçlerini yöneten sağlam etik çerçevelerin oluşturulmasının ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Araştırmamız, yapay zekâ sistemlerine içkin önyargıların çoğunlukla daha geniş toplumsal eşitsizlikleri yansıttığı yönündeki Noble (2018) gibi çalışmaların içgörülerini temel almaktadır. Ancak kendi bulgularımızla bu içgörülerini karşılaştırdığımızda görüyoruz ki hibrit zekâ bağlamındaki etik ikilemler sadece teknik meseleler değildir; aksine derin toplumsal zorluklardır. Bu ikilemlerin çözümünde insan zekâsının aktif katılımı kritik önemdedir; zira insan denetimi, yapay zekâ sistemlerinin etik ve kültürel sınırlar içinde işlemesini sağlar. Örneğin bir yapay zekâ uygulamasının ne ölçüde şeffaf olduğu veya hangi verileri topladığına dair nihai gözetimi insanlar üstlenmeli, gerekli durumlarda müdahale ederek sistemi iyileştirmelidir.

Çalışmanın gerekçesiyle zorlukların bağlantısı: Hibrit zekânın karşı karşıya olduğu kültürel uyumsuzluk, kurumsal direnç ve etik ikilemler gibi zorluklar, bu çalışmanın ele aldığı sorunsal ile doğrudan ilişkilidir.

Bu engelleri sosyolojik bir mercekten incelemek, yapay zekâ-insan zekâsı entegrasyonunda daha kapsayıcı ve bağlam duyarlı yaklaşımların gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yalnızca yapay zekânın teknik kapasitelerine odaklanan çalışmalardan farklı olarak bu makale, söz konusu zorlukların aşılmasında insan faktörü, kültürel çeşitlilik ve etik yönetişimin önemini ön plana çıkarmaktadır.

Ayrıca literatürdeki bulguların çalışmamızın sonuçlarıyla karşılaştırmalı analizi, araştırmamızın alana katkısını belirginleştirmektedir. Örneğin Noble (2018), yapay zekâ sistemlerindeki önyargıların toplumsal eşitsizlikleri yansıttığını ortaya koyarken bu araştırma, hibrit zekâ bağlamında ortaya çıkan zorluklara insan odaklı ve kültürel duyarlılığa sahip çözümler geliştirmenin gerekliliğini göstermektedir. Bu bütüncül yaklaşım, bilgi ekosistemlerinde yapay zekâ-insan zekâsı entegrasyonunun sadece teknik bir süreç olmadığını; aynı zamanda toplumsal ve kültürel boyutları içeren bir dönüşüm olduğunu vurgulamaktadır.

3.3. Stratejik inovasyon için çıkarımlar

Hibrit zekâ (yapay zekâ- insan zekâsı bileşimi), örgütlerin karmaşık zorluklar ve belirsizlikler karşısında izledikleri yollarda bir paradigma değişimine işaret etmektedir. Yapay zekânın veri odaklı verimliliğini, insanın yaratıcılığı, etik muhakemesi ve bağlamsal duyarlılığı ile birleştiren hibrit yaklaşımlar sayesinde örgütler, toplumsal ihtiyaçlara yanıt veren daha kapsayıcı ve esnek inovasyon stratejileri geliştirebilir. Bilgi ekosistemleri içinde yapay zekâ-insan zekâsı bütünleşmesi, yalnızca teknik ilerlemeleri değil, aynı zamanda kültürel duyarlılığı ve etik temelli inovasyonu da beraberinde getirerek örgütlerin küresel sorunları yerel gerçeklikleri dikkate alarak ele almasını sağlar (Öberg & Lundberg, 2022). Bu bölümde hibrit zekânın stratejik inovasyona yönelik çıkarımları incelenerek, elde ettiğimiz bulguların çalışmanın genel gerekçesiyle bağlantısı vurgulanmaktadır.

3.3.1. Piyasa belirsizliklerine ve toplumsal zorluklara karşı dayanıklılık

Hibrit zekâyı etkin kullanan örgütler, dalgalı piyasa koşulları ve karmaşık toplumsal sorunlar karşısında daha yüksek bir *uyum ve dayanıklılık* kapasitesi sergileyebilir. Yapay zekâ sistemleri, büyük hacimli verileri işleyip trendleri tespit ederek örgütlerin değişen ortama hızla tepki vermesini mümkün kılar. Örneğin COVID-19 pandemisi sırasında yapay zekâ destekli araçlar, enfeksiyon yoğunlaşma noktalarını öngörmeye ve sağlık sistemlerinde kaynak dağılımını optimize etmeye yardımcı olmuştur. Ancak bu teknik çözümlerin adil sağlık hizmeti sunumu ve kırılgan toplulukların korunması gibi etik önceliklerle uyumlu olmasını sağlamak için insan denetimi vazgeçilmez olmuştur (Topol, 2019).

Piyasa odaklı sektörlerde hibrit zekâ, tüketici davranışlarını öngörerek işletmelerin stratejilerini hızla uyarlamasına imkân tanır. Örneğin bir perakende şirketi, yapay zekâ araçlarıyla müşteri satın alma eğilimlerini analiz edip talepteki değişimleri tahmin edebilir; ancak bu içgörülerin kültürel ve sosyal bağlamda doğru yorumlanması yine insana bağlıdır. Moda sektöründe yapay zekânın öngördüğü trend analizlerinin, insan tarafından kültürel estetik anlayışı ve sürdürülebilirlik kaygılarıyla dengelenmesi gerekmiştir (Choi vd., 2018). Makine verimliliği ile insana özgü içgörünün bu bütünleşmesi, örgütsel dayanıklılığı artırarak stratejik kararların hem veriye dayalı hem de toplumsal açıdan duyarlı olmasını sağlamaktadır.

Bununla birlikte hibrit zekânın etkin kullanımı, örgütlerin *kültürü ve yönetişim yapısıyla* da yakından ilişkilidir. Açık iletişime ve iş birliğine dayalı bir kültüre sahip örgütler, farklı bakış açılarını entegre ederek disiplinler arası inovasyonu kolaylaştırır. Buna karşın katı hiyerarşik veya silo yapılar, bölümler arası iş birliğini kısıtlayarak hibrit zekânın tam potansiyeline ulaşmasını engelleyebilir. Bulgularımız, Bilgi ekosistemlerinin kapsayıcılık ve bilgi paylaşımını teşvik edecek şekilde tasarlanmasının belirsizliklere karşı öngörü ve çeviklik kazanmak açısından ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

3.3.2. Sosyolojik imgelem ve kùltürel açıdan duyarlı inovasyon

Hibrit zekâ sistemlerinde sosyolojik imgelemin uygulanması, teknik açıdan ne kadar sofistike olunursa olunsun inovasyonun *kùltürel duyarlılık ve etik temel* üzerinde gelişmesini sağlar. Bireysel deneyimleri geniş toplumsal yapılarla ilişkilendiren sosyolojik imgelem bakış açısı, örgütlerin stratejilerinin toplumsal değerlerle uyumunu anlamalarına imkân tanır (Mills, 1959). Bu özellikle, farklı kùltürel normlar ve kurumsal mantıkların hibrit zekâ uygulamalarını etkilediği küresel bilgi ekosistemlerinde kritik önemdedir. Örneğin kamu politikası alanında yapay zekâ araçları, bir kentsel dönüşüm projesinin muhtemel etkilerini modelleyerek karar vericilere faydalı öngörüler sunabilir. Ancak insan katkısı olmadan bu modellerin sonuçlarını yerel toplulukların günlük yaşamına uygun hâle getirmek mümkün değildir. Sosyolojik imgelemle beslenen kùltürel duyarlı bir yaklaşım, böyle inovasyonların politika haline getirilmesi sürecinde marjinal grupların ihtiyaçlarını gözetererek ekonomik ve çevresel hedeflerle denge kurulmasını sağlar (Batty, 2018).

Özel sektörde de sosyolojik imgelem, yapay zekâ sistemlerinin *etik tasarımı*ni yönlendirmede hayati bir rol oynar. Örneğin yapay zekâ destekli işe alım araçlarının belirli demografik gruplar aleyhine önyargıları pekiştirebildiği iyi bilinmektedir. Sosyolojik bir perspektif uygulayarak örgütler bu önyargıları tespit edip azaltabilir; böylece işe alım sistemlerinin çeşitliliği ve kapsayıcılığı teşvik etmesini sağlayabilirler (Binns, 2018). Etik ilkeler ile stratejik hedeflerin bu şekilde hizalanması hem örgütün itibarını güçlendirmekte hem de uzun vadeli başarı için kritik önem taşıyan çalışan ve müşteri güvenini pekiştirmektedir.

Çalışmamızın bulguları, sosyolojik imgelemin inovasyonun etik ve kùltürel boyutlarını ele almaktaki rolünü vurgulayan mevcut literatürle paralellik göstermektedir. Ancak bu araştırma, söz konusu içgörülerini hibrit zekâ ve bilgi ekosistemleri bağlamına yerleştirerek önceki çalışmaları genişletmektedir. Yalnızca teknolojik veya yalnızca insani yeteneklere odaklanan geleneksel yaklaşımlardan farklı olarak, bu çalışma yapay zekâ ile insan zekâsı arasındaki dinamik etkileşime ışık tutmakta ve sosyolojik imgelemin bu bütünleşmeye rehberlik edebileceğini göstermektedir.

3.3.3. Karşılaştırmalı analiz ve daha geniş çıkarımlar

Bu çalışmada hibrit zekâ bağlamında sosyolojik imgelem ve kùltürel duyarlılık vurgusu yapılması, yapay zekânın salt teknik verimliliğine odaklanan dar bakış açısını eleştiren ve giderek büyüyen bir literatüre katkı sunmaktadır. Noble (2018) ve Eubanks (2018) gibi yazarlar, yapay zekânın etik açmazlarına dikkat çekmişlerdir; biz ise bu eleştirileri örgütsel sosyoloji ve inovasyon çalışmalarıyla bir araya getirerek daha kapsamlı bir çerçeve öneriyoruz. Örneğin Noble, yapay zekâ sistemlerine gömülü önyargıları eleştirirken bizim çalışmamız, hibrit zekânın çeşitli paydaş katılımına dayalı iş birliği uygulamaları yoluyla bu önyargıları nasıl yönetebileceğini göstermektedir.

Ayrıca araştırmamız, hibrit zekâ sistemlerinin dayanıklılığı ve uyarlanabilirliği konusundaki anlayışı, bilgi ekosistemlerinin disiplinler arası iş birliğini nasıl teşvik ettiğine vurgu yapan Öberg ve Lundberg (2022) gibi çalışmaların bulgularıyla zenginleştirmektedir. Elde ettiğimiz sonuçları mevcut literatür ışığında karşılaştırdığımızda, sosyolojik imgelem perspektifini hibrit zekâyâ entegre etmenin benzersiz bir avantaj sağladığı ortaya çıkmakta, örgütlerin kùltürel çeşitlilik ve etik hesap verebilirlik gözetererek inovasyon yapmalarına imkân tanımaktadır.

Çalışmamızın daha geniş çıkarımları, tek tek örgütlerin ötesine geçerek tüm bilgi ekosistemleri yönetim boyutuna uzanmaktadır. Sosyolojik imgelemin ekosistemlerin tasarım ve yönetimine dahil edilmesiyle, politika yapıcılar ve bilgi yöneticileri etik değerleri ve kapsayıcı inovasyonu teşvik eden ortamlar yaratabilir. Bu ilkeler, hibrit zekânın iklim değişikliği, ekonomik eşitsizlikler ve dijital dönüşüm gibi küresel meydan okumaları ele almadaki dönüştürücü rolünü daha da önemli kılmaktadır.

Özetle, hibrit zekânın stratejik çıkarımlarının sadece teknik veya operasyonel düzeyde kalmadığı, temelde sosyolojik bir nitelik taşıdığı açık hâle gelmektedir. Bilgi ekosistemleri içerisindeki yapay zekâ-

insan zekâsı etkileşimi, geniş toplumsal dinamiklerin bir yansıması olarak kültürel, etik ve örgütsel perspektifleri bütünleştiren bütüncül bir inovasyon yaklaşımının gerekliliğini vurgulamaktadır.

4. Uygulamaya Yönelik Çıkarımlar

Bu çalışmanın uygulamaya yönelik çıkarımları, hibrit zekâ ve sosyolojik imgelem bağlamında elde edilen kuramsal içgörülerin bilgi yöneticileri, politika yapıcılar ve örgüt liderleri için somut stratejilere dönüştürülmesinin önemini ortaya koymaktadır. Her bir paydaş grubu, yapay zekâ ile insan zekâsı entegrasyonunun bilgi ekosistemleri içerisinde toplumsal değerler, etik ilkeler ve kültürel bağlamlarla uyumlu olmasını sağlama konusunda kritik roller üstlenir. Aşağıda, çalışmamızın bulguları ve gerekçesiyle bağlantılı biçimde bu paydaş gruplarına yönelik öneriler detaylandırılmaktadır.

4.1. Yöneticiler için

Disiplinler arası ekipler oluşturarak etik ve kültürel karmaşıklıkları yönetin. Yöneticiler, yapay zekâ-insan zekâsı entegrasyonunun ön safında yer alır ve hibrit zekâ ile ilgili çok boyutlu zorlukları öngörmek durumundadır. Farklı disiplinlerden uzmanları (sosyal bilimciler, etik uzmanları, kültür araştırmacıları vb.) teknik ekiplere dahil etmek, teknolojik gelişmelerin kültürel ve etik boyutlarının da göz önünde bulundurulmasını sağlar. Örneğin yapay zekâ geliştirme süreçlerine sosyal bilimcileri ve etikçileri dahil etmek, algoritmalarındaki olası önyargıları belirleyip farklı bakış açılarını yansıtan çözümler üretmek açısından faydalıdır (Binns, 2018). Bu tür ekipler, yapay zekâ sistemlerini şeffaf, kapsayıcı ve bağlama duyarlı hâle getirmek için teknik uzmanlarla birlikte çalışabilir. Nitekim sağlık sektöründe kurulan disiplinler arası ekiplerin, algoritmik verimliliği hasta odaklı bakım ilkeleriyle dengeleyerek yapay zekâ araçlarının kültürel hassasiyetlere ve etik standartlara uygun olmasını sağladığı gözlemlenmiştir (Topol, 2019).

Kararların toplumsal yansımalarını göz önüne alarak strateji geliştirin. Yöneticiler, sadece operasyonel performans göstergelerine odaklanmanın ötesine geçip aldıkları kararların toplumsal etkilerini de değerlendirmelidir. Sosyolojik imgelem, örgütsel uygulamaları makro düzey toplumsal eğilimlerle ilişkilendirmede kritik bir çerçeve sunar (Mills, 1959). Örneğin eğitim alanında bir yapay zekâ sistemi uygulamaya konulacaksa, bunun dezavantajlı grupların kaliteli eğitime erişimini nasıl etkileyeceği sorusu mutlaka sorulmalıdır. Bu tür geniş etkileri dikkate alan yöneticiler, dijital uçurum gibi sistemik engelleri azaltırken eşitlik ve kapsayıcılığı gözetken stratejiler tasarlayabilir. Böylesi bir yaklaşım, yapay zekâ girişimlerinin etik kredibilitesini artırdığı gibi örgütün stratejilerini toplumsal önceliklerle uyumlu hâle getirerek kurumsal dayanıklılığı da güçlendirecektir.

Yöneticilerin, özellikle uluslararası veya kültürel çeşitliliğin yüksek olduğu ortamlarda, uygulamalarını içinde bulundukları kültürel ve kurumsal çoğullukla uyumlu hâle getirmesi beklenir. Kendi deneyimlerimiz de göstermektedir ki, farklı ülkelerde faaliyet gösteren organizasyonlarda yöneticiler, sosyolojik imgelem perspektifini iş süreçlerine entegre ettiklerinde daha etik temelli ve toplumsal duyarlılığı yüksek bir inovasyon kültürü oluşturabilmektedir. Son tahlilde, yöneticilerin disiplinler arası içgörülerini ve sosyolojik imgelem bakışını benimseyerek karar alma süreçlerine entegre etmesi, hibrit zekâ çağında hem etik hem de başarılı sonuçlar elde etmelerine yardımcı olacaktır.

4.2. Politika yapıcılar için

Etik yapay zekâ kullanımı için düzenleyici yönergeler geliştirin. Politika yapıcılar, yapay zekâ teknolojilerinin kullanımını şekillendiren yasal ve toplumsal çerçeveleri oluşturma gücüne sahiptir. Bu nedenle algoritmik önyargı, veri mahremiyeti ve hesap verebilirlik gibi konuları ele alan net etik kullanım yönergeleri oluşturmak büyük önem taşır. Bu yönergeler, disiplinler arası araştırmalar ve paydaş istişareleriyle beslenmeli, farklı kesimlerin bakış açılarını ve toplumun ortak değerlerini yansıtmalıdır (Eubanks, 2018). Örneğin Avrupa Birliği'nde yürürlüğe giren Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR), inovasyon ile bireysel haklar arasında denge kuran güçlü bir model sunmaktadır. Benzer

şekilde ulusal düzeyde de yapay zekâ sistemlerinin adalet ve şeffaflık ilkelerine uygun tasarlanıp uygulanmasını güvence altına alacak yönergelerin geliştirilmesi gereklidir.

Yapay zekâ teknolojilerine adil erişimi destekleyin. Yapay zekânın sağladığı avantajların toplumun sadece ayrıcalıklı kesimleri yerine geniş kitlelere yayılması için politika yapımcıların aktif rol alması gerekir. Hibrit zekâ sistemlerinden doğan faydalar, eğer iyi kaynaklara sahip kurumlar veya bölgelerle sınırlı kalırsa mevcut eşitsizlikleri derinleştirebilir. Bu nedenle dijital uçurumu kapatmayı amaçlayan girişimler kamu tarafından desteklenmelidir. Örneğin altyapı yatırımlarıyla kırsal ve yoksun bölgelerde internet erişiminin iyileştirilmesi, geniş kitlelere yönelik dijital okuryazarlık programlarının hayata geçirilmesi ve dezavantajlı bölgelerde yapay zekâ uygulamalarını teşvik eden hibeler sağlanması, atılabilecek adımlar arasındadır. Özellikle yapay zekâ destekli sağlık çözümlerinin kırsal ve düşük gelirli topluluklar tarafından erişilebilir olmasının sağlanması, teknolojik gelişmelerin sağlık çıktılarında somut iyileşmelere dönüşebilmesi açısından kritik önemdedir. Bu çabalar, adalet ve sosyal içerme ilkelerine uygun, kapsayıcı bilgi ekosistemleri yaratmanın temel taşlarıdır.

Etik standartların belirlenmesi ve adil erişimin teşvik edilmesi yoluyla politika yapımcılar, hibrit zekâ uygulamalarının toplumsal değerlerle uyumlu ve muhtemel risklerinin en aza indirgendiği bir ortam yaratabilirler. Bu adımlar, yapay zekâ sistemlerine yönelik toplumsal güveni pekiştirerek bu sistemlerin yaygın kabul görmesini ve etkinliğini de artıracaktır.

4.3. Organizasyonlar için

Şeffaf yapay zekâ yönetişimi ile paydaş güveni oluşturun. Organizasyonlar, tüm paydaşlar nezdinde güven tesis etmek için yapay zekâ yönetişiminde şeffaflığı önceliklendirmelidir. Bu, yapay zekâ karar süreçlerinin anlaşılır hâle getirilmesini ve hesap verebilirlik ile dış denetim mekanizmalarının kurulmasını içerir. Örneğin bazı şirketler, yapay zekâ projelerini değerlendirmek üzere bağımsız etik kurullar oluşturarak bu projelerin kurumsal değerler ve toplumsal beklentilerle uyumunu gözetmektedir (Cobben vd., 2022). Şeffaflık aynı zamanda müşteriler, çalışanlar ve diğer paydaşlarla yapay zekâ sistemlerinin amacı, sınırları ve muhtemel etkileri hakkında açık bir iletişim kurulmasını gerektirir. Nitekim iş dünyasında şeffaf yönetim uygulayan şirketler, müşterileri ve çalışanlarıyla daha güçlü ilişkiler geliştirerek rekabet avantajı elde etmektedir.

Hibrit zekâ projelerinde paydaş katılımını ve kapsayıcılığı sağlayın. Hibrit zekânın başarısı, içinde çalıştığı ekosistemin kapsayıcılığına bağlıdır. Bu nedenle organizasyonlar, yapay zekâ sistemlerinin tasarım ve uygulama süreçlerine farklı kesimlerden paydaşları -dezavantajlı gruplar da dâhil- aktif biçimde dahil etmelidir. Böylece geliştirilen yeniliklerin sadece teknik açıdan etkin olması değil, aynı zamanda kültürel açıdan ilgili ve toplumsal olarak adil olması güvence altına alınır. Örneğin bir şehirde kentsel planlama için yapay zekâ tabanlı karar destek sistemi geliştirilirken, mahalle temsilcilerinin ve bölge sakinlerinin sürece katılımı sağlanırsa aksi halde göz ardı edilebilecek öncelikler ve kaygılar belirlenebilir (Batty, 2018). Benzer biçimde eğitimde öğretmenlerin ve öğrencilerin yapay zekâ araçlarının geliştirilmesine katılması, bu teknolojilerin öğrenme deneyimini gerçekten iyileştirmesini ve zarar vermemesini güvence altına alır. Bu organizasyonel uygulamalar, hibrit zekânın sağlık, eğitim ve kamu politikası gibi toplumsal açıdan kritik sektörlerdeki potansiyelini ortaya koyması bakımından özel bir öneme sahiptir. Kapsayıcı ekosistemler kurarak ve şeffaflığı merkeze alarak organizasyonlar, teknolojik gelişmeleri insan merkezli değerlerle dengeleyen sürdürülebilir bilgi ekosistemleri inşa edebilirler.

Yukarıda sıralanan uygulamaya yönelik öneriler, sosyolojik imgelemin hibrit zekâdaki önemini vurgulayan bu çalışmanın temel gerekçesiyle doğrudan bağlantılıdır. Geleneksel yaklaşımların aksine, araştırmamız yapay zekâ- insan zekâsı entegrasyonunun etik, kültürel ve toplumsal boyutlarını ön plana çıkarmıştır. Yöneticilerin, politika yapımcıların ve organizasyonların hedefe yönelik somut adımlar atarak bu boyutları ele alması, hibrit zekâyı hem yerel hem de küresel zorluklara yanıt verebilecek şekilde hayata geçirmek için bütüncül bir yol haritası sunmaktadır.

Ayrıca bu öneriler, mevcut literatürü temel alıp bir adım öteye götürmektedir. Örneğin Noble (2018) yapay zekânın etik tuzaklarını, Eubanks (2018) sosyoekonomik etkilerini eleştirirken; bizim çalışmamız bu içgörülerini disiplinler arası iş birliği, kültürel hassasiyet ve etik yönetişimi vurgulayan bütüncül bir çerçevede bir araya getirmiştir. Bu çıkarımlar bilgi ekosistemleri bağlamına yerleştirildiğinde, araştırmamızın hem yerel hem de küresel ölçekteki zorluklara hitap eden uygulanabilir stratejiler sunduğu görülmektedir.

5. Sonuç ve Öneriler

Yapay zekâ ile insan zekâsını bilgi ekosistemleri içerisindeki entegrasyonu, karmaşık toplumsal, ekonomik ve kültürel sorunların çözümünde dönüştürücü bir potansiyel sunmaktadır. Yapay zekânın analitik verimliliğini, insan zekâsının bağlamsal duyarlılığı ve etik muhakemesiyle birleştiren hibrit zekâ yaklaşımı, örgütlerin dijital çağın belirsizliklerinde yol alabilmesini sağlamaktadır. Ancak hibrit zekânın başarısı sadece gelişmiş teknolojik yeteneklere bağlı değildir. Bu çalışmada vurguladığımız üzere toplumsal, kültürel ve etik boyutların **sosyolojik imgelem** aracılığıyla ele alınması, adil ve kapsayıcı sonuçlara ulaşmak için kritik önemdedir.

Sosyolojik imgelem bakışı, mikro düzey bireysel deneyimleri makro düzey toplumsal yapılarla ilişkilendiren bir mercek sunarak hibrit zekâ sistemlerinin tasarım ve yönetiminde vazgeçilmez bir araç haline gelir. Çalışmamız, sosyolojik imgelemin yapay zekâ sistemlerindeki önyargıları nasıl ortaya çıkarabildiğini, kültürel açıdan duyarlı uyarlamalara nasıl rehberlik edebildiğini ve etik karar süreçlerini nasıl destekleyebildiğini gösterdi. Örneğin sağlık, eğitim ve kamu politikası alanlarından derlenen vaka incelemeleri, hibrit zekânın yerel bağlamlara ve kültürel nüanslara saygı gösterirken acil sorunları çözebildiğini ortaya koydu. Bu bulgular, Noble (2018) ve Topol (2019) gibi önemli çalışmalarla paralellik göstermekte birlikte, hibrit zekâyı bilgi ekosistemlerinin iş birlikçi ve uyarlanabilir yapıları çerçevesine oturtarak mevcut literatürün çıkarımlarını genişletmektedir.

Ayrıca bu çalışma, hibrit zekânın hayata geçirilmesinde **örgütsel yönetişim, disiplinler arası iş birliği ve paydaş katılımının** rolüne ışık tutarak güncel tartışmalara katkıda bulunmaktadır. Salt teknik çözümlemelerin ötesine geçerek hibrit zekâyı geniş sosyo-kültürel ve kurumsal ekosistemlere yerleştiren bu araştırma, hibrit zekâyı yalnızca teknolojik bir yenilik olarak değil, toplumsal olarak gömülü bir süreç olarak kavramsallaştırmayı ileriye taşımaktadır.

Her ne kadar hibrit zekâ muazzam fırsatlar sunsa da başarılı uygulaması, kültürel uyumsuzluk, kurumsal direnç ve etik ikilemler gibi zorlukların bilinçli bir şekilde ele alınmasını gerektirir. Bu çalışma, hibrit zekânın mevcut eşitsizlikleri yeniden üretmemesi; aksine toplumsal ilerlemeye hizmet eden bir araç haline gelebilmesi için gelecekte kapsayıcılık, şeffaflık ve hesap verebilirliğe öncelik verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Elde ettiğimiz sonuçlar, hibrit zekânın farklı bağlamlardaki anlaşılmasını derinleştirmek üzere gelecekte yapılacak araştırmalar için de sağlam bir temel sunmaktadır.

Bu çalışmanın bulguları, hibrit zekânın bilgi ekosistemleri içindeki kuramsal ve pratik anlaşılmasını geliştirmek üzere çeşitli gelecek araştırma alanlarına işaret etmekte ve öneriler sunmaktadır:

- **Yapay zekâ-insan zekâsı iş birliğinin toplumsal etkilerine yönelik boylamsal çalışmalar:** Araştırmamız hibrit zekânın etkinliğine dair anlık bir durum analizi sunmuş olsa da bu bütünleşik yapının toplumsal etkileri, uzun vadeli çalışmalarla tam olarak anlaşılabilir. Yapay zekâ -insan zekası entegrasyonunun zaman içinde nasıl evrildiğini ve özellikle sistemik eşitsizlikleri ile güç dinamiklerini nasıl etkilediğini izlemek için boylamsal araştırmalara ihtiyaç vardır. Örneğin sağlık alanında uzun soluklu bir çalışma, yapay zekâ araçlarının hasta sonuçlarını, sağlık sistemine duyulan güveni ve iş gücü dinamiklerini on yıllar içerisinde nasıl etkilediğini inceleyebilir (Topol, 2019). Benzer şekilde eğitimde yapılacak uzun vadeli araştırmalar, hibrit zekânın öğretmenlerin rollerini ve öğrenciler arası eşitliği yıllar içinde nasıl dönüştürdüğünü ortaya koyabilir. Bu tür boylamsal çalışmalar, hibrit zekânın istenmeyen

sonuçları konusunda –mesela algoritmik önyargıların toplumsal eşitsizlikleri sürdürme potansiyeli (Eubanks, 2018)– önemli içgörüler sağlayacaktır. Gelişmelerin izlenmesiyle araştırmacılar, hibrit zekâ sistemlerini iyileştirme ve ortaya çıkan yeni zorlukları ele alma fırsatlarını belirleyebilir. Böyle bir yaklaşım, farklı sektörler arasında karşılaştırma yapmaya da imkân tanıyarak hibrit zekânın uzun vadeli toplumsal etkilerine dair kapsamlı bir anlayış geliştirecektir.

- **Sosyolojik imgelemin farklı kültürel ve kurumsal bağlamlarda incelenmesi:** Hibrit zekânın kültürel ve kurumsal boyutları, özellikle Batı dışı toplumlarda henüz yeterince araştırılmamıştır. Bu çalışmada yapay zekâ-insan zekâsı entegrasyonunda kültürel hassasiyetin önemine değinilmiş olsa da sosyolojik imgelemin farklı kültürel ve kurumsal ortamlarda nasıl işlediğinin daha derin incelenmesine ihtiyaç vardır. Örneğin kolektivist kültürlerde yapay zekâ sistemlerinin topluluk esenliğini önceleyecek şekilde nasıl uyarlanabildiği ve buradan bireyci toplumlar için hangi derslerin çıkarılabileceği araştırılmalıdır (Hofstede, 2001). Benzer biçimde katı hiyerarşik yapılara sahip kurumların hibrit zekânın işbirlikçi doğasını nasıl hayata geçirdiği incelenmelidir. Bu alandaki araştırmalar, sosyolojik imgelemin bölgeye özgü zorlukları (dijital uçurumlar, erişim eşitsizlikleri, yönetim çerçeveleri gibi) ele almadaki rolünü de keşfedebilir. Gelişmekte olan ekonomilerden derlenecek vaka çalışmaları, kısıtlı kaynaklara sahip organizasyonların hibrit zekâyı toplumsal ihtiyaçlara yanıt verecek biçimde hayata geçirirken altyapısal ve kültürel engelleri nasıl aştığı konusunda değerli içgörüler sunabilir. Bu bulgular, farklı bağlamlarda geçerli olabilecek uyarlanabilir hibrit zekâ modellerinin geliştirilmesine katkıda bulunarak hibrit zekânın çeşitli ortamlardaki etkinliğini artıracaktır.
- **Bilgi ekosistemlerinde yönetim modellerinin karşılaştırmalı analizi:** Gelecekteki çalışmalar, farklı yönetim modellerinin hibrit zekânın bilgi ekosistemlerindeki etkililiğini ve kapsayıcılığını nasıl etkilediğini karşılaştırmalı olarak incelemelidir. Sağlık, eğitim ve kamu politikası gibi alanlarda farklı yönetim yapılarını ele alan çalışmalar, yapay zekâ -insan zekâsı entegrasyonunu yönetmede en iyi uygulamaları ortaya çıkarabilir. Örneğin eğitimde merkeziyetçi bir yönetim anlayışıyla, öğretmen insiyatifini artıran daha katılımcı modellerin yapay zekâ araçlarından yararlanma biçimleri kıyaslanabilir (Selwyn, 2019). Benzer şekilde farklı düzenleyici çerçevelerin kamusal hizmetlerde yapay zekânın etik kullanımını nasıl etkilediği incelenebilir. Bu karşılaştırmalar, yönetimde disiplinler arası iş birliğinin rolüne dair de içgörü sağlayacaktır. Teknoloji uzmanlarından sosyologlara kadar çeşitli paydaşların karar süreçlerine katkısını ele alarak kapsayıcı ve şeffaf yönetim için stratejiler belirlenebilir. Böyle bulgular, hibrit zekânın adil ve uyarlanabilir bilgi ekosistemleri tasarlamaya çalışan politika yapıcılar ve bilgi yöneticileri için özellikle değerli olacaktır.
- **Etik çerçevelerin yapay zekâ geliştirme ve uygulamalarına entegrasyonu:** Son olarak, gelecekteki araştırmalar hibrit zekâ sistemlerinin tasarım, geliştirme ve uygulama süreçlerine **etik çerçevelerin entegrasyonuna** odaklanmalıdır. Bu, algoritmik önyargılar ve veri mahremiyeti gibi kısa vadeli etik endişelerin yanı sıra yapay zekânın toplumsal uyum ve güven üzerindeki uzun vadeli etkilerinin de dikkate alınmasını içerir (Cobben vd., 2022). Sosyoloji, felsefe ve bilgisayar bilimlerinden içgörülerini harmanlayan disiplinler arası çalışmalar, hibrit zekâ sistemlerine etik ilkeleri gömmek için yenilikçi yaklaşımlar sunabilir. Örneğin sosyolojik imgelem bakışı, teknik verimliliği kültürel ve etik hassasiyetle dengeleyen şeffaf algoritmaların geliştirilmesine rehberlik edebilir. Farklı toplulukların değer ve önceliklerini yansıtan **katılımcı tasarım** süreçleri ise yapay zekâ araçlarının çeşitli kesimlerin ihtiyaç ve beklentilerine göre şekillenmesini sağlar. Bu soruların ele alınması hem toplumsal sorumluluğu hem de teknik etkinliği bünyesinde barındıran hibrit zekâ sistemleri tasarlamak isteyen örgütler ve politika yapıcılar için değerli içgörüler sunacaktır.

Kaynakça

- Adner, R. (2006). Match your innovation strategy to your innovation ecosystem. *Harvard Business Review*, 84(4), 98–107.
- Batty, M. (2018). *Inventing future cities*. MIT Press.
- Binns, R. (2018). Fairness in machine learning: Lessons from political philosophy. In *Proceedings of the 2018 Conference on Fairness, Accountability, and Transparency*. ACM.
- Brynjolfsson, E., & McAfee, A. (2014). *The second machine age: Work, progress, and prosperity in a time of brilliant technologies*. W. W. Norton & Company.
- Chin, K. S., Chan, B. L., & Lam, P. K. (2008). Identifying and prioritizing critical success factors for coopetition strategy. *Industrial Management & Data Systems*, 108(4), 437–454.
- Choi, T., Wallace, S. W., & Wang, Y. (2018). Big data analytics in operations management. *Production and Operations Management*, 27(10), 1868–1883.
- Cobben, D. Y. P., Ooms, W. M., Roijakkers, A. H. W. M., & Radziwon, A. (2022). Ecosystem types: A systematic review on boundaries and goals. *Journal of Business Research*, 142, 138–164.
- Eubanks, V. (2018). *Automating inequality: How high-tech tools profile, police, and punish the poor*. St. Martin's Press.
- Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*. Sage Publications.
- Maracine, V., & Scarlat, E. (2009). Dynamic knowledge and healthcare knowledge ecosystems. *The Electronic Journal of Knowledge Management*, 7(1), 99–110.
- Mills, C. W. (1959). *The sociological imagination*. Oxford University Press.
- Noble, S. U. (2018). *Algorithms of oppression: How search engines reinforce racism*. NYU Press.
- Öberg, C., & Lundberg, H. (2022). Mechanisms of knowledge development in a knowledge ecosystem. *Journal of Knowledge Management*, 26(11), 293–307.
- Selwyn, N. (2019). *Should robots replace teachers? AI and the future of education*. Polity Press.
- Topol, E. (2019). *Deep medicine: How artificial intelligence can make healthcare human again*. Basic Books.
- Van der Borgh, M., Cloudt, M., & Romme, A. G. L. (2012). Value creation by knowledge-based ecosystems: Evidence from a field study. *R&D Management*, 42(2), 150–169.

Makale Bilgi Formu

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yapay Zekâ Bildirimi: Bu makalede proofreading konusunda OpenAI'nin GPT-4-turbo sürümünden destek alınmıştır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Ece Ünür'ün "Yerli Dizilerdeki Kimlik Kalıpları" Adlı Eseri Üzerine Eleştirel Bir İnceleme

A Critical Review of Ece Ünür's Study Titled Identity Patterns in Domestic Television Series

Ersel Kiraz

Bursa Teknik Üniversitesi, Yeni Medya
ve İletişim Bölümü, Bursa, Türkiye,
ersel.kiraz@btu.edu.tr,
ror.org/03rdpn141

Geliş Tarihi/Received: 27. 03.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 20.05.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
26.06.2025

Kitap Bilgileri/Book Information

Yazar/Author: Ece Ünür

Yayınevi/Publisher: Eğitim Yayınevi

Basım Yılı/Year of Publication: 2015

Sayfa Sayısı/Number of Pages: 240

Ece Ünür'ün *Yerli Dizilerdeki Kimlik Kalıpları* başlıklı eseri, medya çalışmaları, kültürel analiz ve kimlik kuramlarının kesişiminde yer alan özgün bir araştırma olarak karşımıza çıkmaktadır. Ünür, medya ve kültürel çalışmalar alanında, özellikle eleştirel kuram perspektifiyle, yaptığı katkılarla öne çıkan bir akademisyendir. Akademik üretiminde iletişim kuramları ile sosyolojik çözümleme yöntemlerini bir araya getiren Ünür, Türkiye televizyonculuğu, medya temsilleri ve kimlik inşası konularında gerçekleştirdiği araştırmalarla tanınmaktadır. Analizlerinde öne çıkan kuramsal yönelim, kültürel çalışmaları eleştirel bir çerçevede yorumlayarak medya içeriklerinin toplumsal yapılar üzerindeki etkilerini açığa çıkarmayı amaçlamaktadır.

Bu hususta, 2015 yılında yayımlanan *Yerli Dizilerdeki Kimlik Kalıpları* başlıklı eseri, yazarın doktora tezinden türetilmiş olup, Türkiye'deki televizyon dizilerinde kimlik temsillerinin ideolojik ve kültürel boyutlarını çok katmanlı bir biçimde ele alan öncü bir çalışmadır. Söz konusu eser, televizyonun sadece bir eğlence aracı değil, aynı zamanda kimlik politikalarının üretildiği bir kültürel zemin olduğunu ileri sürerek medya alanında kuramsal ve metodolojik olarak özgün bir katkı sunmaktadır.

Türkiye'de medya içeriklerine yönelik yapılan analizlerin büyük bölümü, genellikle betimleyici bir düzeyde kalmaktadır. Ünür'ün bu çalışması ise, teorik derinliği ve eleştirel yaklaşımıyla bu genel eğilimden ayrılmakta; kültürel temsillerin toplumsal cinsiyet, sınıf, etnisite ve kimlik inşasıyla olan ilişkisini disiplinlerarası bir perspektiften sorgulamaktadır. Çalışma, medya araçlarının, özellikle de yerli dizilerin, kimlik inşası süreçlerindeki etkilerini, eleştirel kuramların süzgecinden geçirerek değerlendirmekte hem kuramsal temellendirme hem de uygulamalı çözümlemeler yoluyla Türkiye'deki televizyon kültürünü anlamaya yönelik önemli bir katkı sunmaktadır. Kitap, yalnızca medya tüketimi pratiklerine ışık tutmakla kalmamakta, aynı zamanda Türkiye toplumunun kültürel, ideolojik ve sınıfsal dinamiklerini anlamlandırmak için de etkili bir kuramsal çerçeve sağlamaktadır.

Ece Ünür'ün bu eseri, medya çalışmalarında kimlik inşası, temsiller ve kültürel hegemonyanın çözümlemesine yönelik çok katmanlı bir çerçeve sunarak alandaki önemli bir boşluğu da doldurmaktadır. Medya temsillerinin ideolojik işlevlerini kültürel kuramlar aracılığıyla açıklayan çalışma, özellikle Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi eleştirisi (Adorno & Horkheimer, 2002), Stuart Hall'un temsil kuramı (Hall, 1997) ve Jean Baudrillard'ın simülasyon kavramsallaştırması (Baudrillard, 1994) ekseninde geliştirilmiş teorik bir altyapı sunmaktadır. Ünür'ün analizleri, televizyon dizilerini yalnızca kültürel metinler olarak değil, aynı zamanda ideolojik birer aygıt olarak konumlandırması bakımından, Hall'un medya söylemlerinin hegemonik yönünü vurgulayan çözümlemeleriyle örtüşmektedir (Hall, 1980). Türkiye bağlamında televizyon içeriklerinin toplumsal cinsiyet, sınıf ve etnik kimlik gibi kategorileri nasıl yeniden ürettiği sorusuna eleştirel yanıtlar arayan Ünür, bu yönüyle Lull (2000) ve Kellner (1995) gibi medya kuramcılarının kültürel analiz yöntemlerini yerel bağlama

Cite as (APA 7): Kiraz, E. (2025). Ece Ünür'ün "Yerli Dizilerdeki Kimlik Kalıpları" adlı eseri üzerine eleştirel bir inceleme. *Medya ve Kültür*, 5(1), 90-94. <https://doi.org/10.60077/medkul.1666828>

uyarlama konusunda önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca çalışma, Türkiye'deki televizyon dizilerine yönelik ampirik çözümlemelerde sıklıkla gözlenen betimleyici eğilimleri aşarak, disiplinlerarası bir kuramsal çerçeveye medya içeriklerinin anlamını sorgulama yönünde bir metodolojik açılım da sunmaktadır. Bu katkı, Couldry ve Hepp'in (2017) medya içeriklerinin izleyici kimliğini dönüştürücü gücünü tartışan çağdaş eleştirel medya çalışmalarıyla da uyumludur. Dolayısıyla Ünür'ün eseri, yalnızca medya temsillerine değil, aynı zamanda televizyonun sosyopolitik bir kurucu unsur olarak ele alınmasına olanak tanınması bakımından alana kuramsal, yöntemsel ve yerel bağlamda anlamlı katkılar sunmaktadır.

Ünür'ün çalışması, dört ana eksenle yapılandırılmıştır. Bunlar medyanın yapısına ilişkin kuramsal yaklaşımlar; kimlik oluşum süreçlerinin tarihsel ve teorik arka planı; televizyonun toplumdaki rolü ile etkisi ve son olarak yerli dizilerdeki kimlik temsilleridir. Bu yapı, okuyucuya hem kavramsal bir derinlik hem de ampirik bir bütünlük sunmakta ve çalışmanın akademik değerini arttırmaktadır.

Kitabın giriş bölümünde, televizyonun günümüz toplumları üzerindeki etkisi oldukça sert bir dille ortaya konulmaktadır. Ünür, televizyonu yalnızca bir eğlence aracı değil, aynı zamanda bir ideolojik aygıt olarak konumlandırmakta ve bu yönüyle onu Roma İmparatorluğu'ndaki arenalardan ya da Orta Çağ kiliselerinden farksız görmektedir. Ünür bu kıyaslamayı "Televizyon hâkimiyeti, gündemi belirlemeye, kitleleri belirli düşünce kalıplarına inandırmaya ve onları bu düşüncelere göre seferber etmeye imkân sağlamaktadır" şeklinde açıklamaktadır (Ünür, 2015, s.9). Bu kıyaslama, yazarın televizyona atfettiği manipülatif rolü vurgulamakla kalmamanın yanı sıra aynı zamanda izleyiciyi televizyonun dönüştürücü etkileri üzerine düşünmeye davet etmektedir. Bu noktada Ünür'ün kullandığı eleştirel söylem, Frankfurt Okulu'nun özellikle Adorno ve Horkheimer tarafından geliştirilen kültür endüstrisi kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Giriş bölümünde sunulan bu değerlendirmeler, kitabın ilerleyen bölümlerinde daha sistematik bir teorik çerçeveye kavuşacak olan eleştirel yaklaşımın ilk ipuçlarını barındırmaktadır. Başka bir ifadeyle, Ünür'ün televizyonu bir tür "toplum mühendisliği" aracı olarak tanımlaması, bireyin eleştirel düşünme kapasitesini baskılayan bir medya yapısına işaret ederken, Frankfurt Okulu'nun kültürel tek tipleşme ve pasif birey eleştirileriyle de paralellik göstermektedir. Dolayısıyla bu vurgu hem teorik hem de yöntemsel açıdan çalışmanın temel yönelimini belirleyen bir ön kabule işaret etmekte; okuyucuyu, televizyonun görünürde masum olan eğlenceli yüzünün ardındaki ideolojik derinliği sorgulamaya davet etmektedir.

Birinci bölümde, medyaya ilişkin kuramsal yaklaşımlar ele alınmaktadır. Ünür bu bölümde liberal ve eleştirel yaklaşımları karşılaştırmalı olarak ele alırken, "Liberal yaklaşımda, kitle iletişim araçları kamu adına yönetenleri, yönetenler adına ise kamuyu denetlemektedir." ifadesini kullanmaktadır (Ünür, 2015, s. 16). Özellikle Frankfurt Okulu, İngiliz Kültürel Okulu ve Ekonomi Politik Yaklaşım'a ayrı paragraflar ayırarak bu kuramların medya eleştirisinde üstlendikleri rolleri ayrıntılı biçimde açıklamaktadır. Ünür'e göre, "Kültür endüstrileri aracılığıyla eleştirel akıldan yoksun uyuşturulmuş kitleler yaratılmaktadır" (2015, s. 20). Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi kavramı üzerinden televizyonun uyuşturucu etkisine yaptığı vurgu; İngiliz Kültürel Okulu'nun hegemonya, etnografik analiz ve izleyici etkileşimi konularına yaklaşımı; Ekonomi Politik Yaklaşım'ın ise medya sahipliği ve tekelleşme eksenindeki değerlendirmeleri, bu bölümde sistemli bir biçimde sunulmuştur. Yazarın bu kuramsal çerçeveleri sadece betimlemekle kalmayıp, kendi eleştirel yaklaşımına zemin oluşturacak şekilde konumlandırması dikkat çekicidir.

Birinci bölümde kullanılan kuramsal yaklaşımların yalnızca tanıtıcı bir şekilde sıralanmadığı, aksine Ünür'ün kendi eleştirel perspektifine temel oluşturacak biçimde seçildiği ve yerleştirildiği açıkça görülmektedir. Yazar, Frankfurt Okulu'nun kültür endüstrisi kavramı aracılığıyla medyanın birey üzerindeki baskıcı ve tek tipleştirici etkisine vurgu yaparken, bu yaklaşımı televizyonun ideolojik işlevini temellendirmek için kullanmaktadır. Aynı şekilde, İngiliz Kültürel Okulu'nun hegemonya ve izleyici etkileşimi odaklı yaklaşımı, medyanın toplumsal normları nasıl yeniden ürettiğini açıklamak üzere işlevselleştirilmiştir. Ekonomi Politik Yaklaşım ise medya mülkiyeti, tekelleşme ve piyasa gücünün ideolojik içerikler üzerindeki etkisini anlamlandırmak için devreye sokulmuştur. Ünür'ün bu kuramları yalnızca özetlemekle yetinmeyip, ilerleyen bölümlerde yer alacak çözümlemeleri için bir kuramsal zemin inşa etme amacıyla konumlandırması, çalışmanın yapısal bütünlüğünü güçlendirmekte ve eleştirel derinliğini artırmaktadır. Buna binaen söz konusu kuramsal çerçeveler, yazarın kendi analizlerinin taşıyıcısı ve meşruiyet kaynağı hâline gelirken, çalışmayı salt betimleyici olmaktan çıkarıp analitik bir niteliğe kavuşturmuştur.

İkinci bölümde ise kimlik kuramları ve kimlik oluşum süreçleri kapsamlı biçimde incelenmektedir. Kimlik kavramının tarihsel evrimi, modernite, postmodernite ve küreselleşme bağlamında ele alınmakta; kimlik türleri, sosyal kimlik kuramı, stereotipler ve etiketleme kuramı gibi başlıklar altında kavramsal bir derinlik oluşturulmaktadır. Ünür, kimliğin sabit bir öz değil, tarihsel ve toplumsal olarak inşa edilen bir yapı olduğunu açıkça ortaya koymakta; kimliğin medyatik temsil yoluyla nasıl yeniden üretildiğini farklı teorik açılardan tartışmaktadır. Ünür'e göre, "Kimlik, bireyin kendisini ve başkalarını tanımlama sürecinde rol oynayan ve sosyal kategorilerle anlam kazanan bir kavramdır." (2015, s. 41) Bu bölüm, özellikle televizyon dizilerindeki kimlik temsillerinin çözümlemesinde yazarın kullanacağı analitik araçların temellerini atmaktadır.

İkinci bölümde sunulan kuramsal tartışmalar, yalnızca kimlik kavramını tanımlamakla kalmamakta, aynı zamanda Ünür'ün yerli dizilerdeki kimlik temsillerine yönelik analizlerinde kullanacağı kavramsal çerçeveyi de oluşturmaktadır. Yazar, kimliğin özsel ya da sabit bir kategori olmadığını, aksine tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamlarda sürekli olarak inşa edilen bir yapı olduğunu vurgulayarak, medya temsillerinin bu inşa sürecindeki belirleyici rolüne dikkat çekmektedir. Bu yaklaşım, kimliğin medya aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini çözümleyebilmek için gerekli olan teorik altyapının oluşturulması anlamına gelmektedir. Modernite, postmodernite ve küreselleşme bağlamında kimliğin dönüşümüne dair yapılan tartışmalar, medyanın bu süreçlerdeki etkisini görünür kılarken; stereotipler, sosyal kimlik kuramı ve etiketleme kuramı gibi alt başlıklar, yazarın ilerleyen bölümlerde diziler üzerinden yapacağı temsil analizlerine teorik dayanak sağlamıştır. Dolayısıyla bu bölüm, Ünür'ün sadece kuramsal bir birikimi yansıtmaması açısından değil, aynı zamanda kitabın sonraki kısımlarındaki içerik çözümlemelerinin metodolojik temelini kurması açısından da kritik bir işlev üstlenmektedir.

Üçüncü bölümde televizyonun toplumsal yaşamdaki konumu mercek altına alınmaktadır. Ünür, televizyonun yalnızca bir iletişim mecrası değil, aynı zamanda bir yaşam tarzı biçimlendiricisi olduğunu ileri sürmektedir. Aile yapılarından gündelik alışkanlıklara, izleme pratiklerinden gerçeklik algısına kadar uzanan geniş bir yelpazede televizyonun etkilerini incelemekte ve bu etkileri Jean Baudrillard'ın simülasyon kuramı, parasosyal ilişki kuramı ve gerçek sanallık gibi kuramsal çerçevelerle irdelemektedir. Bu bölümde özellikle Baudrillard'ın simülasyon evreniyle Ünür'ün dizi metinleri arasında kurduğu bağlantı, çalışmanın felsefi boyutunu derinleştiren önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Televizyonun gerçekliği çarpıtması, yeniden üretmesi ve bu yolla bireyin zihin dünyasını inşa etmesi, Ünür'ün eleştirel yaklaşımının en belirgin tezlerinden biridir.

Ünür televizyonu yalnızca bir bilgi ya da eğlence aracı olarak değil, bireyin düşünme, algılama ve yaşama biçimlerini yönlendiren güçlü bir kültürel aktör olarak değerlendirmektedir. Ünür'e göre, "Televizyon, bireylerin gerçeklik algısına etki etmekte; gerçek olanla sanal olanın yer değiştirmesine neden olmaktadır" (2015, s. 91). Üçüncü bölümde ortaya konan analiz, televizyonun toplumsal yapılar üzerindeki etkisini yüzeysel bir gözlemlerle değil, Baudrillard'ın simülasyon kuramı gibi derin felsefi referanslarla temellendirerek ele almaktadır. Bu çerçevede simülasyon kuramı, gerçekliğin yerini alan temsillerin nasıl sahiciymiş gibi kabul gördüğünü ve bireylerin bu temsillerle kurduğu ilişki üzerinden bir gerçeklik algısı inşa ettiğini öne sürmektedir. Ünür de bu kuramsal çerçeveyi dizilerin içeriklerine uygulayarak, dizilerde sunulan hayatların, karakterlerin ve olayların izleyici zihninde gerçek hayatla eşdeğer bir konuma taşındığını savunmaktadır. Böylece televizyon, yalnızca bir yansıtıcı değil, bireyin dünyayı algılayış biçimini dönüştüren, hatta yöneten bir yapı hâline gelir. Bu durum, Ünür'ün medya eleştirisinin temel tezlerinden birine işaret eder; Televizyon, gerçekliği çarpıtmakla kalmaz, aynı zamanda bireyin kimliğini ve toplumsal konumunu da şekillendiren bir simülasyon evreni üretir. Bu bağlamda simülasyon kavramı, televizyonun toplumsal etkilerini açıklamak için yalnızca bir metafor değil, aynı zamanda eleştirel bir analiz aracıdır.

Yazarın televizyonu bir "uyuşturucu" olarak konumlandırması, kitabın pek çok yerinde tekrar eden metaforik bir göndermedir. Yazara göre televizyon bağımlılık yapan bir uyuşturucudur; bireyin düşünmesini engelleyen, sorgulama yetisini körelten bir aygıttır. Bu araç, bireyin zihinsel faaliyetlerini uyuşturarak onu edilgen bir tüketiciye dönüştürür. Özellikle, simülasyonun bireyleri gerçeklikten uzaklaştırdığı ve medya metinlerinin bu kopuşu pekiştirdiği fikri, Herbert Marcuse'un "tek boyutlu insan" kavramıyla birlikte okunmaktadır. Ünür'e göre televizyon, yalnızca bireyin tüketim alışkanlıklarını değil, aynı zamanda ahlaki değer yargılarını, politik yönelimlerini ve sosyal ilişkilerini de yönlendirmekte; böylece birey, içinde yaşadığı sistemin sorgulamayan bir parçası hâline getirilmektedir.

Üçüncü bölümde ayrıca televizyonun izleyiciyle kurduğu ilişki biçimleri de detaylı bir şekilde incelenmektedir. İzleyicinin dizilerle kurduğu özdeşlik, karakterlere yönelik duyulan empati ve diziler aracılığıyla içselleştirilen toplumsal normlar, Ünür'ün çözümlemelerinde önemli bir yer tutar. Özellikle parasosyal ilişki kavramı üzerinden yapılan okumalar, televizyonun izleyici üzerindeki duygusal etkisini ve bu etkinin kimlik oluşumuna katkısını görünür kılmaktadır. Ünür, televizyon izleyicisini edilgen bir alıcı olarak değil, yönlendirilen ve yönlendirildiğini fark etmeyen bir figür olarak çizmektedir. Bu bağlamda televizyon, yalnızca görsel bir araç değil; aynı zamanda ideolojik bir aktör olarak tanımlanır.

Dördüncü bölüm, televizyon dizilerinin içeriklerine odaklanarak, gerçekliğin nasıl yeniden üretildiğini ve bu yeniden üretimin hangi yöntemlerle gerçekleştirildiğini analiz etmektedir. Ünür, yerli dizilerin biçimsel yapısından çok, içerdiği temsiller aracılığıyla nasıl bir düşünce evreni yarattığını göstermeye çalışmıştır. Ünür'e göre, "Yerli diziler aracılığıyla yaratılan gerçeklik, toplumda belirli davranış kalıplarının ve kimlik formlarının meşrulaştırılmasına hizmet etmektedir" (2015, s. 118). Özdeşlik mekanizmaları, tüketim kalıpları, şiddetin meşrulaştırılması ve toplumsal cinsiyet rollerinin yeniden üretimi bu bölümde dikkatle ele alınmaktadır. Yazar, televizyon dizilerinin yalnızca eğlence amaçlı kurgular olmadığını; aksine toplumun yeniden şekillendirilmesinde aktif rol üstlendiklerini vurgulamaktadır. Özellikle bazı dizilerde görülen kadın bedeninin araçsallaştırılması, şiddetin dramatik bir unsur olarak estetize edilmesi ve gündelik yaşamın yapay bir gerçeklik olarak sunulması, Ünür'ün eleştiri odağındaki temel noktalar.

Bu bağlamda, Ünür'ün çözümlediği dizilerde sıklıkla rastlanan erkek egemen söylemler, kadın karakterlerin pasifleştirilmesi ve ailenin yüceltilmesi gibi temaların hem ataerkil yapının hem de geleneksel değerlerin televizyon aracılığıyla yeniden üretildiği sonucuna ulaşılmaktadır. Ünür'e göre, televizyon dizileri yalnızca toplumsal gerçekliğin bir yansıması değil, aynı zamanda bu gerçekliğin kurucu bir unsurudur. Bu nedenle, dizilerde yer alan her temsili, kültürel ve ideolojik bir kod olarak değerlendirmek gerekir. Ünür'ün dizilerdeki anlatı yapısını çözümlemesinde özellikle Barthes'ın mit çözümleme yöntemi ile Foucault'nun iktidar ve söylem kavramlarına dayalı çözümlemeleri dikkat çekmektedir.

Ayrıca Ünür, dizilerde sınıf temsillerine ve mekânsal kodlamalara da özel bir önem vermektedir. Lüks konutlar, plazalar, alışveriş merkezleri gibi mekânlar, yalnızca tüketim kültürünün göstergeleri değil, aynı zamanda sınıfsal aidiyetin sembolleri olarak kurgulanır. Ünür, bu yapının kentli, modern, eğitilmiş, Batılı kimliği yücelttiğini; buna karşılık kırsal ya da alt sınıf karakterlerin ya marjinalleştirildiğini ya da bu değer sistemine entegre edilmeye çalışıldığını ileri sürmektedir. Böylece televizyon, sosyal mobilitate dair sahte bir umut sunarken, mevcut sınıfsal hiyerarşiyi de yeniden üretmektedir. Eserde dikkat çeken bir diğer nokta, kültürel çeşitliliğin temsiline yönelik yapılan eleştiridir. Ünür, yerli dizilerde etnik, dini ya da mezhepsel farklılıkların neredeyse tamamen görünmez kılındığını; bu durumun da Türkiye toplumunun çok kültürlü yapısını inkâr eden bir televizyon dili ortaya çıkardığını savunmaktadır. Bu eleştiride, Benedict Anderson'ın hayali cemaatler kuramı ile Stuart Hall'un temsil kuramı birlikte değerlendirilmektedir. Ünür'e göre, dizilerde yaratılan ulusal kimlik, çoğunluğun değerlerine göre biçimlenmekte ve bu kimlik inşası sürecinde farklılıklar dışlanmaktadır.

Kitabın sonuç bölümünde, Ünür'ün temel tezleri yeniden vurgulanmakta ve çalışmanın genel çıkarımları özetlenmektedir. Buna göre televizyon, bireyin kimlik kurgusunu etkileyen başat bir araç hâline gelmiş; özellikle diziler aracılığıyla sunulan temsiller, bireylerin kendilerini, başkalarını ve içinde yaşadıkları toplumu algılama biçimlerini doğrudan şekillendirmiştir. Ünür, bu temsillerin çoğu zaman bilinçli olarak değil, sistemin kendisi tarafından üretilen kültürel kodlarla inşa edildiğini ileri sürmekte; bireyin özne değil, temsil edilen bir figür hâline geldiğini savunmaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, *Yerli Dizilerdeki Kimlik Kalıpları*, disiplinlerarası yaklaşımı, kuramsal derinliği ve eleştirel bakış açısıyla medya çalışmaları alanında önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Kitap hem iletişim öğrencileri hem de sosyoloji, kültürel çalışmalar ve antropoloji gibi disiplinlerden araştırmacılar için değerli bir kaynak niteliği taşımaktadır. Ünür'ün dili yer yer sert olsa da bu sertlik akademik bir tutarlılıkla birleştğinde, okuyucuyu düşünmeye ve sorgulamaya davet eden bir güç hâline gelmektedir.

Kaynakça

- Adorno, T. W., & Horkheimer, M. (2002). *Dialectic of enlightenment: Philosophical fragments* (G. S. Noerr, Ed.; E. Jephcott, Çev.). Stanford University Press.
- Baudrillard, J. (1994). *Simulacra and simulation* (S. F. Glaser, Çev.). University of Michigan Press. <https://doi.org/10.3998/mpub.9904>
- Couldry, N., & Hepp, A. (2017). *The mediated construction of reality*. Polity Press.
- Hall, S. (1980). Encoding/decoding. S. Hall, D. Hobson, A. Lowe & P. Willis (Ed.), *Culture, media, language* (pp. 128–138). Routledge.
- Hall, S. (1997). The work of representation. S. Hall (Ed.), *Representation: Cultural representations and signifying practices* (pp. 13–74). SAGE Publications.
- Kellner, D. (1995). *Media culture: Cultural studies, identity and politics between the modern and the postmodern*. Routledge.
- Lull, J. (2000). *Media, communication, culture: A global approach* (2nd ed.). Columbia University Press.
- Ünür, E. (2015). *Yerli dizilerdeki kimlik kalıpları*. Eğitim Yayınevi.

Makale Bilgi Formu

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yapay Zekâ Bildirimi: Bu makale yazılırken hiçbir yapay zekâ aracı kullanılmamıştır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.

Fenomenolojinin Sanat Felsefesindeki Temsili: G z ve Tin

The Representation of Phenomenology in the Philosophy of Art: Eye and Mind

Sümeyye Tanta

Sakarya Üniversitesi, Kültürel
 alışmalar Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans
 ğrencisi, Sakarya, Türkiye,
smydtanta@gmail.com,
ror.org/04ttnw109

Geliş Tarihi/Received: 15.04.2025
Kabul Tarihi/Accepted: 12.06.2025
Yayınlanma Tarihi/ Available Online:
26.06.2025

Kitap Bilgileri/Book Information

Yazar/Author: Maurice Merleau-Ponty

Çeviren/Translator: Ahmet Soysal

Yayınevi/Publisher: Metis Yayınları

Basım Yılı/Year of Publication: 2012

Sayfa Sayısı/Number of Pages: 81

Fenomenoloji, 20. yüzyılda felsefenin  ne çıkan alanlarından biri olarak dünyayı nesnelerden çok, o nesnelerin nasıl algılandığı üzerinden tanımlamaya çalışan bir felsefi yaklaşımdır. Edmund Husserl, fenomenolojiyi 20. yüzyıl düşüncesinin etkili felsefi yaklaşımlarından biri hâline getiren isim olarak kabul edilmektedir. Husserl'e göre bu yaklaşımlar, bir şeyin yalnızca görünen yönünü değil, bilincimizde nasıl belirdiğini ve özünü de anlamaya çalışan bir düşünme biçimidir ( ktem, 2005, ss. 28-29). Zamanla bu düşünce geleneğinden doğan post-fenomenoloji ise artık yalnızca deneyimleyen özneye değil, özne ile dünya arasındaki ilişkiyi şekillendiren araçlara ve koşullara da odaklanmaktadır. Husserl'den yola çıkan filozofların post-fenomenolojideki görüşleri Heidegger'de varlık, Merleau-Ponty'de ise özellikle beden odağında gelişmiştir (Direk, 2021, s. 59). Maurice Merleau-Ponty bu geçişin önemli isimlerinden biridir.

Merleau-Ponty, felsefi gelişiminde Henri Bergson ve Leon Brunschvicg gibi isimlerden etkilenmiştir. Özellikle Brunschvicg'in felsefeye ve edebiyata olan ilgisi, Merleau-Ponty'nin sanat ve algı üzerine geliştirdiğı düşüncelerin şekillenmesinde önemli bir yer tutar (Şan, 2015, s. 35). Filozofun bu düşünsel arka planı, kaleme aldığı önemli eserlerinde belirginleşir. Felsefe ve sanat kuramı alanında, Merleau-Ponty'nin bazı eserleri Türkiye'de dilimize çevrilmiş ve yayımlanmıştır. Dilimize kazandırılan eserler ş  şekildedir: *G z ve Tin* (Metis Yayıncılık, 1996), *Algılanan Dünya* (Metis Yayıncılık, 2006), *Algının  nceliğı ve Onun Felsefi Sonuçları* (Kabal  Yayınları, 2006), *Algının Fenomenolojisi* (İthaki Yayınları, 2017), *Algının Fenomenolojisine  ns z* (Afa Yayınları, 2017) ve son olarak *Görünür ile Görünmez* (Doğu Batı Yayınları, 2023).

Merleau-Ponty'nin ölümünden sonra, *G z ve Tin* (L' eil et l'Esprit) adlı eser, 1964 yılında Claude Lefort tarafından Fransızca olarak yayımlanmıştır. Eser, aynı yıl yayımlanan *Le Visible et l'Invisible* (Görünür ile Görünmez) adlı metinle düşünsel bir paralellik taşımakta ve onun bazı araştırmalarına ışık tutan nitelikte değerlendirilmiştir (Merleau-Ponty, 2012, s. 5). Literatürde *G z ve Tin* adlı eser üzerine doğrudan değerlendirmelere rastlanmasa da birçok akademik çalışmada ana kaynak olarak ele alınmıştır. Selvi ve Kılıç (2023), Merleau-Ponty'nin C zanne'nin sanatına yaklaşımı ve fenomenolojiyle sanat arasındaki ilişkiyi; Ararat Cüceoğlu ve Sinanlar Uslu (2024) ise Merleau-Ponty'nin bakış fenomenolojisi anlayışı, sanat eseri ile bedensel algı arasındaki ilişki bağlamını incelemiştir. Son olarak, Merleau-Ponty  zerine birçok çalışması bulunan Emre Şan'ın Fikir Mimarları serisi için kaleme

aldığı “*Merleau-Ponty*” kitabının yanı sıra, Şan’ın (2016) “Sanat Yapıtının Fenomenolojisi” başlıklı makalesinde Husserl’den itibaren estetik deneyim ve imaj probleminin fenomenolojiyle nasıl kesiştiği tartışılmış; özellikle Heidegger ve Merleau-Ponty’nin sanat ve estetik deneyim üzerine düşüncelerine eleştirel bir bakışla yaklaşılmıştır. Yapılan çalışmalar ele alındığında, *Göz ve Tin* eserinin sanat felsefesi ve görsel kùltür literatüründe beden, bakış ve algı ekseninde değerdendirilen önemli kaynaklardan biri olduğunu söylenebilir.

Göz ve Tin yalnızca sanat hakkında bir metin değil, Merleau-Ponty’nin son dönem düşünsel yöneliminin bir yansıması olarak da değerdendirilmektedir. Yazarın daha önceki fenomenolojik araştırmaları burada daha da derinleşmiş; beden artık yalnızca algının bir parçası değil, varlığın kendisini ortaya koyan temel yapı hâline gelmiştir. Merleau-Ponty, *Göz ve Tin*’de sanatın yalnızca dış dünya ile bir bağ olmanın ötesinde, varlıkla ilişkimizin doğasına dair derin bir keşif olduğunu belirtir. Bedeni algının bir aracı olarak değil, varlıkla kurduğumuz ilişkinin özü olarak ele alır. Merleau-Ponty bu metinde ele aldığı ressamların resimleri ve çizimlerinden önce düşünceleri üzerinde durur. Doğrudan tabloları yorumlamaktansa ressamların dünyayı nasıl algıladıklarına ve bu algıyı nasıl dile getirdiklerine odaklanır. Cézanne’ın “resim tarzında düşünmek” sözüne veya Klee’nin “Görünmezi görünür kılmak” ifadesine sıkça referans verir (2012, s. 9). Çünkü sanatçının gözünden dünyaya bakmayı yalnızca bakmak değil; dünyayla varoluşsal bir temas kurmak olarak görmektedir. Bu kurulan temasın merkezinde Merleau-Ponty’ye göre, vücut ve ten (Corps & Chair) yer almaktadır. Fransızca’da sıkça kullandığı bu iki terim, beden farklı boyutlarını ifade etmektedir. “Corps”, beden fiziksel ve nesnel yönünü, “chair” ise beden hissedilen, yaşayan, deneyimleyen boyutunu belirtmektedir. Onun için beden yalnızca nesnel bir varlık değil; dünyanın anlamına doğrudan katılan, ona tensel dokunuşla anlam veren aktif bir yapıdır. Görme ise dışsal bir algılama değil, varoluşun tensel düzlemde duyumsanmasıdır. Bu yüzden Merleau-Ponty beden yalnızca cisimsel bir yapı olmadığını, yaşayan, algılayan ve hissedilen bir varlık olarak dünyaya tensel düzlemde katıldığını belirtir. Onun kullandığı corps kavramı da tam olarak bu yaşamsal boyutu ifade eder ve Türkçede ‘vücut’ olarak karşılık bulur (Aydın, 2020, s. 79; akt. Şan, 2017, s. 64). Fenomenoloji aynı şekilde esas olanın yalnızca görünen değil, aynı zamanda görünmeyen fenomenler olduğunu vurgular. Merleau-Ponty için fenomen tüm olası algıları bünyesinde barındırır ve ‘görülme’ ile ‘algılama’nın birbirine içkin olduğu bir yapı oluşturur (Şan, 2017, s. 72). Ona göre algı, beden dünyaya temas ettiği anlarda ve her defasında yeniden kurulan, dinamik bir deneyimdir. Bu nedenle dünyayı tek ve sabit bir bakış açısından kavramak mümkün değildir; algı, beden hareketi ve bakışın yönelimiyle sürekli değişir (Esenyel, 2019, ss. 45-46) Ona göre görünmeyen yalnızca gizli kalmış ya da henüz açığa çıkmamış olan değil; bilincin doğrudan ulaşamadığı, ancak bedensel deneyim aracılığıyla hissedilebilen, yaşantının dokusunda var olan bir fenomendir (Direk, 2021, s. 188).

Merleau-Ponty *Göz ve Tin* kitabında sanatın sadece estetik bir deneyim olarak değil, varoluşsal bir fenomen olarak anlaşılması gerektiğini savunur. Bu bağlamda ele aldığı bakış hem dünyayı hem de bakan özneyi dönüştüren bu tensel karşılaşmanın merkezinde yer alır. Sanatçının gözünden dünyaya bakmanın sadece bir gözlem değil, dünyayla derin ve katmanlı bir temas kurma hâli olduğunu vurgulamaktadır. Düşünür sanatçıyı sadece bir gözlemci olarak değil, varoluşun izini süren bir tanık olarak konumlandırmaktadır. Bu da onun düşüncesine göre sanatçının dünyayı algılayışıyla derin bir bağlantı kurmaktadır. *Göz ve Tin*’e “Size anlatmak istediğim daha gizemlidir varlığın köklerine, duyuların ele gelmeyen kaynağına karışmıştır.” sözünü giriş yapar (2012, s. 25). Bu ifade yalnızca sanatın derinliği değil aynı zamanda görmenin, algılamanın ve dünyaya yerleşmenin ne kadar çok katmanlı ve sezgisel bir boyut taşıyabileceğini ima eder. Ressam kimi zaman yüzeyde olanla değil, görünüşün altında beliren ve kavranması güç olan varlıkla ilişki kurmaya çalışan bir özne olarak değerdendirilebilir. Merleau-Ponty’ye göre ressam, dünyayı değerdendirmeden, yargılamadan ve dönüştürmeye çalışmadan görebilme ayrıcalığına sahip tek kişidir. Bu nedenle Cézanne’ın savaş zamanlarında sessizce Etaque’da yaşaması kimse tarafından sorgulanmaz; tersine, onun “hayat korkunç” sözü (2012, s. 30) saygıyla anılır.

Kitabın ikinci bölümünde Merleau-Ponty, ressamın dünyayla kurduğu bu sessiz ama derin ilişkiyi bir tür “gizli bilgiye” sahip olma hâli olarak tanımlar. Ressam kendi bakışının yavaşlığıyla, dış dünyanın gürültüsünden bağımsız bir algı biçimi yaratır. Bu bağlamda ressamın, temsilden ziyade varoluşun izini süren bir tanık olarak konumlandığı düşünülebilir. Merleau-Ponty’nin düşüncesinde, sanatçının dünyayla kurduğu ilişki yalnızca bakmakla sınırlı kalmaz; bedenini de bu deneyimin bir parçası hâline getirir. Ressam, dünyayla yalnızca zihinsel değil, bedensel bir temas kurarak, yaşadığı mekânı ve zamanı resme dönüştürme imkânı yaratır. Bu yönüyle resim, yalnızca görsel bir ürün değil, aynı zamanda bedenin dünyaya katılmasıyla oluşan bir anlam alanı olarak da değerlendirilir (2012, s. 32).

Merleau-Ponty “görme” edimini yalnızca bir algı süreci değil, aynı zamanda mesafeli, ama yoğun bir sahip oluş biçimi olarak ele alır. Ona göre “görmek uzaktan sahip olmaktır ve resim bu garip sahip oluşu Varlık’ın bütün yönlerine yaymaktadır” (2012, s. 39). Görme edimini, bedenin ve dünyanın karşılıklı olarak birbirine açıldığı bir alan olarak düşünülmektedir. Bu bağlamda ayna imgesi de onun düşüncesinde yalnızca yansıtıcı bir yüzey değil, bedenin kendine ve başkasına dönüşebildiği bir ilişkisel arayüz olarak anlam kazanmaktadır. Ayna, hem öznenin kendini dışarıdan görmesini mümkün kılar hem de benliğin başkalarının bakışında yeniden şekillenebileceğini düşündürür. Bu yönüyle Lacan’ın “ayna evresi” kuramıyla da dolaylı bir temas kurar. Lacan’a göre özne, kendi bakışının nesnesi hâline gelerek benliğini deneyimler ve bu ayrışma, kimliğin oluşum sürecinde belirleyici olur (Kaçar, 2018, s. 542). Merleau-Ponty’nin ayna imgesine yüklediği anlam da benzer şekilde, bakışın yalnızca dış dünyayı değil, aynı zamanda özneyi ve onun bedensel varlığını dönüştüren bir fenomenolojik alan olduğunu gösterir. Ona göre insan, insan için aynadır, görmenin yalnızca dışsal bir algı değil, aynı zamanda varoluşsal bir temas biçimi olarak da ele alınabileceğini ima eder (2012, s. 43). Bu bağlamda ressamların aynaya duyduğu ilginin altında yatan da belki bu çift yönlü dönüşüm deneyimini yakalama arzusudur.

Üçüncü bölümde Merleau-Ponty, düşünce tarihindeki önemli figürlerden biri olan Descartes’a da yer verir. Descartes felsefesiyle kurduğu bu ilişki yalnızca tarihsel bir referans olarak değil, algı felsefesi bağlamında sürdürdüğü eleştirel tartışmanın da bir parçası olarak değerlendirilebilir. Merleau-Ponty’nin *Göz ve Tin*’de Descartes’a yönelttiği eleştiriler yalnızca felsefi bir ayrışmanın değil, aynı zamanda algıda iki farklı yönelimin ortaya konuluşu olarak da okunabilir. Merleau-Ponty, Descartes’ın düşüncesini bütünüyle dışlamamıştır, aksine bazı katkılarını teslim ederek onun temel kabullerini sorgulamaktadır. Örneğin Descartes’ın uzayı düşünceyle açıklamaya çalışmasının belirli bir felsefi çerçeve içinde anlaşılabilirliğini belirtir. Ancak bu yaklaşımın uzayı yaşıttan bağımsız, durağan ve soyut bir alan gibi ele aldığı ve böylece uzayın deneyimlenen boyutunun geri planda kaldığı söylenebilir (2012, s. 52). Merleau-Ponty’ye göre, Descartes görüşün doğasını çözümlemeye çalışırken, onu düşünceyle özdeşleştirmekte ve böylelikle algıyı bedenin yaşamsal yönlerinden ayırmaktadır. Oysa Merleau-Ponty görmenin bedenle birlikte meydana gelen, düşünceye indirgenemeyen bir tür varoluşsal etkinlik olduğunu ileri sürmektedir. Görüş ona göre yalnızca düşünsel bir temsil değil, bedenin dünyaya yönelimiyle ortaya çıkan, hareketli ve tensel bir katılımdır. Bu bağlamda Descartes’ın görüşe dair açıklamalarının model düzeyinde kaldığı ve algının somutluk durumunu tam olarak karşılamadığı yorumu yapılabilir (2012, ss. 54–56). Descartes’ın çizgisel perspektife ve nesnellığe dayalı açıklamaları, Merleau-Ponty açısından resim sanatının ve görmenin çok katmanlı yapısını eksik bırakmaktadır. Dolayısıyla Descartes’ın görüş anlayışı, belirli bir epistemolojik dönemin ürünü olmakla birlikte, yaşamsal deneyimin karmaşıklığını kavramakta sınırlı kalmış gibidir. Filozof bu bölümü “Bilimimiz ve felsefemiz, Descartesçılığın iki sadık ve sadık olmayan devamıdır, onun parçalanmasından doğmuş iki canavar.” sözleriyle kapatır (2012, s. 59). Bu bölümdeki yaklaşımında dünyayı gözün karşısında mesafeli duran bir nesneler yığını olarak değil; bedenin çevresine yayılan, onla birlikte var olan bir şey olarak tanımlar. Görüşü de bu ortamın içinden doğan, sadece yüzeyleri değil, derinliği de hisseden bir temas biçimi olarak ele almaktadır. Bu nedenle Merleau-Ponty’nin görüş anlayışının, yalnızca zihinsel bir temsil olarak değil; aynı zamanda bedensel, tensel ve yaşamsal bir ilişkiyi de içerdiği söylenebilir.

Dördüncü bölümde Merleau-Ponty resme ve görme edimine dair düşüncelerini daha varoluşsal bir düzleme taşır. Artık resim yalnızca bir temsil olarak değil, varlığın kendisini ortaya çıkaran bir yüzey olarak değerlendirilir. Özellikle Cézanne, Klee ve Matisse gibi ressamlar üzerinden yaptığı çözümlemelerde, sanatçıyı yalnızca dış dünyayı betimleyen biri değil; o dünyanın içinden doğan ve ona ait olan biri gibi düşündüğü görülür. Merleau-Ponty çizgiyi artık nesneleri sınırlayan değil, onların oluşunu mümkün kılan bir iz gibi görür. Renk de yalnızca estetik bir unsur olarak değil; varlıkla kurulan duyuşsal bir temasın alanı olarak ortaya çıkar. Bu bağlamda görüş yalnızca bir bakış açısı değil, bedeninin dünyaya açılma biçimi, hatta zamanla ve mekânla temas kurma yoludur. Resim bazen bir elmanın çevresi gibi çok tanıdık görünen bir çizgiyi bile sorgulatır bireye, çünkü bu çizgi artık nesnenin çevresini değil, onun varlık alanındaki titreşimini göstermektedir (2012, ss. 68–69). Resim hareketin ya da zamanın dahi yüzeyde nasıl temsil edildiği, sanatçının dünya ile olan tensel ve düşünsel bağını görünür kılmaktadır. Görüş artık düşüncenin bir biçimi değil, varoluşun derinliklerinden gelen bir açılma olarak değerlendirilmiştir. Bu bölümde resim ve felsefenin birbirine nasıl dokunduğu sezgisel ama güçlü biçimde hissedilir (2012, ss. 73–74).

Merleau-Ponty'nin kitabın beşinci ve son bölümünde resmi yalnızca bir sanat alanı değil, aynı zamanda varlığın sürekliliğiyle iç içe geçmiş bir oluş biçimi olarak değerlendirir. Derinlik, çizgi, renk, ışık ya da hareket gibi kavramları birbirinden ayrılmış teknik sorunlar olarak değil; her birini varlığın farklı yüzlerini anlamaya çalışan dokunuşlar olarak görür. Merleau-Ponty burada sanat tarihini çizgisel bir ilerleme olarak değil; daha çok iç içe geçmiş, dolambaçlı, hatta kimi zaman geriye dönen bir düşünce olarak yorumlamaktadır. Bu yüzden hiçbir şey aslında tamamlanmış değildir, hiçbir çözüm kalıcı değildir; her yeni ifade eski olanı dönüştürmekte, değiştirmekte, hatta yeniden yaratmaktadır. Bu durumu şu şekilde açıklar: “Eğer hiçbir resim resmi tamamlamıyorsa, hatta hiçbir yapıt mutlak olarak tamamlanmıyorsa, her yaratı bütün diğerlerini değiştirir, bozar, aydınlatır, derinleştirir, doğrular, yüceltir, yeniden yaratır ya da önceden yaratır.” (2012, s. 81). Her yeni biçim, daha önce görülmemiş olanı görünür kılarken, daha önce bildiğimizi sandığımızı da yeniden anlamlandırır. Merleau-Ponty'nin bu yaklaşımı yalnızca sanatın doğasına değil, insanın dünyayla var olan ilişkisine dair de özgün bir bakış açısı sunmaktadır. Varlığın tek bir biçimde kavranamayacağına işaret eden bu düşünce, resmi de bir sonuç olarak değil, var olanı ortaya çıkarma biçimi olarak dönüştürmektedir.

Maurice Merleau-Ponty'nin *Göz ve Tin* eseri, sanat felsefesi ve fenomenolojiyi, sanatın algısal boyutunu merkeze alarak yorumlayan felsefi bir çalışma olarak değerlendirilebilir. Bu metin onun fenomenolojik düşüncesiyle kurduğu ilişkiyi derinleştiren ve kimi noktalarda yeniden şekillendiren bir çalışma niteliğindedir. Bu nedenle, kitabı literatürde belirli bir sanat felsefesi akımıyla özdeşleştirmek yerine Merleau-Ponty'nin felsefi düşüncesi ve algı üzerinden sanatla kurduğu ilişki bağlamında düşünmek daha yerinde bir yaklaşım olacaktır. *Göz ve Tin*, sanatın ve algının kökenine, görünür olanın ardındaki derinliğe, dolayısıyla varlığın kendisine yönelen bir düşünsel çabanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Merleau-Ponty bu metninde sanatın –özellikle de resmin– yalnızca bir temsil değil, varlığın kendini gösterme biçimi olarak işlev gördüğünü ima etmektedir. Amacı ne bir sanat eseri çözümlemesi yapmak ne de felsefe sistemi inşa etmektir; onun meselesi sanatın, nasıl olup da dünyayı bize açabildiğini sorgulamaktır. Bu bağlamda *Göz ve Tin*, yalnızca sanatsal meseleleri ele alan bir çalışma olmanın ötesinde, düşüncenin görsellik, beden ve algı üzerinden dünyayla kurduğu ilişkiyi felsefi biçimde irdeleyen bir metindir. Bu noktada Merleau-Ponty'nin ressamın dünyayı sıradan bakıştan farklı olarak doğrudan bir biçimde gördüğü yönündeki iddia da tartışmaya açılabilir. Zira herhangi bir bakışın, özellikle sanatçının görme biçiminin tamamen ön yargısız ve saf olması mümkün müdür? Her sanatçı yaşadığı dönemin, ait olduğu kültürün ve ideolojik atmosferin izlerini taşır. Bu nedenle sanatçının gördüğü ve aktardığı şey de belirli tarihsel, kültürel ve ideolojik kodların içinden geçerek biçimlenir. Dolayısıyla sanatçı üzerinden kurulan bu ayrıcalıklı bakış farkı, görmenin doğası üzerine yeniden düşünmeyi ve bu bakış ile algının ne kadar “doğrudan” olabileceğini sorgulamayı gerektirir. Kitap boyunca dile getirilen yorumlar da düz bakılan algı biçimini aşmayı ve beden ile dünya arasında bir tür

ortak ten olduğunu ortaya çıkarmayı hedeflemektedir. Dolayısıyla bu metni, yalnızca sanata dair bir çalışma olarak değil, varlığın algılanan ve ifade edilebilen tarafını betimlemeye çalışan bir felsefi yorum olarak değerlendirmek mümkündür.

Kaynakça

- Ararat Cùceoğlu, E., & Sinanlar Uslu, S. (2024). Sanatsal ifadelerde “bedensiz göz” imgesine ait bakışın fenomenolojisi. *Sanat Yazıları*, (51), 429–440. <https://doi.org/10.61742/sanatyazilari.1518636>
- Aydın, A. (2020). Merleau-Ponty’nin bedenlenme fenomenolojisi bilinç ve beden bütünlüğü. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1), 77-90.
- Direk, Z. (2021). *Çağdaş kıta felsefesi: Bergson’dan Derrida’ya*. Fol Kitap.
- Kaçar, E. (2018). Lacan ve topoloji. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (25), 535–554.
- Merleau-Ponty, M. (2012). *Göz ve tin* (A. Soysal, Çev.) Metis Yayınları.
- Öktem, Ü. (2005). Fenomenoloji ve Edmund Husserl’de apaçıklık evidenz problemi. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakùltesi Dergisi*, 45(1), 27–55.
- Selvi, S., & Kılıç, Y. (2023). Cezanne’dan hareketle Merleau-Ponty’nin fenomenolojisinde sanatın önemi. *Temaşa: Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 19, 140–152. <https://doi.org/10.55256/temasa.1272081>
- Şan, E. (2017). Intentionality and givenness in french phenomenology: M. Henry & M. Merleau Ponty. *Kaygı. Bursa Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakùltesi Felsefe Dergisi*, (29), 65-81. <https://doi.org/10.20981/kaygi.342182>
- Şan, E. (2015). *Merleau-Ponty*. Say Yayınları.
- Şan, E. (2016). Sanat yapıtının fenomenolojisi. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 14, 49–63.
- Esenyel, Z. (2019). Doğal dünyanın logos’undan estetik dünyanın logos’una: Cezanne’nın dinleyen gözleri. *Felsefe Arkivi*, 50, 43-63. <https://doi.org/10.26650/arc2019-589773>

Makale Bilgi Formu

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazarlar tarafından potansiyel çıkar çatışması bildirilmemiştir.

Yapay Zekâ Bildirimi: Bu makale yazılırken hiçbir yapay zekâ aracı kullanılmamıştır.

İntihal Beyanı: Bu makale iThenticate tarafından taranmıştır.